ATAÇ KİTABEVİ ● P. NEHRU ● DÜNYA TARİHİNE BAKIŞLAR

93

Pandit Nehru

DÜNYA TARİHİNE BAKIŞLAR

ataç kitabevi – toplumbilim dizisi

PANDİT NEHRU

DÜNYA TARİHİNE BAKIŞLAR

Çevirenler :

Sabiha Tuğcu - Engin Deniz Akarlı

ATAÇ KİTABEVİ

Ankara Cad. (Vilâyet karşısı)

Bu kitap 1965 yılı Kasım ayında İstanbul'da Hüsnütabiat Matbaasında basılmıştır.

HİNDİSTAN'DA İNGİLİZ İDARESİ

On dokuzuncu yüzyıldaki Hindistan hakkında sana şimdiden üç uzun mektup yazmış bulunuyorum. Bu uzun bir hikâye ve uzun bir ıstıraptır, eğer üzerinde fazlaca durursam, daha da anlaşılmaz duruma getireceğimden korkarım. Belki Hindistan'ın hikâyesinin bu devresine, diğer ülkelere ve diğer devirlere olduğundan daha fazla zaman ayırıyorum. Bunu tabiî görmelisin. Bir Hintli olarak, beni daha fazla ilgilendirdiği ve buna dair daha fazla şey bildiğim için etraflı olarak yazabilirim. Kaldıki bu devir bizim için tarihî bir ilgiden çok daha fazla bir şeydir. Bugün gördüğümüz modern Hindistan, on dokuzuncu yüzyılın bu sıkıntı ve zorluklarında şekillendirilmiştir. Hindistan'ı olduğu gibi anlamak istiyorsak, onu yapan veya bozan kuvvetlere dair bir şeyler bilmeliyiz. Ancak bu yolla ona akıllıca hizmet edebilir, ne yapmamız ve hangi yolu seçmemiz gerektiğini anlıyabiliriz.

Hindistan tarihinin bu devri hakkında söyliyeceklerim bitmemiştir. Daha söyliyeceğim çok şey vardır. Bu mektuplarda bir veya daha fazla yönü alıyor ve hakkında bazı şeyler anlatıyorum. Her yönünü ayrı ayrı işliyorum ki anlaşılması daha kolay olsun. Fakat biliyorsun ki, anlattığım bütün bu olay ve değişiklikler, bu mektupta ve daha sonra anlatacağım her şey, pek tabii olarak, aynı zamanda olmuştur. Biri diğerini etkiliyerek on dokuzuncu yüzyılın Hindistan'ını meydana getirmiştir.

İngiliz'lerin Hindistan'daki doğru ve yanlış eylemlerini okurken, izlemiş oldukları siyasete ve bundan doğan yaygın sefalete zaman zaman kızacaksınız. Fakat

bunun böyle olması kimin hatası idi? Bunun sebebi kendi zayıflık ve cehaletimiz değil mi idi? Zaaf ve kusur her zaman için despotizmi davet eder. Eğer İngilizler karşılıklı anlaşmazlıklarımızdan yararlanmışlarsa kendi aramızda münakaşa ettiğimiz için hata bizimdir. Eğer bizi bölebilmişlerse, ayrı gurupların bencilliklerinden yararlanarak zayıflatabilmişlerse buna müsaade etmiş olmamız kendiliğinden İngiliz'lerin üstünlüğünün işaretidir. Onun için eğer kızacaksanız zaafa, cehalete ve içimizdeki çatışmaya kızınız, çünkü dertlerimizin sorumlulukları bunlardır.

İngiliz'lerin tiranlığı diyoruz. Aslında bu kimin tiranlığıdır? Bundan kim yararlanır? Bütün İngiliz ırkı değil, çünkü onların da milyonlarcası mutsuz ve ezilmiştir. ve hiç şüphe yok ki İngiliz lerin Hindistan'ı sömürmesinden yararlanmış küçük Hintli gurup ve sınıfları vardır. Şu halde çizgiyi nereden çizelim: suçu bireylerde değil sistemde aramak gerekir. Hindistan'ın milyonlarını ezmiş ve sömürmüş güçlü bir mekanizmanın baskısı altında yaşıyorduk. Bu makine sinaî kapitalizmin sonucu olan yeni emperyalizmdir. Bu istismardan saglanan çıkarlar İngiltere'nin, fakat tamamen İngiltere'deki belirli sınıfların cebine iner. İstismar çıkarlarının az bir kısmı Hindistan'da kalır ve bundan da belirli sınıflar yararlanır. Onun için bireylere veya bir bütün olarak İngiliz'lere kızmak kendi hesabımıza aptallıktır. Bir sistem yanlış ise ve bizi incitiyorsa değiştirilmelidir. O sistemi kimin yönettiği önemli değildir, kötü bir sistem içinde iyi insanlar bile çaresizdirler. Ne kadar pişirirsen pişir, taş ve topraktan güzel bir yemek yapmak dünyadaki en iyi niyetle dahi mümkün değildir. Emperyalizm ve kapitalizm için böyle düşünüyorum. Islâh edilemezler, tek islâh yolu bunlardan tamamen kurtulmaktır. Ancak bu benim kanımdır. Bazı kimseler baska türlü düşünebilir. Hiç bir şeyi gerçek diye kabul etmeye zorlu değilsiniz. zaman gelince kendiniz bazı sonuçlara varırsınız. Fakat herkesin anlaştığı bir nokta vardır: Yanlış olan şey sistemdir, bireylere kızmak fay-

dasızdır. Eğer bir değişiklik istiyorsak, sisteme hücum edelim ve değiştirelim. Sistemin kötü sonuçlarından bazılarını Hindistan'da görmüş bulunuyoruz. Çin'i, Mısır'ı ve daha bir kaç ülkeyi ele alırsak, buralarda da halkı sömürme halinde olan aynı sistemi, aynı kapitalist emperyalizm mekanizmasını göreceğiz.

Hikâyemize dönüyoruz. İngilizler geldiği zaman ileri bir evrede olan konut sanayiinden bahsetmiştim, üretim yöntemlerinde doğal bir gelişme ile ve dışarıdan hiç bir karışma olmaksızın Hindistan'a bir makina sanayii gelmiş olması muhtemeldi. Memlekette demir ve kömür vardı ki İngiltere'de bunlar ikinci sanayileşme hareketine çok yardım etmişti, daha doğrusu kısmen bu yeni sanayileşmeyi sağlamıştık. Zamanla aynı şey Hindistan'da da gerçekleşebilirdi. Karışık siyasi koşullar yüzünden bir gecikme olabilirdi, ne var ki İngiliz'ler müdahale ettiler. Büyük makina üretimine geçmiş bulunan bir ülkeyi ve toplumu temsil ediyorlardı. Hindistan'da da böyle bir değişikliğe yardım edecekleri, bunu yapması en muhtemel görünen sınıfı tesvik edecekleri düşünülebilirdi. Yapmadılar, daha doğrusu bunun tam tersini yaptılar. Hindistan'ı muhtemel bir rakip gibi görerek sanayilerini yıktılar ve makina sanayiinin gelişmesini engellediler.

Böylece, Hindistan'da gerçekten kayda değer bir durum görüyoruz. Zamanın Avrupa'sının en ileri insanları olan İngiliz'lerin, Hindistan'ın en gerici ve muhafazakâr sınıflarını kendilerine müttefik edindiklerini, ölmekte olan feodal bir sınıfı desteklediklerini, toprak ağaları yarattıklarını, yüzlerce bağımsız Hint yöneticisinin yarı feodal devletlerini desteklediklerini görüyoruz. Aslında Hindistan'daki feodaliteyi kuvvetlendirdiler. Oysa İngiliz'ler, Avrupa'da parlamentoyu yerleştiren orta sınıf veya burjuva ihtilâlinin ve dünyaya endüstriyel kapitalizmin sunulmasıyla sonuçlanan Sanayi İhtilâlinin öncüsü idiler. Bu alandaki önderlikleri sayesindedir ki rakiplerinden çok ileri gitmişler ve muazzam bir imparatorluk kurmuşlardı.

İngiliz'lerin Hindistan'da neden bu şekilde hareket et'iklerini anlamak güç değildir. Kapitalizmin bütün esası amansız bir rekabet ve sömürmedir, emperyalizm bunun daha da ileri bir aşamasıdır. İngiliz'ler, kuvvetleri sayesinde gerçek rakiplerini öldürdüler ve başka rakiplerin ortaya çıkmasına ustaca engel oldular. Kitlelerle dost olmalarına imkân yoktu, çünkü Hindistan'da bulunmalarının başlıca amacı onları sömürmek'i. Sömürenlerle sömürülenlerin çıkarları hiç bir zaman aynı olamaz. Böylece İngiliz'ler, Hindistan'da mevcut son derebeylik kalıntılarına da ellerini uzattılar.

İngiliz'ler geldiğinde bunların gerçek kuvvetleri çok azalmıştı, fakat destek gördüler ve memleketin istismarından da küçük bir pay aldılar. Bu desteklenme, yararlılığını yitirmiş bir sınıfa ancak geçici bir ferahlama sağlayabilirdi, destekler kaldırılınca düşeceği veyahut da kendisini yeni şartlara uyduracağı muhakkaktı. İngiliz'lerin iyi niyetine tâbi irili ufaklı yedi yüz kadar Hint Devleti vardı. Bu büyük Devletlerden bazılarını biliyorsunuz: Hayderabad, Keşmir, Mysore, Baroda, Gwalior, v.s.

Nasıl Büyük *zamindarların* çok eski zamanlardan kalma gelenekleri yoksa, bu Devletlerin Hintli hükümdarlarının da çoğu eski asil feodal sınıftan gelmezler. Yalnız, bunlardan Sun ırkının Rajputları Surya Vanshi'lerin başı Udaipur Maharana'sı seceresini karanlık tarih öncesi devirlere kadar uzatabilir. Hayatta olup da bu alanda onunla yarışabilecek tek insan Japonya Mikadosudur.

İngiliz idaresi dinî taassuba da yardım etti. Bu garip görünebilir, çünkü İngiliz'ler Hristiyanlığı öğreteceklerini iddia ediyorlardı, oysa gelişleri Hindistan'daki Hinduizmi ve İslâmiyeti daha da katılaştırdı. Bir yere kadar bu tepki olağandı, çünkü yabancı işgâl, memleketin dinlerini ve kültürünü kendilerini korumak için katılaşmaya meylettirir. Hinduizm de böyle katılaşmış ve Müslüman istilâlarından sonra kastlar kuvvetlenmişti. Şimdi ise hem Hinduizm hem de İslâmiyet benzer

tepkiler gösterdiler. Fakat, bunun yanısıra, Hindistandaki İngiliz Hükûmeti hem kasten hem de farkında olmadan iki dindeki muhafazakâr unsurlara yardım etti. İngiliz'ler dinle veya din değiştirme ile ilgili değildirler, para yapmak için gelmişlerdi. Halk kızıp kendilerine karşı ayaklanmasın diye dinî meselelere herhangi bir şekilde karışmaktan çekiniyorlardı. Dolayısıyla müdahale şüphesini dağıtmak için, memleketin dinlerini daha doğrusu dinlerin dış yapılarını himaye ve takviye etmeye kadar gittiler. Netice dış yapı olduğu gibi kaldı fakat içte çok az şey bırakıldı.

Ortodoks halkı kızdırmak korkusu İngiliz idaresini, reform sorunlarında onlarla beraber olmaya yöneltti. Böylece reform sebebi ayakta tutulmuş oldu. Yabancı bir idare nadiren sosyal bir reform getirebilir, çünkü yapmaya çalıştığı her değişiklik halkın güçüne gider. Son yüzyıllardaki gelişme gerçekten yavaş olmakla beraber Hinduizm ve Hindu kanunları değişmekte ve gelişmekte idi. Hindu hukukunun büyük bir kısmını örfler meydana getirir, örfler değişir ve gelişirler. Hindu hukukunun esnekliği İngiliz idaresi altında kayboldu, ve yerini en ortodoks insanlara danışılarak konan katı yasaklamalara bıraktı. Böylece Hindu toplumunun zaten yavaş olan gelişmesi durdu. Müslümanlar yeni kosullara daha da fazla karşı koydular ve kabuklarına çekildiler.

Bir Hindu dulunun kendisini kocasının cenaze odu üzerinde yakması olan sati adetinin kaldırılmasını İngiliz'ler kendilerine malederler. Bu şerefin bir kısmına hak kazanmışlardır, fakat aslında İngiliz idaresi, Raca Rım Mohan Roy'un başkanı olduğu Hintli reformistlerin senelerce süren ısrarından sonra harekete geçmiştir. Onlardan evvel başka hükümdarlar, bilhassa Marathalar, bunu yasaklamışlar; Portekiz'li Albükerk Goa'da bunu kaldırmıştı. İngiliz'lerin son vermesi Hintli'lerin ısrarı ve Hristiyan misyonerlerinin çabaları sonucudur. Hatırlıyabildiğim kadar İngiliz yönetiminin getirdiği dinî önemi olan tek reform budur.

Böylece İngiliz'ler memleketteki gerici ve muhafazakâr unsurlarla işbirliği yaptılar. Ve Hindistan'ı kendi sanayilerine hammadde üreten tamamen ziraî bir memleket yapmaya çalıştılar. Fabrikaların gelişmesini önlemek için Hindistan'a giren makinelere gümrük koydular. Başka ülkeler ise kendi sanayilerini teşvik ettiler. Japonya, ileride göreceğimiz üzere sanayileşme sayesinde dört nala ilerledi. Fakat Hindistan'daki İngiliz idaresi bunun tam tersini yaptı. Makinelere konan gümrük yüzünden, ki 1860 a kadar devam etti, Hindistan'da bir fabrikanın inşa maliyeti İngiltere'dekinin dört katı idi. Halbuki işçi ve emek ücreti Hindistan'da çok daha ucuz idi. Bu tür bir engelleme politikası olayları geciktirebilir, fakat olayların kaçınılmaz ilerleyisini durduramaz. Yüzyılın ortalarına doğru, Hindistan'da makina endüstrisi büyümeye başladı. Bengal'de İngiliz sermayesi ile jüt endüstrisi kuruldu. Demiryolunun gelişi sanayiin gelişmesine yardım etti ve 1860 dan sonra çoğu İngiliz sermayesi ile olmak şartiyle Bombay ve Ahmedabad'da pamuk fabrikaları gelişti. Pamuk fabrikaları hariç, bu yavaş sanayileşme çoğunlukla İngiliz sermayesi ile oluştu. Ve bütün bunlar hemen hemen tamamen idareye rağmen yapıldı. İdare, özel teşebbüse karışmayan sorunların doğal akışına müsaade eden «bırakınız yapsınlar» politikasından bahsediyordu. Fakat aslında hiç de ilgisiz değildiler. Belli bazı Hint sanayilerini bilhassa Bombay ve Ahmedabad'ın gelişen pamuk sanayiini baltaladılar. Bu Hint fabrikalarının mamûllerine bir vergi veya gümrük koyuyor ve buna pamuk yoğaltım vergisi deniyordu. Bunun hedefi Lancashire İngiliz pamuklu mallarının Hindistan tekstilleri ile rekabet etmesine yardım etmekti. Hemen her ülke, ya kendi sanayiini korumak ya da para kazanmak için yabancı mallar üzerine gümrük koyar. Fakat İngiliz'ler Hindistan'da çok müstesna ve kayda değer bir şey yaptılar. Hint mallarına kendileri gümrük koydular Bu pamuk tüketim vergisi bütün direnmeye rağmen son senelere kadar devam etti.

Bu suretle modern sanayi Hindistan'da, idareye

rağmen yavaş yavaş gelişti. Nispeten zengin sınıflar endüstriyel gelişme için çok gayret gösterdiler. Sanırım ki ancak 1905 de idare bir Ticaret ve Sanayi dairesi kurdu, fakat Dünya harbi gelinceye kadar bu daire çok az şey yaptı. Endüstri koşullarındaki gelişme şehir fabrikalarında çalışan bir sanayi işçisi sınıfı yarattı. Size bahsettiğim toprak üzerindeki baskılar ve köylerdeki yarı açlık birçok köylüyü bu fabrikalara, Bengal ve Asham'da gelismekte olan büyük işletmelere çekti. Aynı baskı bir çoklarını daha yüksek ücretler alacakları söylenen başka ülkelere göç etmeye sevketti. Göç özellikle Güney Afrika'ya, Fiji, Mauritius ve Ceylon'a oldu. Göçmenler bazı ülkelerde adeta köle muamelesi gördüler. Asham'ın çay fabrikalarında da daha ivi durumda değildiler. Bir çoğu sonraları kalpleri ve cesaretleri kırılmış olarak fabrikalardan köylerine dönmeyi istediler. Fakat köylerinde iyi karsılanmadılar çünkü işliyecek toprak yoktu. Fabrika işçileri çok geçmeden ücret artışının fazla olmadığını gördüler. Gecim masrafının çok daha yüksek olmasının yanı sıra sehirlerdeki her şey daha pahalı idi. Yaşamak zorunda oldukları yerler pis, rutubetli, karanlık, sağlığa zararlı ve sefil, ahır gibi yerlerdi. Çalışma sartları da kötü idi. Kövde çoğu zaman açlık çekerlerdi fakat güneş ve temiz havadan nasiplerini alırlardı. Fabrika işçisi için temiz hava ve güneş yoktu. Ücretleri, yüksek geçim masraflarını karşılıyamıyordu. Kadın ve cocuklar dahî saatlerce çalışmak zorunda idiler. Kollarında çocukları anneler bebekleri işlerini engellemesin dive onları eczanelere (drugging) bırakırlardı. İşçilerin fabrikalarda içinde bulundukları berbat çalışma sartları bunlardı. Hic süphe yok ki mutsuzdular ve hosnutsuzluk büvümekte idi. Cok ümitsizliğe kapıldıkları zaman grev yapıyorlar yani çalışmayı bırakıyorlardı, fakat zayıf ve kuvvetsizdiler, genellikle İdare tarafından desteklenen müreffeh işveren tarafından kolayca ezilebiliyorlardı. Cok yavas ve çok acı tecrübelerden sonra ortaklasa hareketin değerini anladılar. İsci sendikaları kurdular.

Bunun geçmiş şartların tarifi olduğunu zannetme-

yin. Hindistan'da çalışma kosullarında biraz düzelme olmuştur. Fakir işçiye çok az bir himaye sağlayan bazı kanunlar çıkarılmıştır. Fakat yine de Cawnpore veya Bombay'a ya da fabrikaların olduğu baska bölgelere giderseniz işçilerin evlerini görmekle dehşete düşeceksiniz. Bunda ve diğer mektuplarımda size Hindistan'daki İngiliz'lerden, İngiliz hükümetinden bahsettim. Neydi bu ve nasıl çalışıyordu? EAST İNDİA COMPANY ön plânda idi. arkasında İngiliz Parlâmentosu vardı. Büyük isyandan sonra 1858 de, önce İngiliz Parlâmentosu doğrudan doğruya harekete geçti, sonra da, İngiliz kralı daha doğrusu İngiliz kraliçesi «Kaiser-i Hint» oldu. Hindistan'da aynı zamanda Viceroy olan askeri vali (governor-general), onun altında bir resmî memurlar kalabalığı vardı. Hemen hemen şimdi olduğu gibi Hindistan geniş vilâyet ve devletlere bölünmüştü. Hintli hükümdarların idaresindeki Devletlerin yarı bağımsız olması icap ederdi. Fakat aslında tamamen İngiliz'lere bağlı idiler. «Resident» denen bir İngiliz memuru devletlerin idaresinde genel bir denetleme hakkına sahipti. Dahilî reform onu ilgilendirmezdi ve devlet yönetiminin ne kadar kötü veya eski usul olduğu cok az sey ifade ederdi. Onu ilgilendiren devletin içindeki İngiliz otoritesini güçlendirmekti.

Aşağı yukarı Hindistan'ın üçte biri bu devletler arasında bölünmüştü. Diğer üçte ikisi doğrudan doğruya İngiliz idaresi altında idi. Dolayısıyla bu üçte ikilik kısma İngiliz Hindistan'ı deniyordu. Asrın sonlarında sızan birkaç Hintli hariç İngiliz Hindistan'ındaki bütün yüksek memurlar İngiliz'di. Hiç süphe yokki bütün kuvvet ve otorite İngiliz makamlarına kalmıstı. Askerlerden ayrı olarak yüksek memurlar İndian Civil Service denen örgütün üyesiydiler. Bütün Hindistan idaresi bu örgüt tarafından denetlenivordu. Kendi kendilerini atayan ve yaptıklarından halka karsı sorumlu olmayan böyle bir yüksek memurlar idaresine bürokrasi denir.

ICS hakkında çok şey duyarız. Garip insanlardan

meydana gelmiş ilgi çekici bir örgüttür. Bazı sahalarda çok becerikli idiler; Hükümet'i kurdular. İngiliz idaresini güçlendirdiler ve sonuç olarak bundan kendileri de fazlasıyla yararlandılar. İngiliz idaresinin kuvvetlendirilmesine ve vergilerin toplanmasına yardım eden bütün daireler ustaca kurulmuştu. Diğer daireler ihmâl edilmişti. Halk tarafından atanmayan ve ona karşı sorumlu olmayan ICS halk için en önemli olan bu diğer dairelere çok az önem vermişti. Bu şartlar altında tabiî karşılanması lâzım geleceği üzere kamu oyunu küçük görüyorlardı. Görüş açıları dar ve sınırlı olduğu için kendilerini yeryüzünün en akıllı insanları sanmaya başladılar. Hindistan'ın mükemmelliği onlar için herşeyden önce kendi hizmetlerinin mükemmelliği demekti. Bir nevî karşılıklı hayranlık meclisi kurmuslardı ve devamlı olarak birbirlerini övüyorlardı. Kontrol edilmeyen kuvvet ve otoritenin kaçınılmaz sonucuydu bu ve İndian Civil Service Hindistan'ın mutlak efendisi oldu. İngiliz Parlâmentosu müdahale etmekten çok uzaktı, zaten bu örgüt kendisinin ve İngiliz Endüstrisinin çıkarlarına hizmet ettiği için müdahale etmeye de niyetli değildi. Hint halkının çıkarlarına gelince bunları şu veya bu şekilde etkilemek kabil değildi. Davranışlarına yöneltilen en yavan tenkitler dahi güçlerine gidiyordu, böylesine müsamahasız idiler.

Fakat yine de İndian Civil Service'in içinde bir çok iyi, dürüst ve kabiliyetli insanlar vardı. Ancak bunlar Hindistan'ı sürükliyen siyase'in gidiş veya akışını değiştiremezlerdi. ICS ne de olsa başlıca hedefi Hindistan'ı sömürmek olan endüstriyel ve malî çıkarların aracı idi. Hindistan'ın bu bürokratik idaresi kendi menfaatlarını ve İngiliz sanayiinin çıkarlarını ilgilendiren noktalarda son derece becerikli idi. Fakat bir ülkeyi ayakta tutan ve geliştiren eğitim sağlık, hastahane gibi kurumlar ihmâl edilmisti. Senelerce bunları düşünen olmamıştı. Eski köy okulları unutulmustu. Sonraları yavaş yavas ve içten gelmiyen atılışlar yapılmaya başlandı. Eğitimdeki bu hamle dahi kendi ihtiyaçlarının bir sonucu

oldu. İngiliz'ler bütün yüksek makâmları işgâl etmişlerdi fakat daha küçük makam ve müstahdemlikleri dolduramıyacakları apaçıktı. Küçük memurlara ihtiyaç vardı, bunun için İngiliz'ler okul ve kolejler açtılar. O zamandan beri Hindistan'da eğitimin ana gayesi budur ve ürünleri ancak küçük memur olmaya kabiliyetlidir. Fakat çok geçmeden küçük memurların sayısı hükümetin ve diğer dairelerin ihtiyacını aştı. Bir çoğu açıkta kaldılar; bu yeni bir tahsilli işsiz sınıfı meydana getirdi.

Bengal yeni İngiliz eğitiminde en önde gidiyordu, bunun için küçük memurların çoğu Bengal'li idi. 1857 de Calcutta, Bombay ve Madras'ta üç üniversite açıldı. Dikkat edilmesi gereken bir gerçek, müslümanların yeni eğitime rağbet göstermemiş olmalarıdır. Bunun için küçük memurluklara ve hükümet hizmetine girme yarışında geride kaldılar. Sonraları bu üzüldükleri bir nokta olacaktı.

Bir başka kayda değer husus da hükümetin eğitimle uğraşmaya başladığı sıralarda kızların tamamen ihmâl edilmiş olduklarıdır. Bu o kadar hayret edilecek birşey değildir. Verilen eğitim küçük memur yetiştirmek içindi ve erkek memurlara ihtiyaç vardı. Bunun için kızlar tamamen unutulmuştu; çok sonradır ki onlar için de bazı şeyler düşünülmeye başlandı.

DEMOKRASİ'NİN İLERLEMESİ

Son mektubumda on dokuzuncu yüzyılda bilimsel gelişmenin kısa bir incelemesini vermeye çalıştım. Şimdi de bu yüzyılı bir başka yanıyla ele alalım: Demokratik düşüncenin gelişmesi.

Birçok eski din ve toplum kavramlarına karşı çıkarak yepyeni teorileri serbestçe ileri süren zamanının en büyük düşünür ve yazarı Voltaire ile diğer düşünürler arasındaki, onsekizinci yüzyıl Fransa'sının fikir savaşlarından bahsetmiş olduğumu hatırlıyacak-

sınız. Bu çeşit politik bir düşünce o devirde hemen hemen yalnız Fransa'da görülen bir şeydi. Almanya-da kendilerini felsefenin daha anlaşılması güç sorun-larına vermiş filozoflar vardı. İngiltere'de iş hayatı ve ticaret gelişmiyordu ve bir çok insan, eğer çevreleri ta-rafındandan zorlanmamışlarsa, düşünmekten hoşlanmı-yorlardı. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında İngilte-re'den kayda değer tek bir kitap, o da her nasılsa, çık-tı. Adam Smith in Ulusların Zenginliği adlı ki'abı. Tam bir politika kitabı değildi yine de, ekono-mi-politik ya da iktisatla ilgiliydi. Zamanının bütün konuları gibi ekonomi politik de din ve ahlâkla karış-mıştı ve bunun için de oldukça karmakarışık bir du-rumda idi. Adam Smith işi tamamiyle bilimsel bir açı-dan ele aldı, ahlâkî karışıklıkları hiçe sayarak ekono-minin temeli olabilecek basit kanunlar bulmaya ça-lıştı. Herhalde bildiğiniz gibi iktisat, insanların veya bütün olarak bir ülkenin gelir ve giderlerinin yöneti-miyle, ürettikleri ve tükettikleriyle; bunların birbir-leriyle, diğer ülke ve insanlarda olan ilişkileriyle uğra-şır. Adam Smith oldukça karışık olan bu işlerin esa-sında, kitabında da belirttiği basit kurallara göre ola-geldiğine inanıyordu. Ayrıca, endüstrinin gelişmesi için bu kurallara karışılmamasının yani mutlak bir özgürlüğün gerekliliğine inanıyordu. Bu daha önce bahsetmiş olduğum «Bırakınız Yapsınlar» (Laissez-Faire) öğretisinin başlangıcıydı. Fransa'da o sıralarda yeni yeni filizlenmekte olan demokratik düşüncelerle Adam Smith'in kitabının en ufak bir ilgisi yoktu. Fa-kat insanları ve ulusları etkiliyen sorunların en önem-lilerinden bir tanesini bilimsel bir açıdan ele alışı in-sanların yöneldiği yeni yolu, herşeyi din açısından gö-ren eski görüşten uzaklaşışı gösterir. Adam Smith ikti-sat ilminin babası olarak tanınır, on dokuzuncu yüzyıl iktisatçılarının da pek çoğunun ilham kaynağı olmuş-tur.

Yeni bir, ilim olan iktisat, yalnız profesör ve birkaç çok okumuş aydının dar hudutları içine sıkışıp kalmış-

tı. Fakat bu arada yeni demokrasi düşünceleri yayılıyordu, Amerikan ve Fransız ihtilâlleri de bu fikirlere reklâm ve rağbetin artmasına vesile olmuştu. Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ve Fransız İnsan Hakları Beyannamesi'nin güzel söylenmiş sözleri insanı en derin heyecanlara sürüklüyordu. Zulüm altında sömürülen milyonlara bir kurtuluş heyecan ve mesajı idi bu beyannameler. Her ikisinde de özgürlük, eşitlik ve herkesin sahip olduğu mutlu olma hakkından bahsediliyordu. Bu çok değerli hakların beyanından duyulan gurur insanların onlara kavuşmasını sağlıyamadı. Şimdi bile, beyannamelerden bir buçuk asır sonra, ancak pek az kişi çıkarabiliyor bu hakların tadını. Yine de bu ilkelerin açığa vurulması olağanüstü ve hayat vericiydi.

Heryerde olduğu gibi Avrupa'da da, öteki dinler gibi Hıristiyanlık'ta da günah ve mutsuzluğun insanoğlunun kaçınılmaz kaderi olduğu köklü bir inançtır. Din bu dünyanın yoksulluk ve sefaletine devamlı fakat şerefli bir yer kazandırmıştır gibi gözüküyor bize. Dinin verdiği bütün söz ve mükâfatlar bir başka dünya içindi; burada ise kaderimize rıza göstermemiz, özde bir değişikliği aramamamız isteniyordu. Hayırseverlik teşvik ediliyordu, ve fakirlere ekmek kırıntıları dağıtmak. Fakat yoksulluktan ya da yoksulluğa sebebiyet veren bir sistemden kurtulma düşünceleri daha yerleşmemişti. Muayyen özgürlük ve esitlik fikirleri, klise ve toplumun otoriter görüşlerine karşı yöneltilmişti.

Demokrasi, tabii ki, bütün insanların gerçekten eşit olduklarını söylemiyordu. Bunu söyliyemezdi, çünkü insanlar arasında eşitsizlik olduğu besbelliydi: bazılarını diğerlerinden daha kuvvetli kılan fizikî eşitsizlikler, bazılarının daha muktedir ve zeki olmasından anlaşılan zihni eşitsizlikler, kimisini özgeci kimisini bencil yapan ahlâkî esitsizlikler. Bu esitsizliklerin pek çoğunun değişik yetişme tarzları, eğitim düzeni veya ihtiyaçları yüzünden olduğunu düşünmek mümkündür. Eşit yeteneklere sahip iki çocuktan birini okutunuz diğerini okutmayınız, birkaç yıl sonra aralarında büyük

bir fark olacaktır. Veyahut da birine besleyici diğerine ise bozuk ve yetersiz gıda veriniz, ikincisi zayıf, hastalıklı ve bünyece az gelişmiş olarak yetişirken birincisi düzenli bir gelişme gösterecektir. Demek ki kişinin yetiştirilmesi, çevresi, terbiyesi ve eğitimi büyük ayrılıklar doğuruyor. Eğer herkese aynı imkân ve şartları verebilirsek eşitsizlikler şimdi olduğundan çok daha az olacaktır. Bu gerçekten böyledir. Fakat demokrasi bahis konusu olduğunda; demokrasi insanların eşitsizliğini kabul etti ama yine de herkesin eşit politik ve toplumsal değerlere sahipmiş gibi muamele göreceğini beyan etti. Eğer bu demokratik teoriyi kendi çerçevesi içinde kabul edersek her çeşidinden ihtilâlci bir takım sonuçlara cezbedilmiş oluruz. Bunları incelemeye dalmıyalım şimdilik fakat teorinin bariz sonuçlarından birisi de her insanın idare edecek meclis veya parlamentoya temsilci seçmek için bir oy hakkı olacağı idi. Oy, politik hakimiyetin sembolüydü ve oy hakkına sahip her insanın politik egemenlikte eşit bir payı olacağı farzedilivordu. Dolayısiyle bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca demokrasinin en belli başlı taleplerinden biri de oy imtiyazının genisletilmesi oldu. Ergin insanın oy hakkı her yetismis insanın oyunu kullanabilmesi demekti. Uzun bir süre kadınlara oy hakkı tanınmadı, öyle ki özellikle İngiltere'de pek de uzak olmayan bir tarihte kadınlar heyecanla çalkalanıyorlardı. Bugün gelismiş ülkelerin pek çoğunda ergin insana oy hakkı hem erkek hem de kadınlar için tanınmıştır.

Fakat oldukça ilgi çekicidir ki halk oy hakkını elde etmenin pek birşey değiştirmediğini gördü. Oy hakkına sahip olmalarına rağmen Devlet icinde kuvvetleri yoktu veyahutta çok az kuvvetleri vardı. Oy hakkı aç bir adamın pek işine yaramaz. Gercek iktidarı ellerinde tutanlar onun bu açlığından yararlanabilenler ve kisisel çıkarları için daha ne gerekiyorsa ona yaptıranlardır. Oy hakkının sağlıyacağı zannedilen politik egemenlik iktisadî egemenlik olmadan maddesiz bir gölge halinde kalıyordu, böylece ilk demokratların eşitliğin oy

hakkını izliyeceğini söyliyen parıltılı düşleri bir hiç haline geliverdi.

Fakat bu çok sonraki bir gelişme idi. İlk başlarda -Onsekizinci yüzyılın sonu ve ondokuzuncu yüzyılın başı- demokratlar arasında büyük bir heyecan fırtınası esiyordu. Demokrasi herkesi hür ve eşit bir vatandaş yapacaktı ve Devlet idaresi herkesin mutluluğu için çalışacaktı. Onsekizinci yüzyıl kral ve hükümetlerinin otokrasilerine ve mutlak iktidar yetkilerini suiistimal etmelerine karşı büyük bir tepki doğmuştu. Yayınlanan bildirilerle birey haklarının duyurulması yoluna gidildi. İhtimal ki Amerikan ve Fransız beyannamelerinin bu ifadeleri öte yanda bazı yanılgılara yol açtı. Karışık bir toplumda bireyleri birbirinden ayırmak ve onlara kusursuz özgürlük tanımak kolay bir iş değildir. Bireyin çıkarları toplum çıkarlarıyla çatışabilir ve çatışmaktadır da. Bütün bunlara rağmen bireysel özgürlüğün büyük bir kısmı demokrasi sayesinde gerçeklesmistir. Onsekizinci yüzyılda politik düşüncede geri olan İngiltere, Amerikan ve Fransız İhtilâllerinden büyük ölçüde etkilenmişti. İlk tepki yeni demokratik düşüncelere ve sosyal bir ihtilâl ihtimaline karşı beliren korku idi. Yönetici sınıflar daha da muhafazakâr ve karşı oldular. Yine de yeni fikirler aydınlar arasında yayıldı. Thomas Paine bu devir İngiltere'sinin ilgi çekici bir simadır. Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerika'da bulunuyordu ve Amerika'lılara yardım etmişti. Amerika'lıları mutlak bir bağımsızlık düşüncesine getirmekte kısmî bir payı olduğu anlaşılmaktadır. İngiltere'ye dönüşünde, henüz başlamış olan Fransız İhtilâl'ini destekleyen İnsan Hakları adlı bir kitap yazdı. Bu kitapta monarşiye hücum etti ve demokrasiyi savundu. İngiltere Hükümeti bu yüzden Paine'i kanun dışı ilân etti, o da Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Paris'te hemen Millî Konvansiyon'a kaydoldu fakat XVI. Louis'in idamına karşı geldiği için 1793 de Jacobin'ler tarafından hapsedildi. Paris hapishanesinde dinî görüsü tenkid eden Akıl Çağı adlı bir başka kitap yazdı. Paine İngiliz

mahkemelerinin etki alanı dışında olduğundan (Robespierre'in ölümünden sonra serbest bırakılmıştı) kitabını basan yayıncı bu kitabı bastığı için hapse mahkûm edildi. Böyle bir kitap toplum için tehlikeli sayılıyordu çünkü yoksulu olduğu yerde tutabilmek için din gerekli görülüyordu Paine'nin kitabının muhtelif yayıncıları kadınlar da dahil olmak üzere, hapse yollandı. Bu olay üzerine sair Shelley'in hakime yazmış olduğu protesto mektubunu ibretle okuyoruz.

Avrupa'da ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısı boyunca yayılan demokratik fikirlerin kaynağı Fransız İhtilâliydi. Gerçekten süratle değişen şartlara rağmen İhtilâl'in ana düşünceleri oldukları gibi kaldı. Bu demokratik fikirler krallara ve otokrasiye karşı entellektüel tepkilerdi. Sanayileşmeden önceki koşullara dayanıyordu. Fakat yeni sanayi -buhar ve büyük makinalar- eski düzeni tam mânasıyla alt üst etmişti. Yine de, ne gariptir ki, ondokuzuncu yüzyıl başlarının radikal ve demokratları bu değişiklikleri inkâr, İhtilâl'in ve İnsan Hakları Beyannamesi'nin zarif ibarelerinden bahsetmeye devam ettiler. Belki de onlar için bu değişiklikler tamamiyle maddî idi ve demokrasinin son derece ruhî, manevî ve politik taleplerini etkilememişlerdi. Fakat maddî şeyler inkâr edilmeyi reddederler. Yeni fikirleri eskileriyle değiştirmenin insanlara ne kadar zor geldiğini görmek çok ilgi çekicidir. Zihin ve gözlerini kapayacaklar, görmeyi reddedeceklerdir, bundan zarar dahi görseler eskiye saplanıp kalacaklardır. Yeni düşünceleri kabul edip kendilerini yeni koşullara uydurabilmek dışında herşeyi yapmaya razı olacaklardır. Muhafazakârlığın kuvveti müthiştir. Kendilerini çok ileri düşünceli gören radikaller dahi sık sık eskimiş ve çürütülmüş fikirlere saplanır, değişen şartlara gözlerini yumarlar. Gelişmenin yavaşlığına hayret etmemek gerekir, gerçek koşullarla insanların düşünceleri arasında bir mesafe çoğunlukla vardır, ve bu ihtilâl ortamlarını yaratır.

Böylece demokrasi birçok on-seneler (devades) bo-

yunca Fransız İhtilâli düşünce ve geleneklerinin sürdürülmesi olarak kaldı. Kendini yeni koşullara uyduramama başarısızlığı, yüzyılın sonlarına doğru demokrasinin zayıflamasına ve daha sonra da, ondokuzuncu yüz yılda, pek çokları tarafından reddedilmesine yol açtı. Bugün Hindistan'da terakki etmiş politikacılarımızın büyük bir kısmı hala Fransız İhtilâli ve İnsan Hakları çerçevesi içinde konuşur, o zamandan beri değişen bunca şeyi dikkat nazarına almazlar.

İlk demokratlar tabii olarak rasyonalisme kaydılar. Düşünce ve konuşma özgürlüğü talepleri, doğmatik bir din ve ilâhiyat görüşü ile zor bagdaşırdı. Böylece demokrasi ilâhî doğmaların nüfuzunu zayıflatmak için ilim ile birleşti. İnsanlar İncil'i körükörüne ve sorgusuz sualsiz kabul edilmesi gereken birşey olarak değil de allelâde bir kitapmış gibi incelemeye cüret etmeye başladılar. İncil'in bu şekilde incelenmesine «Kutsal Kitap yazılarının tarihî ve edebî eleştirmesi» deniliyordu. Tenkitçiler İncil'in değişik çağlarda ayrı insanlar tarafından yazılmış bir belgeler kolleksiyonu olduğu sonucunu çıkardılar. Bunlar aynı zamanda İsa'nın bir din kurma eğiliminde olmadığı kanısına da vardılar. Eski inançların pek çoğu bu incelemeler sonucu sarsılmıştı.

Dinî dayanaklar ilim ve demokrasiyle zayıflatılınca eski dinin yerini almak üzere yeni bir felsefenin formule edilmesi için teşebbüslerde bulunuldu. Bu teşebbüslerin bir tanesi de 1798-1857 tarihleri arasında yaşamış, Auguste Comte adlı bir Fransız filozofu tarafından yapılmıştır. Comte, eski ilâhiyatın ve dogmatik dinlerin modasının geçmiş olduğunu hissediyordu fakat dinin sosyal bir ihtiyaç olduğuna inanmıştı. Bunun için «Pozitivism» dediği bir «insanlık dini» teklif etti. Bu sevgi, düzen ve evrim üzerine kurulacaktı. Olağan üstü hiçbir yanı yoktu, ilim üzerine kurulmustu. Arkasında, esasen ondokuzuncu yüzyılın hemen bütün geçerli fikirlerinde olduğu gibi, insan ırkının evrimi düşüncesi yer alıyordu. Comte'un dini ancak birkaç aydının inancı olarak kaldı, fakat genel olarak Avrupa düşüncesini

büyük ölçüde etkiledi. İnsan toplum ve kültürüyle uğraşan sosyoloji ilmi çalışmalarını başlattığı söylenebilir.

John Stuart Mill (1806-1873) Comte'un çağdaşlarından olup ondan çok daha uzun yaşamış bir Ingiliz filozofu ve iktisatçısıdır. Mill, Somte'un öğretici ve toplumcu düşüncelerinin etkisi altında idi. Adam Smith in öğretisi etrafında gelişen İngiliz ekonomi politik okuluna yeni bir yön vermeye çalıştı ve iktisadî düşünceye bazı sosyalist ilkeler getirdi. Fakat daha ziyade «faydacı» (utilitarian) olarak tanınır. «Faydacılık» bir müddet önce İngiltere de başlamış yeni bir teoriydi, Mill sayesinde daha önemli bir yer kazandı ve dikkati çekmeye başladı. İsminden de anlaşılacağı üzere bu teoriye önderlik eden tez faydalı ve yararlı olmaktı. Faydacıların ana ilkesi «mümkün olduğu kadar çok insanın mümkün olan en büyük mutluluğa kavuşması» idi. Doğru ve yanlışı ayırmanın tek yolu bu idi. Davranışlar mutluluğu gerçekleştirdikleri oranda doğru, mutluluğun tersini desteklemeye meylettikleri zaman yanlış olarak telâkki ediliyordu. Toplum ve hükümet bu görüşe göre örgütlenecekti: mümkün olduğu kadar çok sayıda insana mümkün olan en büyük mutluluğu sağlamak. Bu görüş daha önceki herkes için eşit haklar demokratik öğretisiyle pek de aynı değildi. Büyük çoğunluğun en fazla mutlu olması, azınlıktaki bir grubun fedakârlığını veya mutsuzluğunu gerektirebilirdi. Bu ayrılığa kısaca işaret edip geçiyorum. burada tartışmasını yapmamız gerekmez. Böylece demokrasi, çoğunluğun hakları anlamına gelmeye başladı.

John Stuart Mill bireyin özgürlüğü gibi demokratik bir düşüncenin güçlü savunucusuydu. Meşhur olan küçük bir kitap yazdı: Özgürlük Üstüne. Bu kitap'an fikirlerin serbestçe ifadesi ve konuşma hürriyeti lehinde yazılmış bir parçayı iktibas edeceğim.

«Halbuki bir fikir ifade edilmesini önlemek şimdiki nesile olduğu gibi gelecek nesillere de ait insanların insan ırkının, düşünce sahiplerinden çok onlara muhale-

fet edenlerin soyulması demektir, en özel kötülüğü (peculiar evil) budur. Eğer fikir doğruysa yanlışı doğrusuyla değiştirmek fırsatından olurlar; eğer yanlışsa yine o kadar büyük bir menfaatı, doğrunun yanlışla olan çatışmasından doğacak daha emin idrakini ve daha canlı intibaını kaybederler. Boğmaya, bastırmaya çalıştığımız bir fikrin yanlış olduğundan hiç bir vakit emin olamayız, emin olsak bile onu boğmak yine de bir kötülüktür.»

Bu görüşler dogmatik din ve despotizminkilerle bir tutulamaz; doğrunun arayıcısının bir filozofun görüşleridir.

Düşüncenin nasıl geliştiğini ve düşünce tarihinin sınır taşları olarak nasıl hizmet ettiklerini göstermek için ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa'sının birkaç önemli düsünürüne isaret etmiş oldum. Fakat bu kişilerin ve genel olarak ilk demokratların etkileri aşağı yukarı yalnız entellektüel sınıflar çerçevesi içinde kaldı. Bir dereceye kadar etkileri entellektüellerden diğerlerine de süzüldü. Her nekadar kitleler üzerindeki doğrudan doğruya etkileri az idiyse de bu demokratik ideolojinin dolaylı etkileri çok büyüktü. Hattâ bazı konular, örneğin oy hakkı arzusu üzerindeki doğrudan doğruya etkisi de büyüktü.

Ondokuzuncu yüzyıl içinde ilerledikçe daha başka hareketler ve fikirler de gelişti: işçi sınıfı hareketi ve sosyalizm. Bunlar devirlerinin muteber fikirlerini hem etkilediler hem de onlar tarafından etkilendiler. Bazıları sosyalizmi demokrasinin bir alternatifi olarak gördüler; diğerleri onun gerekli bir kısmı saydılar. Demokratların hürriyet, eşitlik ve her insanın esit mutluluk hakkı kavramları üzerinde durmuştuk. Fakat çok geçmeden, en önemli haklardan olduğunu ilân edivermekle mutluluğun gelmiyeceğini anladılar. Bütün bunlar bir tarafa, fiziki refahın bir ölçüsü olmak gerekirdi. Aç bir insanın mutlu olması pek mümkün değildi. Bu onları, mutluluğun, insanlar arasında servetin daha eşit bir dağıtımı esası üzerine kurulduğu düşüncesine yöneltti.

Bu bir sonraki mektubumda açıklıyacağım sosyalizmi getirir.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında demokrasi ve ulusculuk, bahis konusu edilen ulus ve insanların özgürlükleri için savaştıkları her yerde el ele hareket ettiler. İtalya'nın Mazzini'si bu çeşit bir demokratik vatanseverliğin en tipik örneklerindendir. Daha sonraları, ondokuzuncu yüzyıl ulusculuğu demokratik niteliğini yavaş yavaş yitirdi, daha saldırgan ve otoriter bir duruma geldi. Devlet herkes tarafından tapılması gereken bir Allah oldu.

İngiliz iş adamları yeni sanayiin önderleriydi. Yüksek demokrasi ilkeleri ve insanların özgürlük haklarıyla pek ilgilenmiyorlardı. Fakat insanlara daha fazla hürriyet vermenin iş hayatı için faydalarını gördüler. İşçilerin standartları yükseldi, bazı özgürlüklere sahip olma kuruntusu içinde işlerinde daha verimli oldular. En düstriyel verimin artması için basit de olsa bir eğitim gerekliydi. İş ve sanayi adamları, amaç ve çıkarlarına yararlı olacağını takdir ederek, bir dindarlık perdesi altında bu lûtufları ihsan etmekte anlastılar. Yüzyılın ikinci yarısında eğitime benzer bir şey İngiltere ve Batı Avrupa'da kitleler arasında süratle yayılmaya başladı.

SOSYALİZMİN GELİŞİ

Demokrasinin ilerlemesinden bahsetmiştim, ancak, bu uğurda sıkı bir savaş verilmiş olduğunu unutmayınız. Mevcut bir düzenden yararlananlar değişiklik istemezler ve ellerindeki bütün güçle karşı koyarlar buna. Oysa gelişmek ve daha iyi bir duruma gelmek değişikliği gerektirir. Bir idare veya hükümet düzeni yerini daha iyisine bırakabilmelidir. İlerlemeyi arzu edenler kaçınılmaz bir şekilde eski düzen ve geleneklere hücum etmelidirler; yolları böylece onları mevcut şartları devamlı olarak reddetmeye ve bu düzenden yararlananlarla çatışmaya götürecektir. Batı Avrupa'nın yönetici sınıf-

ları bu ilerlemeye devamlı olarak karşı koydular. İngiltere'de yalnız zorlu bir ihtilâle sebebiyet vermek ihtimali belirdiğinde direnmekten vazgeçtiler. İlerlemeye müsamahalarının bir başka nedeni de, daha önce bahsetmiş olduğum gibi, demokrasinin iş hayatı için faydalı ve uygun olacağı düşüncesinin iş adamları arasında yayılmasıydı.

Fakat bu demokratik düşüncelerin, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, entellektüel bir çerçeve içinde sıkışıp kaldığını bir kere daha hatırlatacağım. Halk gelişen sanayileşme hareketinden büyük ölçüde etkilendi ve topraktan fabrikalara akmaya başladı. Özellikle kömür havzaları civarında, sıhhî olmayan, berbat endüstri şehirlerinde toplanmış bir endüstri işçisi sınıfı gelişiyordu. Bu işçiler süratle değişiyor ve yeni bir düşünüş tarzı ediniyorlardı. Aç kalmamak için kapağı fabrikalara atmış esnaf ve köylülerden çok başka idiler. Fabrikaların kuruluşunda önderlik etmiş olduğu için ilk endüstri işçisi sınıfı İngiltere'de belirmeye başladı. Fabrikalardaki çalışma şartları insanı dehşete düşürürdü, işçilerin ev ve kulübeleri daha fena idi. Çektikleri sefalet çok büyüktü. Küçücük çocuklar ve kadınlar inanılmayacak kadar uzun saatler boyunca çalıştırılıyorlardı. Yine de fabrika ve evleri düzeltmek için kanun çerçevesinde yapılan bütün teşebbüslere mülk sahipleri şiddetle karşı koyuyorlardı. Mülkiyet hakkına karışmanın, diyorlardı, utanılacak bir şekli değil midir bu? Özel evlerin sahiplerinin kendiliklerinden yapmak istedikleri hıfzı sıhhaya (sanitation) da aynı nedenlerle karşı konuluyordu. Zavallı İngiliz işçisi açlıktan ve fazla çalışmaktan yavaş yavaş eriyordu. Napoleon savaşlarından sonra memleket bitap düşmüştü, iktisadî bir durgunluk (depression) hüküm sürüyordu, bunun acısını en çok işçiler çekiyordu. Gayet tabii olarak daha iyi şartlar için mücadele etmek ve kendilerini korumak için birlikler kurmak istiyorlardı. Daha önceleri kalifiye işçi ve esnaf loncoları vardı fakat bunlar çok başka idi. Yine de bu loncaların hafızalarda bıraktığı yerin, fabrika işçileri-

nin kendi birliklerini kurmalarında tesiri olmuştur. Fakat düşüncelerini gerçekleştirmelerine engel olundu. İngiltere nin yönetici sınıfları, Fransız İhtilâlinden öylesine korkuyorlardı ki zavallı işçilerin acıklı durumlarını olsun aralarında toplanıp tartışmalarını önleyen kanunlar çıkardılar -bunlar Combination Acts (İmtizaç Kanunları) diye bilinir. «Kanun ve Nizam», şimdi Hindistan'da olduğu gibi o zaman da İngiltere'de her zaman otoriteyi ellerinde tutanların ceplerini doldurmak ve amaçlarına hizmet etmek gibi çok faydalı bir işe yarasın diye yürütülüyordu.

Ama toplanmalarını önlemek işçilerin durumunun daha iyi olmasını sağlamadı. Sadece çileden çıkartılmış ve tehlikeli bir hale getirilmiş oldular. Gizli birlikler kurarak, gecenin karanlık saatlerinde, kuytu köşelerde toplandılar birbirlerine ihanet etmiyeceklerine dair yeminler ettiler. Sırlarına ihanet ve kendilerini ihbar edenleri şiddetle cezalandırdılar. Kızgınlıkları içinde makinaları tahrip ettikleri, fabrikaları ateşe verdikleri, hattâ ustabaşlarını öldürdükleri zamanlar oldu. Nihayet 1825 de işçilerin birleşmelerine karşı olan sınırlamalar kaldırıldı ve sendikalar kurulmaya başladı. Bu sendikaları, ücretleri daha yüksek olan kalifiye işçiler kurdu. Acemi (unskilled) işçilerin büyük çoğunluğu uzun bir süre daha örgütlenemeden kaldı. İşçi hareketi böylece, çalışma şartlarını toplu sözleşme ile iyileştirme amacıyla kurulmuş olan sendikalar halini aldı. İşçilerin tek tesirli silâhı grev hakkıydı, yani işi bırakıp fabrikayı çalışamaz hale getirmek. Muhakkak ki bu büyük bir silâhtı; ancak isverenin silâhı çok daha tesirliydi, açlıktan ölme raddelerine getirerek boyun iğdirme kudreti. İşçi sınıfının mücadelesi yavaş gelen kazanlar için büyük kurbanlar vererek devam edip gitti. Oy hakları bile olmadığı için Parlamento'yu doğrudan doğruya etkiliyemiyorlardı. O kadar şiddetle muhalefet edilen 1832' nin meşhur İslâhat Kararnamesi (Reform Bill) dahî orta sınıf halkının yalnız hali vakti yerinde olan kısmına veriyordu oy hak-

kını. Yalnız işçiler değil orta sınıfın aşağı tabakalarının dahî hâlâ oy hakları yoktu.

Bu sırada Manchester'li fabrika sahipleri arasından işçilerin içler acısı yaşama şartlarını görüp ıstırap duyan insansever bir adam çıktı. Bu adam Robert Owen'di. Kendi fabrikalarında büyük ölçüde islâhat yaptı ve işçilerinin yaşama şartlarını düzeltti. İşveren sınıfı içinde de tatsız bir mücadeleyi devam ettirdi ve ikna yoluyla onların işçilere daha iyi muamele etmesini sağlamaya çalıştı. Biraz da onun sayesinde İngiliz Parlâmentosu işverenlerin aç gözlülük ve bencilligine karşı işçiyi korumak için ilk kanunu çıkarttı. Bu 1819 un Fabrika Kararnamesi (Foctory Act) idi ve dokuz yaşından küçük çocukların günde oniki saatten fazla çalıştırılmamalarını söylüyordu. Yalnız sağlanan şu avantaj dahî işçilerin boyun eğmek zorunda oldukları şartların korkunçluğu hakkında bir fikir edinmenizi sağlıyacaktır.

«Sosyalizm» kelimesini ilk kullananın, aşağı yukarı 1830 da, Robert Owen olduğu söylenir. Fakir ile zengin arasındaki dengenin kurulması ve az çok eşit bir mülk eşitliği şüphesiz ki yeni değil, daha önce pek çokların üstünde durup geliştirdiği bir düşünce idi. Hattâ ilk komünlerde bir nevi komünizm vardı, bütün komün veya köy halkı toprağın ve diğer malların ortaklaşa sahibiydi. Buna ilkel komünizm denir ve Hindistan da dahil olmak üzere pek çok ülkede görülebilir. Fakat yeni sosyalizm herkesi eşitlemek gibi muğlak bir tutkudan çok daha fazla bir şeydi. Daha kesindi ve herşeyden önce yeni üretim-sistemi fabrikalara uygulanmak üzere hazırlanmıştı. Sanayileşme devrinin ürünüydü. Owen'in düşüncesi işçilerin kooperatifler kurması ve fabrikalara ortak olmalarıydı. İngiltere ve Amerika'da az veya çok başarı sağlamış örnek fabrika ve yerleşme merkezleri kurdu. Fakat ne işverenlerin ne de hükümetin görüşlerini değiştirmedi. Yaşadığı devre yaptığı etkiler herşeye rağmen büyüktü ve o za-

mandan beri milyonları büyüleyen bir kelimeyi, sosyalizmi, dillere yerleştirdi.

Bütün bu zaman boyunca kapitalist endüstri açılıp ilerliyor ve başarı üstüne başarı kaydettiği için, çalışan sınıf sorunu da onunla beraber gelişiyordu. Kapitalizm, üretimin arttıkça artmasına sebebiyet verdi ve bunun sonucu olarak da nüfus son derece hızla artmaya başladı zira şimdi daha fazla insan beslenip doyurulabiliyordu. Ayrı bölümleri arasındaki irtibatın çok muğlak olduğu muazzam iş yerleri kuruluyor ve aynı zamanda küçük iş yerlerinin birbirleri arasındaki rekabet yıkılıp gidiyordu. İngiltere'ye muazzam bir servet akıyor fakat bunun büyük kısmı yeni iş yerleri açmaya, demiryolları inşa'na ve benzer teşebbüslere gidiyordu. İşçiler ekseriya pek acıklı bir şekilde başarısızlığa uğrayan grevler yaparak daha iyi şartlara kavuşmaya çalıştılar, olmayınca kırk senelerinin Chartist (1) hareketine katıldılar. Bu hareket ihtilâl senesinde dağıldı, 1848.

Kapitalizmin başarıları hemen herkesin gözlerini kamaştırdı fakat yine de bu boğaz boğaza rekabetten ve ülkenin artan zenginliğine rağmen işçilerin ıstırap çekmesine sebebiyet verilmesinden hoşnut olmayan radikal ve ileri görüşlü humaniter kimseler vardı. Bunlar İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da kapitalizme bir alternativ düşünüyorlardı. Çeşitli fikirler ileri sürüldü, ve bu ıslahatçılara hepsi sosyalizm veya kollektivizm ya da sosyal demokrasi gibi aralarında ancak belli belirsiz bir anlam beraberliği olan isimler altında gruplaştılar. Esas güçlüğün sanayiin kontrolu ve özel mülkiyet sorunları arkasında yattığından genel olarak anlaşmışlardı. Eğer bunların veyahut ta hiç olmazsa arazi ve büyük endüstriler gibi en belli başlı üretim

(1) Chartist hareketi (şartizm), İngiltere'de ondokuzuncu yüzyılda genel oy hakkını savunan bir partinin prensipleri uğrundaki mücadelesidir. (Çevirenin notu).

araçlarının mülkiyeti ya da denetlenmesi devlet elinde olsaydı o zaman işçilerin sömürülmesi tehlikesi ortadan kaldırılırdı. Belli belirsiz bir çaba içersinde kapitalizme alternativ aranıyordu fakat kapitalist yöntemin çökmeye hiç niyeti yoktu. Gittikçe güçleniyordu.

Sosyalist düşünceler aydınlar tarafından ve, Robert Owen in durumunda olduğu gibi, bir fabrika sahibi tarafından başlatıldı. İşçilerin sendika hareketi bir müddet ayrı ayrı yönlerde gelişti, yalnızca ücretleri yükseltmek ve daha iyi koşulları sağlamak amacındaydı. Fakat tabii olarak bu düşüncelerle etkilendi, buna karşılık da sosyalizmin gelişmesine büyük ölçüde tesir etti. Sosyalizmin gelişmesi Avrupa'nın sınaî ülkelerinin üç önderinden -İngiltere, Fransa ve Almanya- her ülkedeki işçi sınıflarının güç ve özelliğine göre, başka başka oldu. Genel olarak İngiliz sosyalizmi muhafazakârdı, evrimci metod ve yavaş gelişmeye inanılıyordu, kontinental sosyalizm daha radikal ve daha ihtilâlciydi. Amerikadaki durum ülkenin büyüklüğü ve işçiye olan ihtiyaç sebebiyle çok daha başkaydı ve uzun süre güçlü bir işçi sınıfı hareketi olmadı.

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren, bir nesil boyunca, İngiliz endüstrisi dünyaya hakim oldu; sanayiden, Hindistan ve diğer müstemlekelerin sömürülmesinden gelen kârlar sayesinde İngiltere'ye servet aktı. Hattâ bu muazzam servetin bir kısmından işçiler bile yararlandı, hayat standartları daha önce hiç görülmemiş bir seviyeye yükseldi.Refah ve ihtilâlin ortak yanları çok azdı, bunun için İngiliz işçilerinin eski ihtilâlci esprileri kayboldu. Öyle ki İngiliz sosyalizmi. Fabianizm, bütün sosyalist görüşlerin en mülâyimi haline geldi. İsmini karşısına doğrudan doğruya çıkmayıp düşmanı yıpratarak yenen bir Roma generalinden alır. 1867 de, İngiltere'de oy imtiyazı (franchise) daha da genişletildi ve bazı şehir işçileri rey hakkına kavuştu. Sendikalar o kadar düzenli ve başarılı hareket ediyordu ki işçi oylarının hepsi İngiliz Liberal Partiye (British Liberal Party) verilmişti.

Bir yandan İngiltere başarılarıyla şımarıp kendini beğenmeye başlarken, Avrupa kontinentinde (Continent of Europe) yeni bir inanç ateşli ve heyecanlı taraftarlar topluyordu. Bu anarşizmdi, hakkında hiçbir bilgisi olmayanları dehşete düşüren bir kelime. Anarşizm mümkün olduğu kadarıyla merkezî yönetimden kaçınan ve birey özgürlüğüne büyük ölçüde yer veren bir toplum demekti. Anarşistin ülküsü son derece yüksekti: «Özgecilik, dayanışma ve yoldaşların haklarına kendiliğinden saygı esasına göre kurulmuş bir memleket halkı ülküsüne inanç. «Devletten gelecek bir zorlama veya kuvvet sarfı olamazdı. «En iyi hükümet hiç hükümet etmiyendir,» insanlar ancak kendilerini buna hazırladıklarında esas idareye kavuşmuş olacaklardır diyordu bir Amerika'lı, Thoreau.

Çok güzel bir ülküdür bu -herkezin mutlak özgürlüğü, insanların birbirlerine karşılıklı saygı duymaları, bencil olmamaları, içten gelen bir el birliği- oysa günümüzün dünyası bütün bencillik ve vahşetiyle ona ne kadar uzak!.. Anarşistlerin merkezî hükümetin hiç olmaması veyahut da minimum olması isteği herhalde insanların uzun süre despotizm ve otokrasi altında çektikleri ıstıraba bir tepki olsa gerekir. Hükümetler onları ezmişti, zulmetmişti o halde hiç hükümet olmasın daha iyi idi. Anarşistler, bazı sosyalizm şekillerinde üretim araçlarının hepsine sahip olan devletin kendisinin despotik olabileceğini de anlamışlardı. Anarşistler de, bir bakıma, mahallî ve bireysel özgürlüğe büyük ölçüde önem veren sosyalitlerdi. Öte yanda, sosyalistlerin bir çoğu anarşistlerin inancını ileride gerçekleşmesi için çalışılacak bir ülkü olarak kabul etmeye hazırdırlar, ancak bir müddet için sosyalizm altında kuvvetli ve merkezî bir devlet idaresine ihtiyaç olduğu kanısındaydılar. Her ne kadar sosyalizm ve anarşizm arasında bir çok ayrılıklar belirdiyse de ortak yanları çoktu.

Modern endüstri örgütlenmiş bir işçi sınıfının belirmesini sağladı. Anarşizm karakteri itibariyle iyi dü-

zenlenmiş bir hareket olamazdı. Dolayısiyle anarsist düşüncelerin, sendikaya ve benzeri örgütlerin geliştikleri sanayileşmiş ülkelerde yayılması için pek fırsat olmadı. Ne İngiltere ne de Almanya'da anarşistlerin sayısı göze çarpar bir oranda değildi. Fakat sanayileşmede geri kalmış olan güney ve doğu Avrupa ülkeleri bu düşünceler için daha verimli alanlardı. Modern endüstrilerin doğu ve güneye yayılmasıyla anarşizm gittikçe zayıfladı. Bugün hemen hemen ölmüş bir inançtır ama endüstrinin gelişmemiş olduğu bir ülkede, İspanya, dada temsilci bulundurmaktadır henüz.

Anarşizm, bir ülkü olarak çok güzel birşey olabilirdi ama, tahrik edilmesi kolay, fazla heyecanlı ve hoşnut olmayan insanların sığınağı durumuna getirilmesi bir yana, ülkünün maskesi altında saklanmış kendi çıkarları peşinde koşuşan bir takım bencillerin de ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Ayrıca şimdi kelimeyle beraber düşünülen ve itibarını son derece düşürmüş olan bir nevî vahşet yoluna saptı. Toplumu istedikleri şekilde değiştirmek için büyük ölçüde teşebbüslere girişememelerinden ötürü bazı anarşistler tuhaf bir propaganda şekli tutturdular. Bu «fiilî propaganda» idi; gözüpekliği örneklerinin, istibdata kahramanca karşı koyulmasının ve insanın hayatını feda etmesi şeklinde beliren davranışların etkisi.. Çeşitli yerlerde bu espri içinde ayaklanmalara girişilmişti. Bunlara katılanlar o zaman için bir başarı beklemiyorlardı. Bu garip propagandaya katılarak, davaları uğrunda hayatlarını kendi arzularıyla tehlikeye attılar. Tabii ki ayaklandırılmalar bastırıldı ve anarşistler terorizme başvurdular, bomba patlattılar, kral ve yüksek memur öldürdüler. Bu ahmakça vahşet artan zayıflık ve ümitsizliğin bariz bir işaretiydi. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru anarşizm hareketi derece derece söndü gitti. Bomba koymak ve «fiilî propaganda» anarşist önderlerinin çoğu tarafından uygun görülmüyor ve reddediliyordu.

Tanınmış anarşistlerden bir kaçının ismini verece-

ğim size. Ne kadar ilgi çekicidir ki bu anarşist liderleri özel hayatlarında son derece nazik, ülküsel ve sevilen kimseleri di. Anarşist liderlerinin en yaşlısı 1805-1865 seneleri arasında yaşamış Pierre Proudhon adında bir Fransızdır. Özellikle güneyde, Avrupa'lı, işçilerin popüler bir önderi' Rus asılzadesi Michel Bakunin Proudhon'dan birazcık daha az yaşlıydı. Kendisini ve arkadaşlarının kurmuş olduğu uluslararası birlikten atan Marx'la aralarında anlaşmazlık çıktı. Bizi hemen hemen günümüze kadar getiren üçüncü isim bir başka Rus'a ve bir prense aittir: Peter Kropatkin. Anarşizm ve başka konular üstüne yazılmış çok ilgi çekici kitapları vardır. Burada bahsedeceğim dördüncü ve son isim bir İtalyan'ınkidir, Enrico Malatesta, seksen yaşını aşmış, ondokuzuncu yüzyıl anarşistlerinin son yadigârı.

Malatesta hakkında, size anlatmam gereken güzel bir hikâye var. Hakkında dava açılmıştı ve bir İtalyan mahkemesinde yargılanıyordu. Hükümet savcısı, o havali işçileri üzerindeki etkisinin çok büyük olduğunu ve karakterlerini tamamen değiştirmiş bulunduğunu deliller göstererek ispat etti. Sanıklığa son veriyordu, suçlar gittikçe azalıyordu. Ya bütün cürümler kesilirse ne olacak, mahkemeler ne yapacaktı? Onun için Malatesta hapse yollanmalıydı! Ve yollandı da hapse, altı aylığına.

Ne yazık ki anarşizm, vahşetle, hemen hemen tamamiyle aynı tutuldu, bir felsefe ve değerli insanlar tarafından benimsenmiş bir ülkü olduğu unutuldu. Ülkü olarak günümüzün kusurlu dünyasının hâlâ çok ötelerindedir ve modern uygarlığımız onun basit devalarıyla iyileştirilemiyecek kadar çok karmaşıktır.

KARL MARX VE İŞÇİ ÖRGÜTLERİNİN GELİŞMESİ

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Avrupa işçi ve sosyalizm dünyasında yeni ve kuvvetli bir şahsiyet belirdi. Bu adından daha önce bahsettiğim Karl Marx'tı. 1818 de doğmuş, hukuk, tarih ve felsefe öğrenciliği yapmış bir Alman Yahudisiydi. Çıkardığı gazete yüzünden Alman otoriteleriyle arası açıldı. Paris'e gitti, değişik insanlarla temas etti, sosyalizm ve anarşizm üstüne yeni kitaplar okudu, sosyalist fikirleri kabul etti. Burada, gelişen pamuk sanayii sayesinde zengin bir fabrikatör olup İngiltere'de yerleşmiş olan bir başka Alman'la, Friedrich Engels, tanıştı. Robert Owen'in fikirleri ve ıslahât teşebbüslerine olan sempatisi Engels'i Owenist yapmıştı, Owen'in takipçilerine böyle deniliyordu. Karl Marx'la ilk karşılaşmasına yol açan Paris seyahati onu da değiştirmişti. Marx ve Engels bundan böyle aynı görüşleri savunan, aynı amaç uğrunda bütün kalpleriyle canı gönülden beraber çalışan iki yakın arkadaş, meslekdaş oldular. Asağı yukarı aynı yaştaydılar. Aralarındaki işbirliği o kadar sıkıydı ki yayınladıkları kitapların pek çoğunu beraberce yazmışlardı.

O zamanın Fransız hükümeti -Louis Philippe'in günleriydi- Marx'ı Paris'ten sürdü. Marx Londra'ya gitti. Orada kendisini Britanya müzesinin kitaplarına gömerek uzun seneler kaldı. Çok çalıştı, teorilerini mükemmelleştirdi, onlar hakkında yazılar yazdı. Ve yine de hiç bir zaman günlük olaylardan kopmadı, sadece teori ehesi bir profesör veya filozof değildi. Bir yandan sosyalist hareketinin oldukça muğlak idcolojisini geliştirip aydın-

latırken, kesin ve açık fikirler, hedefler ortaya koyuyor, öte yandan da hareketin ve işçilerin örgütlenmesinde etkin bir onder olarak çalışıyordu. İhtilâl senesi 1843 de Avrupa'da olanlar pek tabii olarak onu büyük ölçüde gayrete getirdi, tam o sene Engels'le beraber daha sonra çok meşhur olan bir manifesto yayınladı. Komünist Manifesto denilen bu eserde hem büyük Fransız İhtilâlinin hem de daha sonraki 1830 ve 1848 isyanlarının arkalarında yatan fikirleri ele aldı, ne kadar yetersiz olduklarını ve gerçek koşullarla nasıl bağdaşmadıklarını gösterdi. O zamanın revaçta fikirleri olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi demokrasi çığlıklarını yargılayıp bunların halka çok az şey ifade ettiğini ve yalnızca, bourgeois Devletine hürmetkâr bir korunma tabakası teşkil etmeye yaradığını belirtti. Bundan sonra kendi sosyalizm teorisini kısaca anlatıp manifestoyu bütün işçilere seslenerek bitirdi: «Dünya işçileri birleşin! Zincirlerinizden başka kaybedeceğiniz hiçbir şey yok, kazanacağınız dünyayı kendiniz yaratın.»

Bu sesleniş harekete bir davetti. Marx işine gazetelerde aralıksız propaganda yaparak, broşürler bastırıp, işçi örgütlerini birleştirmek için çabalar harcayarak devam etti. Öyle görünüyor ki Avrupa'ya yaklaşan büyük buhranı hissetmiş ve işçilerin bundan tam manasiyle yararlanabilmeleri için hazırlıklı olmalarını arzu etmişti. Onun sosyalizm teorisine göre kapitalist yöntemde buhranın gelmesi kaçınılmaz bir şeydi.

1854 de bir New York gazetesinde şöyle diyordu Marx:

, «Bununla beraber, Avrupa'da, «Büyük kuvvetler» diye bilinen, beşini de zaman zaman tahakkümü altına alan ve hepsini titreten altıncı bir kuvvetin varlığını unutmamamız gerekir. Uzun zaman sessiz bir uzlette, sakin sakin bekledikten sonra şimdi yine açlık ve buhranlar onu savaş sahasına celbediyor.. Yalnız bir işaret gerekiyor ve sonra altıncı ve en büyük Avrupa kuvveti parlayan zırhları, elinde kılıcı, Olympia yamaçları-

nın Minerva'sı gibi ileri atılacaktır. İşareti, vukuu yakın olan Avrupa savaşı verecektir.»

Marx'ın yakın bir ihtilâl hakkındaki kehaneti doğru çıkmadı. Avrupa'da, o da yalnız bir bölgesinde, ihtilâlin çıkması için bunu söylediği tarihten itibaren altmış seneden fazla zamanın geçmesi ve bir Dünya Savaşı'nın çıkması gerekti. 1871 de Paris Komünü'nün teşebbüsü, daha önce de gördüğümüz gibi, insafsızca bastırılmıştı.

1864 de Marx Londra'da karmakarışık bir kongre toplamayı başardı. Sosyalist olduklarını, biraz da müğlak bir ifadeyle, söyliyen bir çok gurup vardı. Bir yanda, yabancı idare altındaki bazı ülkelerden gelmiş olan demokrat ve vatanseverler vardı ki bunların sosyalizme inançları oldukça uzaktandı, birinci plandaki arzuları millî bağımsızlığın bir an önce gerçekleşmesiydi, öte yanda hemen savaşa gidilmesi taraftarı olan anarşistler vardı. Marx'ın yanısıra, diğer bir önemli kişilik de, uzun hapis yıllarından sonra daha üç sene önce Rusya'dan kaçabilmiş olan anarşist Bakunin'di. Bakunin'in taraftarları, daha ziyade, endüstri bakımından geri kalmış ve gelişmemiş olan İtalya, İspanya gibi güney Avrupa'nın Lâtin ülkelerindendi. İş bulamamış aydınlardan ve mevcut sosyal düzende kendilerine bir yer edinememiş daha bir takım acaip ihtilâlci elemanlardan müteşekkildi. Marx'ın taraftarları işçi şartlarının daha iyi olduğu sanayi ülkelerinden, bilhassa Almanyadandı. Buna göre Marx gelişen, örgütlenmiş ve nispeten müreffeh işçi sınıfını temsil ediyordu. Bakunin ise daha fakir ve örgütlenmemiş işçileri, aydınları, isyana müsait, hoşnutsuzluk içindeki kimseleri. Marx, pek yakın olduğunu zannettiği hareket saati gelinceye kadar sabırlı bir örgütlenme ve işçi eğitiminden bahsediyordu teorilerinde. Bakunin ve taraftarları ise hemen harekete geçmek fikrindeydiler. Sonunda Marx kazandı. Bir «Uluslararası Çalışanlar Birliği» kurulmuş oldu. Bu «Uluslararası» (İnternationals) diye bilinen işçi örgütlerinin ilkiydi.

Üç sene sonra 1867 de, Marx'ın büyük kitabı, *Das*

Kapital Almanya'da basıldı. Londra'daki uzun çalışma senelerinin ürünüydü bu. Mevcut ekonomi teorilerinin analiz ve kritiğini yapıyor, kendi sosyalist teorisini eksiksiz bir şekilde anlatıyordu. Tam mânasiyle bilimsel bir eserdi. Tarihî ve iktisadî gelişmeyi tarafsız ve bilimsel bir açıdan ele alıyor müphemlik ve ülküsellikten kaçınıyordu. Özellikle büyük makinanın endüstriyel uygarlığının gelişimi üstünde duruyor, insan toplumunun tarihi, evrimi ve sınıflar mücadelesi hakkında geniş ölçüde bazı yargılara varıyordu. Marx'ın bu değişik, sarih, inandırıcı ve söyliyecek söz bırakmıyacak bir şekilde ifade edilmiş sosyalizmine, o zamana kadar cari olan muğlak ifadeli «ütopian» ve «ülküsel» sosyalizme karşı olarak, «bilimsel sosyalizm» denildi. Marx'ın K a p i t a l'i okunması kolay bir kitap değildir, gerçekten tahmin edilemiyecek kadar ağır bir kitaptır. Fakat bununla beraber pek çok insanın düşünüşüne tesir edip, ideolojilerini değiştirerek insanoğlunun gelişimini etkileyen sayısı belirli kitaplardan bir tanesidir.

1871 de oldu Paris Komünü faciası, belki de ilk bilinçli sosyalist ayaklanmasıydı. Avrupa hükümetlerini korkuttu ve onları işçi hareketine karşı daha sert olmaya sevketti. Ertesi sene Marx'ın kurduğu işçi «Uluslararası» nın toplantısı vardı. Marx, anarşist Bakunin taraftarlarından kurtulmak ve aynı zamanda da herhalde Paris Komünü yüzünden kızmış olan Avrupa'dan daha emin bir mesken olârak düşündüğü için teşkilâtın merkezlerini New York'a taşımıştı. Fakat Uluslararası'nın kuvvet kaynaklarından bu kadar uzakta yaşıyabilmesi imkân dahilinde değildi. Bunun için Birinci Uluslararası yavaş yavaş dağıldı ve kayboldu.

Marxizm veya Marx'cı Sosyalizm, Avrupa sosyalistleri arasında yayıldı. Genel olarak «sosyal demokrasi» adı altında tanındığı Almanya ve Avusturya'da bilhassa, çok tutunmuştu. Fakat İngiltere mizacı itibariyle Marxizmi tutmadı. Zamanının tekâmül etmiş dahi olsa herhangi bir toplumsal inancı için biraz fazla refah içindeydi. İngiliz sosyalizmi, uzun vadeli değişiklikler üstü-

ne kurulmuş çok hafif bir programı olan Fabian Cemiyeti tarafından temsil ediliyordu. Fabianlar'ın işçilerle bir ilgisi yoktu. İleri görüşlü liberal aydınlardı bunlar. George Bernard Shaw ilk Fabianlar'dandır. Çıkış noktalarını, bir başka kayda değer Fabian, Sidney Webb'in sözlerinde bulabiliriz: «tedriciliğin kaçınılmazlığı.»

Fransa'da sosyalizmin Komün'den sonra kuvvet toplayıp yeniden aktiv bir kuvvethaline gelebilmesi için oniki sene gerekti. Fakat yeni bir şekil arzetti, anarşizm ve sosyalizm karışımı bir melez görünümündeydi. Buna Fransızca s y n d i c a t kelimesinden «sendikalizm» deniyordu, çalışanların kurduğu bir örgüttü. Sosyalist teoriye göre toplumu bir bütün olarak temsil eden hükümet, toprak, fabrikalar v.s. gibi üretim araçlarının sahibi ve denetleyicisi olacaktı. Bu sosyalizasyonun ne dereceye kadar götürüleceği hususunda bazı görüş ayrılıkları vardı. Elbette ki, alet edevat, domestik eşya gibi sosyalizasyonu anlamsız gözükebilecek bir takım şahsî şeyler vardır. Fakat sosyalistler başkalarının emeğinden yararlanarak kişisel çıkarlar elde etmekte kullanabilecek herşeyin sosyalizasyonunda, yani, Devlet'in mülkiyetine teslîminde anlaşmışlardı. Sendikalistler de anarşistler gibi Devlet'ten hoşlanıyor onun yetkilerinin sınırlandırılmasına çalışıyorlardı. Her endüstrinin, o endüstrinin işçileri yani s y n d i c a t tarafından denetlenmesini istiyorlardı. Çeşitli sendikaların genel meclisi meydana getirecek temsilcilerini seçme düşüncesi vardı. Bu meclis bütün memleket sorunlarıyla uğraşacak, genel sorunlarda endüstrilerin iç düzenine karışma yetkisi olmayan bir parlamento gibi hareket edecekti. Arzu ettikleri idareyi gerçekleştirmek ve davalarını kazanmak için sendikacılar genel grev yaparak memleket hayatını felce uğratmak yoluna başvurdular. Marxistler sendikalizmi hiçbir bakımdan tasvip etmediler, fakat, oldukça tuhaftır, sendikacılar Marx'ı kendilerinden saymışlardır (bu tarihlerde Marx hayatta değildi.)

Karl Marx 1883 de öldü, bundan tam elli sene önce. Bu süre zarfında İngiltere, Almanya ve Avrupa'nın diğer

sınaî ülkelerinde sendikalar (trade unions) gelişti. İngiliz endüstrisi en iyi günlerini arkada bırakmış, Almanya ve Amerika'nın gittikçe artan rekabeti karşısında kuvvetinden kaybetmeye başlamıştı. Süratli sınaî kalkınmayı sağlamış olan tabii kaynakları, elbette ki Amerika'nın büyük bir üstünlüğüydü. Almanya (mizacını zayıf ve kuvvetsiz bir parlamentodan alan) siyasî otokrasi ve sınaî tekamülün garip bir bileşimiydi. Bismarck zamanında ve hattâ daha sonra Alman hükümeti koşullarını iyileştiren sosyal ıslahatlar yaparak işçi sınıfını kazanmaya çalıştı ve sanayii bir çok bakımlardan destekledi. Ayni şekilde İngiltere Liberalleri de çalışma saatlerini azaltan, işçinin kaderini bir dereceye kadar düzelten bazı sosyal ıslahat tedbirlerini kanunlaştırdı. Refah devam ettiği müddetçe bu yol çalıştı ve İngiliz işçisi mutedil kaldı, gönülleri hoş tutulmuş oldu, oyunu içten gelen bir bağlılıkla Liberaller için kullandı. Fakat seksen senelerinde, yabancı ülkelerin rekabeti bu uzun ikbal ve saadet devrine son verdi. İngiltere'de iktisadî durgunluk (trade depression) baş gösterdi, işçi ücretleri düştü. Bunun üzerine işçi sınıfı bir kere daha uyandı. havada ihtilâl kokusu vardı. İngiltere'de pek çok insan dikkatini Marxizme yöneltti.

1889 da bir *İşçi Uluslararası* teşkil etmek teşebbüsünde bulunuldu. Sendikalar ve işçi partileri artık kuvvetli ve zengindiler, başlarında çok sayıda aylıklı yöneticiler bulunuyordu. 1889 da kurulan bu «Uluslararası» (zannederim «İşçi ve sosyalist Uluslararası» deniliyordu) «İkinci Uluslararası» diye bilinir. Büyük savaş tarafından muayene edilip matlupluğu tesbit olununcaya kadar, yirmibeş sene, yaşadı. Uluslararası'nın saflarında daha sonraları memleketlerinde önemli mevkiler işgal etmiş olan pek çok insan vardı. Bazıları işçi hareketini kendi yükselmeleri için bir vasıta olarak kullandı sonra da çekiliverdi. Bunlar başbakan. başkan oldular ve benzeri önemli yerler işgal ettiler, fakat yükselmelerine yardım etmiş ve onlara inanmış olan milyonları oldukları yerde bırakarak terk edebildiler.Bu önderler, hat-

tâ Marx'ın adına yeminler etmiş veya bir zamanların ateşli sendikacıları olarak çalışmış olanları, parlamentolara girdiler ya da yüksek ücretler alan sendika şefleri oldular ve rahatlarını cüretkâr teşebbüslerle tehlikeye atmak onlar için gittikçe zorlaştı. Seslerini çıkarmaz oldular hattâ yeislerinden hasıl olan cinnetle işçi kitleleri ihtilâlci olmaya başlayıp harekete geçilmesini istediğinde onları yatıştırmaya çalıştılar. Almanya'da sosyal demokratlar (savaştan sonra) Cumhuriyet idaresinin başkanı ve başbakanı oldu; Fransada bir zamanların ateşli sendikacısı ve Genel Grev vaizi Briand, on bir defa başbakanlığa geldi ve eski arkadaşlarının bir grevini şiddetle bastırdı; İngiltere'de Ramsay Mc. Donald başbakan oldu ve kendisini yetiştiren İşçi Partisi'nden çekildi; İsveç, Danimarka, Belçika, Avusturya'da da böyle oldu. Batı Avrupa bugün bir zamanların sosyalistleri olan, fakat yaşlandıkça hararetleri sönmüş, amaçları yolunda harcadıkları çabayı unutmuş, hattâ eski arkadaşlarına karşı dönmüş bulunan diktatörler ve mekanizmalarında önemli yerler işgal eden bir takım insanlarla doludur. İtalya Dükü Mussolini eski bir sosyalisttir. Polonya Diktatörü Pilsudski de öyle. İşçi hareketi ve hemen bütün ulusal bağımsızlık hareketleri önderlerinin ve önemli amelelerinin zayıflığından ,böyle sırt çevirivermesinden sık sık zarar görmüştür. Bir müddet sonra başarısızlıktan usanır, yorgun düşerler bunlar, üstelik gaye uğruna cefaya katlananlara giydirilen baş tacının çekiciliği de uzun süre devam etmez. Sesleri yavaş yavaş kesilir ve heyecanlarının ateşi daha donuk bir renge bürünür. Daha haris ve vicdansız olanları karşı tarafa geçer ve şimdiye kadar karşı koymuş, çarpışmış olduklarıyla şahsî anlaşmalara varırlar. Atmak istediğimiz her hangi bir adımı vicdanımıza karşı mazur göstermek oldukça kolaydır. Hareket bu sırt çevirmelerden zarar görür ve biraz da geri kalır. İşçilere karşı koyanlar, ulusçuluğu önlemek isteyenler bunu iyi bildikleri içindir ki her çeşit ikna yolu ve güzel sözler kullanarak bireyleri kendi taraflarına çekmeye çalışırlar. Fakat tek tek bireylerin yükselmesi ve güzel sözler ne işçi kitlelerine ne de

özgürlük istiyen baskı altındaki bir ulusa kurtuluş getirmez. Bunun için bütün sırt çevirmelere ve gerilemelere rağmen mücadele kaçınılmaz bir şekilde devam eder ve kararlaştırılan sonuçlara ulaşılır.

İkinci Uluslararası 1889 da başladı, itibarı ve katılanların sayısı gittikçe arttı. Birkaç sene sonra Parlamento'ya temsilci seçimi için oy haklarını kullanmayı reddeden Malatesta idaresindeki anarşistler iskat edildi. Uluslararasının sosyalistleri, parlamentoları, ortak mücadelelerindeki eski yoldaşlarıyla birleşmeye tercih ettiklerini göstermiş oldular. Avrupa'da savaş sırasında sosyalistlere düşen görev hakkında gözüpek bildiriler yayınlanmıştı. Davaları bahis konusu edildiğinde sosyalistler hiçbir millî sınır tanımıyorlardı. Kelimenin dar anlamında uluscu değildiler. Savaşa karşı koyacaklarını söylüyorlardı. Ama 1914 de sayaş çıkınca, İkinci Uluslararası'nın bütün bünyesi parçalanıverdi, her ülkedeki sosyalistler, işçi partileri, hattâ Kropatkin gibi anarşistler, herkes kadar aşırı uluscu ve diğer milletlerin nefretkârı oldular. Ancak bir azınlık karşı koydu ve bu yüzden de uzun hapis seneleri de dahil olmak üzere her bakımdan büyük acılar çekmeye mahkûm edildiler.

Savaş bittikten sonra 1919 da Lenin Moskova'da yeni bir İşçi Uluslararası'nı başlattı. Bu tam anlamıyla komünist bir örgüttü ve yalnız komünist olduklarını alenen söyliyenler katılabilecekti. Halâ yaşamaktadır ve Üçüncü Uluslararası olarak bilinir. İkinci Uluslararasının kalıntıları da savaştan sonra yavaş yavaş kendilerini topladı. Bir kısmı Moskova Üçüncü Uluslararası'na bağlandı, fakat bunların çoğunlukta olan diğer kısmı Moskova ve anlayışını katiyen tutmadı, birazcık olsun yakınlaşmayı dahi reddetti. İkinci Uluslararası'nı yeniden canlandırdı. Bu da hâlâ devam etmektedir. Ne acaiptir ki bunların ikisi de Marx'ın adına hareket eder, ancak herbirinin kendi yorumu vardır, fakat buna rağmen birbirlerine karşı ortak düşmanları kapitalizme duyduklarından daha fazla bir nefret beslerler.

Bu iki Uluslararası dünyadaki bütün sendika ve iş-

çi örgütlerini kapsamaz. Birçoğu ikisine de bağlı değildir. Amerikan sendikaları ayrı kalmıştır çünkü hemen hepsi muhafazakârdır. Hindistan sendikaları da iki Uluslararası'ndan birine bağlı değildir.

İnternationale şarkısını herhalde bilirsiniz. Bu bütün dünyadaki işçi ve sosyalistlerin şarkısıdır.

MARKSİZM

Son mektubumda, Avrupa sosyalizm dünyasında büyük gürültüler koparmış olan Marx'ın düşüncelerini anlatmaya niyetlenmiştim. Fakat kâfi derecede uzadı, bir sonuca vardırmalıyım artık. Uzmanı olmadığım için bu konu üzerine yazmak benim için hiç de kolay olmayacak, bu bir yana, uzmanlarla Hint düşünürleri arasında da büyük bir ayrılık vardır. Marksizm'in yalnız en önemli özelliklerini belirtecek, zorlu yanlarını ele almaktan sakınacağım. Oldukça yamalı bir tasvir olacak, fakat hemen şunuda belirteyim, bu mektuplardaki amacım şunun veya bunun tam ve çok yanlı tasvirini vermek değildir.

Söylemiş olduğum gibi sosyalizmin bir çok çeşidi vardır. Fakat genel olarak, amacın, üretim araçlarının -yani toprak, madenler, fabrikalar ve benzerleri- demiryolları v.s. gibi dağıtım araçlarının (means of distribution), bir de banka ve benzeri kurumların Devlet tarafından denetlenmesi olduğunda anlaşmaya varılmıştır. Önemli olan, bu yöntem ve kurumların ya da başkalarının emeğinin, bireyler tarafından kendi çıkarları yararına istismar edilmesine müsaade edilmemesidir. Bugün bunların çoğu özel sermaye elindedir, bunun sonucu olarak da bazıları başarılar kazanıp zenginlesirken, bir bütün olarak toplum, büyük ölçüde zarar görür ve kitleler yoksul kalır. Ayni zamanda üretim araçlarının sahipleri ve denetleyicileri de erkelerinin büyük bir kısmını aralarındaki amansız rekabet savaşında harcarlar. Böyle olacağı yerde, üretim akla uygun bir şekil-

de ayarlanmış, dağıtım iyi düşünülerek düzenlenmiş olsaydı, savurganlıktan ve hiç bir işe yaramıyan rekabetten kurtulunmuş, ayrı sınıf ve insanlar arasındaki büyük servet eşitsizlikleri giderilmiş olacaktı. O halde üretim, dağıtım ve diğer önemli eylemler geniş ölçüde sosyalleştirilmeli, Devlet -yani bir bütün olarak halk- tarafından denetlenmeliydi. Sosyalizmin temel düşüncesi budur.

Sosyalist düzende Devletin veya yönetim şeklinin nasıl olacağı, bütün önemine rağmen, şimdilik ele almamız gerekmeyen ayrı bir sorundur.

Sosyalizm ülküsünde anlaştıktan sonra kararlaştıracağımız ikinci şey bunun nasıl gerçekleştirileceğidir. Burada sosyalistler birbirlerinden ayrılırlar, ayrı yollar ileri süren pek çok öbek vardır. Genel olarak iki sınıf altında toplanabilirler: 1 — Parlamenter çalışmalarla adım adım ilerlemeye inanmış olan yavaş-değişimci, gelişimci gruplar, İngiliz İşçi Partisi ve Fabianlar gibi; 2 — Parlamenter çalışmalardan bir sonuç alınamıyacağına inanan ihtilâlci guruplar ki bunların hemen hemen çoğu Marksist'dir.

Gelişimci gurupların sayısı artık çok azalmıştır, hattâ İngiltere'dekiler bile zayıflamakta, Liberaller'le ve sosyalist olmayan diğer guruplarla arasındaki ayrılık gittikçe azalmaktadır. Bunun için artık Marksizmi genel sosyalist inancı olarak kabul edebiliriz. Fakat Avrupa Marksistleri de iki ana bölüme ayrılmışlardır. Bir yan da Rus komünistleri, öte yanda Almanya, Avusturya ve diğer ülkelerdeki sosyal deomkratlar -ki bunların birbirlerine duydukları yakınlıkta azalma yoktur. Sosyal demokratlar İkinci Dünya Savaşı sonlarında ve daha sonraları inançlarıyla bağdaşan bir hayat yaşamayı başaramadıkları için eski itibarlarını büyük ölçüde kaybettiler. İçlerinde daha ateşli olanların pek çoğu komünistlere katıldı, fakat yine de Batı Avrupa'nın büyük sendikalarının denetlenmesini ellerinden bırakmadılar. Komünizm, Rusya'daki başarısından ötürü, gittikçe yayı-

lan bir inançtır. Avrupa da ve bütün dünyada, bugün, kapitalizmin baş hasmıdır.

Peki Marksizm nedir? Tarih, politika, ekonomi, insan hayatı ve tutkularını yorumlayan bir yoldur. Harekete çağrı olduğu kadar bir kuramdır da. Kişinin yaşantısındaki eylemlerden pek çoğu hakkında söylenecek bazı şeyleri olan bir felsefedir. Geçmişe, zamanımıza ve geleceğe uzanan insanlık tarihini, kader veya kısmet'in kaçınılmazlığında n da biraz birşeyler katarak; kesin, mantıksal bir sisteme indirgemek için yapılmış bir teşebbüstür. Hayatın bu kadar mantıksal olduğu, böylesine katı ve değişmez kurallar, sistemler üzerinde kurulduğu hiç de apaçık değildir ve pekçokları tarafından da şüphe ile karşılanır. Fakat Marx, geçmiş tarihi, bir bilim adamı olarak uzun uzun inceledikten sonra bazı sonuçlara varmıştır. İnsan oğlunun çok eski günlerden beri hayatı için savaşmakta olduğunu gördü, bu savaş Doğu'ya olduğu kadar kardeş-insanlar'a da karşıydı. İnsanoğlu karnını doyurmak ve diğer ihtiyaçlarını gidermek için çalışıp durmuştu. Zamanla, kullandığı yöntemlerde yavaş yavaş değişmiş, gelişmiş, daha karışık bir hal almıştı. Hayatlarını kazanmak için kullandıkları bu yöntemler, Marx'a göre, insanoğlunun ve toplumun yaşantısında her çağda en önemli yeri tutar. Tarihin her devrine hükmetmiş, o devrin bütün eylemlerini ve sosyal münasebetlerini etkilemiştir, onların değişmesi büyük tarihsel ve toplumsal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bir dereceye kadar mektupların çerçevesinde, bu değişikliklerin önemli etkilerini izledik. Örneğin, ilk defa uygulandığında tarım büyük bir başkalasmayı getirdi. Gezginci göçmenler belirli yerlerde yerleşmeye başladılar, köyler ve şehirler gelişti. Tarımda verimin çoğalması, ürünlerin bir kısmının artmasını sağladı, nufusun, refahın, boş zamanların artması sanatın ve el hünerlerinin gelişmesine yol açtı. Bir başka açık örnek Endüstri Devrimi'dir; büyük makinaların üretimde kullanılması muazzam bir değişikliği getirmişti. Daha pek çok örnek sayılabilir.

Tarihin belli bir devresinde kullanılan üretim yöntemleri insanlığın ilerlemesindeki belirli bir aşamaya uygun düşer. Üretim işleri sırasında, bunun bir sonucu olarak, insanlar üretim yöntemleriyle yakından ilgili olan karşılıklı bir takım ilişkiler kurmaya giderler (pazarlık, alım satım, alışveriş ve saire gibi). Toplumun ekonomik bünyesini yapan bu ilişkilerdir. Kanunlar, politika, toplum gelenekleri, düşünceler ve herşey hep bu ekonomik temel üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, Marxın görüşlerine göre, üretim araçlarının değişmesi ekonomik bünyenin değişmesini getirir, bunu da insanların düşünceleri, kanunlar, politika v.s. sindeki değişiklikler izler.

Marx, tarihi, devamlı sınıf mücadelelerinin kaydedildiği bir defter olarak görür aynı zamanda. «İnsan toplumunun geçmiş ve şimdiki tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihi olmuştur.» Üretim araçlarının yönetimini elinde bulunduran sınıf egemendir. Öteki sınıfların emeğini sömürerek bundan bir kazanç sağlar. Çalışanlar emeklerinin tam karşılığını alamazlar. İlkel ihtiyaçlarını ancak karşılayacak kadar bir kısmını alır, gerisi, artanı (surplus), sömüren sınıfa gider. Böylece artık değer yoluyla, sömüren sınıf diğerlerinden daha zengin bir duruma gelir. Devlet ve hükümet, üretimi yöneten bu sınıf tarafından denetlenir, böylece Devlet'in birinci ereği yöneten sınıfı korumak olur. «Devlet genel olarak yönetici sınıfın işlerini yürüten bir icra komitesidir» divor Marx. Kanunlar bu amaca göre hazırlanır; halk eğitim, din ve daha bazı yollarla bu sınıfın egemenliğinin doğal ve haklı birşey olduğuna inandırılır.» Sömürülen sınıflar, olayların gerçek yüzünü farkederek hoşnutsuzluk duymasın diye yönetim ve kanunların sınıf özelliğini örtbas etmek için her çareye baş vurulur. Eğer hoşnutsuzluk duyan birisi çıkıp da sisteme kafa tutarsa toplumun ve ahlâkın düşmanı, eski gelenekleri yıkmaya yeltenen bir bozguncu olarak ilân edilir, Devlet tarafından ezilir.

Fakat ne kadar çabalarsa çabalasın bir sınıf, üstün-

lüğü, devamlı olarak elinde tutamaz. Bir zamanlar üstünlüğü ona kazandırmış olan olgular bir yerden sonra aleyhine çalışmaya başlar. Devrinin üretim araçlarını denetimi altında bulundurduğu için yöneten ve sömüren sınıf haline gelmişti. Fakat yeni üretim araçları geliştikçe, bunların yönetimini ellerinde tutan yeni sınıflar önem kazanır ve sömürülmeyi reddederler. Yeni düşünceler halkı karıştırır. İdeoloji devrimi diyebileceğimiz, kişinin elini kolunu bağlayan eski katı düşünceleri yıkıcı bir akım belirir. Yeni yükselen sınıfla kaba kuvvete bütün gücüyle sarılmış eskisi arasında kavga başlar. Yeni sınıfın yengisi kesindir, çünkü ekonomik güç onun elindedir artık ve tarihteki rolünü tamamlamış olan eski sınıf önemini yitirir.

Yeni sınıfın zaferi hem politik hem de ekonomiktir, yeni üretim yöntemlerinin başarısını sembolize eder. Toplumun bütün yapısı bu noktadan yola çıkarak değişir -yeni düşünceler, yeni politik yapılış, hukuk, alışkanlıklar, töre, herşey etkilenir. Bu yeni sınıf bundan böyle aşağı sınıfları sömürmeye başlar, sırası gelip de onlardan biri tarafından yeri alınıncaya kadar. Kavga böylece sürüp gider ve diğerlerini sömürmeyen bir sınıf başa gelinceye kadar da sürüp gidecektir. Ancak sınıflar ortadan kalkıp tek bir sınıf kalınca sona erecektir kavga, çünkü o zaman sömürme olanağı kalmıyacaktır. Tek sınıf kendi kendini sömüremez. Ancak o zaman toplumda denge kurulmuş olacak, bugünkü sonu gelmez kavga ve yarış yerini elbirliği ile çalışmaya bırakacaktır. Devletin en önemli işi olan zorlama ve baskıya ihtiyaç kalmayacaktır çünkü baskı yapılacak sınıf olmayacaktır ortada, böylece zamanla devlet, kendi kendine yok olacak, ve böylelikle anarşistlerin ülküsü de gerçekleşmiş bulunacaktır.

Demekki Marx tarihi, temeli sakınılması olanaksız sınıf mücadeleleri olan muazzam bir evrim eylemi olarak görüyordu. En ince ayrıntılarına inerek, çok zengin ve çeşitli örnekler vererek geçmişte bütün bunların nasıl olageldiğini, derebeylik zamanlarından büyük maki-

naların sahneye çıkmasıyla kapitalist devreye nasıl geçildiğini, derebeyi sınıfların b o u r g e o i s i e ile yer değiştirişini anlatmıştır Marx. Ona göre zamanımızdaki son sınıf kavgası b o u r g e o i s i e ile işçi sınıfları arasında olmaktaydı. Eninde sonunda kendisini devirerek sınıfsız toplumu ve sosyalizmi kuracak olan bu sınıfı kapitalizm kendisi hazırlıyor, taraftarlarının ve gücünün artmasını sağlıyordu.

Marx'ın bu tarih görüşüne «tarihi maddecilik» denir. «Maddecilik» deniyordu çünkü «idealist» değildi, Marx'ın zamanında filozoflar tarafından özel bir anlamda çok fazla kullanılmış bir kelimeydi bu. O sıralarda evrim düşüncesi halka inmeye başlamıştı. Daha önce belirtmiş olduğum gibi, devrim, insan türünün gelişmesi ve kaynaklarıyla ilgili olduğu kadarıyla evrim düşüncesini halkın kafasına yerleştirmişti. Fakat toplumsal ilişkileri hiç bir şekilde açıklamıyordu bu. Bazı filozoflar insanoğlunun gelişimini, zihnin gelişimiyle ilgili belirsiz bir takım ülküsel kavramlarla açıklamaya çalıştılar. Bunun yanlış bir yol olduğunu söyledi Marx. Ortalıkta müphem kurgular yaratmak ve ülkücülük ona göre tehlikeli şeylerdi, çünkü kişilerin gerçekte sağlam temellere dayanmıyan bir takım düşüncelere saplanabilmesine yol açıyordu. Bunun için olguları inceliyerek bilimsel bir yolda ilerledi. «Maddeci» kelimesinin nedeni budur. Marx durmadan istismardan ve sınıf mücadelelerinden söz eder. Birçoklarımız çevremizde gördüğümüz tüzesizliğe kızar, hoşnutsuzluk duyarız. Oysa Marx'a göre bu kızılacak ya da güzel ve erdemli öğütler vesilesi olacak bir konu değildir. Sömürüyor olmak sömürenin hatası değildir. Bir sınıfın diğerlerine üstünlüğü tarihsel gelişimin doğal sonucu olmuştur ve zamanı gelince yerini bir başka düzene bırakacaktır. Eğer kişi üstün sınıftansa, bunun için de başkalarını sömürüyorsa, bu korkunç bir suç değildir onun hesabına. Düzenin parçasıdır, tutup da ona tatsız adlar yakıştırmak saçma olur. Bireyler ve sistemler arasındaki ayrılığı kolaycacık unutuvermeye hazırız. Hindistan, İngiltere emper-

yalizmi altındadır ve bu emperyalizme karşı bütün gücümüzle savaşıyoruz. Fakat bu düzeni Hindistan'da desteklemek durumunda olan İngilizleri kınamak, yermek gerekmez. Muazzam bir makinanın çalışmasını etkiliyemiyecek çark dişlerinden biri olmaktan öte değildir onların durumu. Aynı şekilde bazılarımız z a m ı n d a r ı düzenini toprak işçisini sömüren modası geçmiş bir düzen olarak görebilir. Fakat bütün bunlar birey olarak z a m i n d a r ' ı kınamamızı gerektirmez, ikide birde sömürücü diyerek yerdiğimiz kapitalistler de öyle. Hata düzendedir, her zaman için, bireylerde değil.

Marx sınıf çatışması va'zetmiyordu. Gerçekte var olduğunu ve şu veya bu şekilde her zaman yaşamış olduğunu belirtiyordu. C a p i t a l 'i yazmaktaki amacı «çağımıza uygun toplum önermesinin ekonomik yasalarını açığa çıkarmak» tı, açıklaması toplumun ayrı sınıfları arasındaki coşkun çatışmayı ortaya serdi. Bu çatışmalar her zaman sınıf kavgaları kesinliğinde belirmezler, çünkü üstün sınıf, sınıf özelliğini devamlı olarak saklamaya çalışır. Fakat kurulmuş düzen tehdit edildiği zaman tüm yapmacık tavırları üstünden atar, gerçek karakteristiği ortaya çıkar ve sınıflar arasında açık savaş başlar. Böyle olunca da demokrasinin uygulanması, her zamanki alışılmış kanun ve yöntemler hep unutulur. Sınıf kavgaları, bazılarının söylediği gibi, yanlış anlamaktan ya da kışkırtıcıların kötülüklerinden değil, toplumun yapılışında var olmasından ileri gelmektedir ve çıkar çatışmalarının daha iyi anlaşılmasıyla gerçekte hızlanmaktadır.

Marx'ın kuramını Hindistan'ın bugünkü durumuyla karşılaştıralım. İngiliz Hükümeti, Hindistan'da hüküm sürmenin meşru ve Hint halkının iyiliği için olduğunu uzun süre iddia etti, hiç şüphe yokki geçmişte bazı vatandaşlarımız bu iddiada bir doğruluk payı olduğuna inanıyorlardı. Fakat son derece halkçı bir akımın kafa tutmasıyla, bu hükümetin, bütün kabalığı ve çıplaklığıyle gerçek karakteristiği artık belirmeye başlamış, herkes de süel güce dayanan

bu emperyalist sömürücülüğü bütün gerçekleriyle görebilmiştir. Süslü uslûp ve yumuşak kelimelerle söylenmiş olan herşeye veda edilmiştir. Özel kanunlar; konuşma, toplanma, Basın gibi en tabiî haklara konulan baskılar ülkenin alışılmış kanunları durumuna getirilmiştir. Kurulu düzene kafa tutmada ileri gidildiği ölçüde bu tedbirler de arttırılacaktır. Bir sınıf diğerini ciddî bir şekilde tehdit ettiğinde de böyle olur. Bunu bugün kendi ülkemizde, köylülere ve onlar için çalışanlara verilen canavarca cezalarda görebiliriz.

Marx'ın tarih kuramı, görüldüğü gibi, daima değişen ve ilerliyen toplumla ilgiliydi. Hiçbir durağanlığı yoktu. Dinamik bir kavramdı. Ve herşeye rağmen, bir toplumsal düzenin yerini bir başkası alarak, kaçınılmaz bir şekilde devam etmişti yoluna. Fakat toplumsal bir düzen dönemini tamamlayıp en yüksek aşamasına erişince yıkılırdı ancak. Toplum bu noktayı aştığı zaman, eski düzenin zaten fazla yaranmış ve elini kolunu bağ altına almış giysilerini baştan aşağı yırttı, onların yerine yeni ve daha sağlam giyeceklerle kuşandı. Bu muazzam tarihsel gelişim eylemine yardım etme. Marx'a göre, insanoğlunun alınyazısıydı. Daha önceki bütün aşamalardan geçilmişti. Son sınıf kavgası kapitalist b o u r g e o i s ile işçi sınıfı arasında geçiyordu. Tabiî bu kapitalizmin tam olarak gelişmiş olduğu ilerlemiş sınaî ülkelerindeydi. Kapitalizmin gelişmemiş olduğu ülkeler daha geriydi ve bundan dolayı da onların kavgaları, bir dereceye kadar, karışık ve ayrı bir özellikteydi. Fakat aslında dünya ülkeleri arasındaki ilişkiler gittikçe arttığı için buralarda bile bu kavganın bir devresi olagelmekteydi. Marx, yapılışında var olan eşitlik gereksinmesinden ötürü, birbiri peşisıra gelecek zorlukları, buhranları ta tepetaklak gelinceye kadar göğüslemek durumunda olacağını söylüyordu kapitalizmin. Bunu yazmasından bu yana altmış yıl geçti ve o zamandan beri birççok buhranlar geçirdi kapitalizm. Fakat sona ermesi çok uzaktı, Marx'tan fazla yaşadı ve gidecek güçlendi; Rusya hariç, orada kapitalizm yoktur

artık. Fakat şimdi, bunları yazdığım tarihte, dünyanın her tarafında kötü bir hastalığa yakalanmış gözükmektedir. ve doktorlar kendini yeniden toplayabilme ihtimalleri hakkında umutsuzca sallamaktadırlar kafalarını.

Kapitalizmin, ömrünü zamanımıza kadar uzatabilmeyi, Marx'ın pek hesaba katmadığı bir olgu savesinde sağladığı söylenir. Bu kolonyal imparatorlukların, Batı'nın sınaî ülkeleri tarafından sömürülmesiydi. Bu ona yeniden hayat ve gönenç kazandırdı, sömürülen yoksul ülkelerin zararına tabii ki.

Günümüzün kapitalizminde, yoksulun zengin. işçinin kapitalist tarafından sömürülmesini hemen herzaman yeter derecede kınıyor, ayıplıyoruz. Bu hiç şüphe yokki, kapitalistin kusuru değil, fakat düzenin böyle bir sömürme esasına dayanma niteliğindendir. Sömürülmek geçmiş çağlarda, bütün düzenler altında, işçilerle yoksulların katı ve değiştirilemiyen bir kaderi olmuştur. Gerçekten, kapitalist sömürmeye rağmen. durumlarının bugün geçmisteki herhangi bir devirden daha iyi olduğu söylenebilir. Fakat bunu söyliyebilmiş olmak pek bir şey değildir.

Marksizmin çağımızdaki en önemli temsilcisi Lenin olmuştur. Yalnız yorumlamak ve açıklamakla kalmamış. onu gerçek hayata da uygulamıştır. Yine de bizi, Marksizmi değiştirilmesi olanaksız bir dogma olarak almamamız için uyarmıştır. Özünün gerçekliğine inandıktan sonra. ayrıntılarını, üstünde düşünmeden her yere uygulamak ya da kabullenmek Lenin için gerekli değildi.

«Hiç bir surette. Marksist kurama tamamlanmış ve hücum edilemez bir şey olarak bakmıyoruz. Tam tersine, eğer hayatın gerceklerinden uzaklaşmak istemiyorlarsa. sosyalistler tarafından geliştirilmesi gereken bilimin sadece bir köşe-taşı olduğuna inanıyoruz bu kuramın. Rus sosyalistlerinin Marksist kuramı bağımsız bir şekilde incelemeyi yüklenmelerini özellikle istiyoruz, çünkü bu kuram yalnız yol gösterici düşün-

celeri verir, ki bunlar İngiltere'de, örneğin, Fransa'dan daha değişik bir şekilde uygulanabilir. Fransa'da Almanya'dan daha değişik, Almanya'da Rusya'dan daha değişik..»

Bu mektubumda Marx'ın kuramları hakkında bazı şeyler söylemeye çalıştım, fakat bilmiyorum benim bölük börçük anlattıklarımdan birşey çıkarabilecek ve açık birkaç düşünce edinebilecek misiniz. Bu kuramları bilmek faydalıdır, çünkü bugün dünyada birçok kadın erkek kitleleri harekete getiriyor, ayrıca kendi ülkemizde de bize yardımcı olabilir. Büyük bir ulus, Rusya, Sovyetler Birliği'nin diğer taraflarında da olduğu gibi, Marx'ı en büyük peygamber yapmıştır, ve bugün hayatın bir sürü acıları karşısında kurtuluş yolu arayan pek çok insan ondan gelecek esine bakmaktadır.

Mektubumu, İngiliz şairi Tennyson'dan aldığım şu satırlarla bitereceğim:

«Eski düzen değişir yenisine teslim ederek yerini
Ve birçok bakımdan tamamlar kendini Tanrı
İyi bir gelenek dünyayı bozmasın diye.»

İNGİLTEREDE VİKTORYA DEVRİ

Sosyalizm fikrinin gelişimi ile ilgili mektuplarımda İngiliz sosyalizminin bütün diğerlerinden ölçülü olduğuna değinmiştim. İngiliz sosyalizmi o zamanın Avrupasında yaygın olan ideolojilerin en az ihtilâlci olanı olup şartların iyiye doğru zamanla ve ağır ağır dönüşmesini umuyordu. Deprasyon zamanlarında işsizliğin arttığı, ticaretin kötü gittiği, işçi ücretlerinin düşüp halkın sıkıntı çektiği günlerde İngilterede ihtilâlci bir hava estiği oluyordu. Ama şartlar iyiye döner dönmez herkes sakinleşiyordu. 19. yüzyılda İngiliz görüşünün bu derece mutedil oluşunun nedenleri İngilterenin zenginliği ve refahı ile ilgilidir, çünkü bilindiği gibi refah ve ihtilâl bir arada gitmez. İhtilâl büyük bir değişme demektir, şartlardan memnun olanlar ise hele bu şartların daha iyiye yönelmesi ihtimali kısır ise, tehlikeli maceralara düşüncesizce atılmazlar.

19. yüzyıl gerçekten İngiltere için bir büyüklük devri oldu. 18. yüzyılda bir sanayi ihtilâlinin başarılması ve diğer memleketlerden önce fabrikalar kurulması ile ele aldığı önderliği 19. yüzyılın büyük bir kısmında devam ettirdi. Dediğim gibi İngiltere uzak ülkelerden gelen servetin boşaldığı fabrika idi. Hindistanın ve diğer kolonilerin sömürülmesi zengin ve devamlı bir gelir kaynağı sağladığı gibi prestijinin artmasına da yaradı. Avrupanın bütün diğer ülkelerinde değişiklikler olurken İngiltere ihtilâlsiz, kaya gibi sağlam ve kuvvetli olarak gelişmesine devam etti. Zaman zaman kendini gösteren krizler bir kısım halka oy hakkı verilmekle geçiştirildi. Bu arada, daha önce gördüğünüz gibi, Fransada imparatorluklarla Cumhuriyetler birbirini kovalıyor, İtalyada da uzun süren bir ayrılık devresinden sonra

bütün yarımadanın birleşmesi ile yeni bir millet doğuyor; Almanyada bir imparatorluk kuruluyordu. Belçika, Danimarka, Yunanistan gibi küçük memleketlerde de değişiklikler oluyordu. Avrupanın en eski hanedanının beşiği olan Avusturya birbiri ardından Fransa, İtalya ve Prusya tarafından dize getirilmişti. Sadece doğuda, bir Moğol gibi hüküm süren saltçı Çarın idaresindeki Rusya'da bir değişme görülmedi. Fakat Rusya bir köylü memleketi olup endüstri bakımından çok geri kalmıştı; yeni düşünürlerin ve endüstrinin rüzgârı ona henüz dokunmamıştı.

İngilterenin serveti, imparatorluğu ve deniz gücü ona Avrupada ve bütün dünyada üstün bir yer sağladı. O şimdi, Dünyanın her tarafına pencesini atmış olan önder devlet durumunda idi. Amerika kendi dertleri ile haşır neşir olmaktan dünya sorunları ile uğraşamıyordu. Nakil metodlarında meydana gelen üstün, gelişmeler, dünyayı âdeta küçültüp sıklaştırıyor bu da İngilterenin uzak ülkelerdeki kontrolünü sağlamlaştırmasına yarıyordu. Bütün değişikliklere rağmen İngilterede devlet şekli aynı kalmıştı; pek az kudreti olan bir hükümdarla yüksek meclis: yani mesruti monarşi. Önceleri meclis (parliment) bir avuç toprak sahibi ve zengin tüccar tarafından seçiliyordu, fakat zamanla krizler başgösterdikçe, sıkıntıdan kurtulmak için gitgide daha fazla kimseye oy hakkı verilmeye başlandı.

19. yüzyılın büyük bir kısmında Viktorya İngiltere Kraliçesi idi. Viktorya 18. yüzyılda İngiltere tahtına bir sürü Georges'lar veren Alman Hanover hanedanına mensuptu. 1837 de onsekiz yaşında iken tahta çıktı ve yüzyılın sonuna, 1900 e kadar 63 yıl hüküm sürdü. İngilteredeki bu uzun devreye çoğunlukla Viktorya devri denir. Kraliçe Viktorya Avrupa'da ve diğer birçok yerlerde büyük değişikliklere şahit oldu, eski sınırlar yerlerini yenilerine bıraktılar. Avrupada ihtilâller, Fransada değişiklikler olduğunu, Alman imparatorluğunun ve İtalya Krallığının doğuşunu gördü. Öldüğü zaman Avrupa krallarının büyük annesi gibi bir seydi.

Avrupada Viktoryanın çağdaşı ve onun kadar eski olan bir hükümdar daha vardı; Avusturyanın Hapsburg Sülâlesinden Francis Joseph. O da ihtilâl yılı olan 1848 de yıkılmak üzere olan imparatorluğunun başına geçtiğinde onsekiz yaşında idi. 68 senelik hükümdarlığı sırasında Avusturya, Macaristan ve öteki yerleri idaresi altında tutmayı başardı.. Ama Dünya Savaşı ona ve imparatorluğuna son verdi.

Viktorya daha şanslı idi. Hükümdarlığı süresince İngilterenin kuvveti büyüyüp imparatorluğu gitgide genişledi. Tahta geçtiği zaman Kanadada karışıklıklar vardı. İhtilâl çıkmış, koloni halkının çoğu İngiltereden ayrılıp komşuları Amerika Birleşik Devletlerine katılmak istiyorlardı. Fakat İngilizler Amerika harbinden ders almışlardı, Kanadalıları yatıştırmak için iç işlerinde geniş bir serbestlik tanıdılar. Az bir süre sonra Kanada tamamiyle kendi kendini idare eden bir dominyon oldu. Özgürlük ve imparatorluk birlikte düşünülemiyeceğine göre bu İngiltere için alışılmamış bir tecrübe olmuştu. Fakat aksi takdirde Kanada elden gideceğinden İngiltcrenin eli kolu bağlı idi. Kanada halkının çoğu İngiliz soyundan gelme olduğundan İngiltere ile Kanada arasında kuvvetli hissi bağlar vardı. Seyrek nüfuslu, büyük ve geri kalmış bir ülke olan Kanada gelişmek için İngiliz mal ve parasına dayanmak zorunda idi. Yani iki ülkenin çıkarları çatışmadığı gibi aralarındaki garip ve yeni ilişkiler gergin değildi.

Bu asrın sonlarında, İngiliz müstemlekelerine iç işlerinde serbesti verme metodu, yüzyılın hemen hemen ortalarına kadar müstemleke olarak kalan Avustral'ya da uygulandı. 19. yüzyılın sonunda Avustralya da imparatorlukta serbest bir dominyon olmuştu.

Öte yandan Hindistanda İngiliz baskısı arttırılmış, üstüste yapılan harpler ,sonunda İngilterenin Hindistandaki toprakları genişletilmişti. Hindistan İngilterenin boyunduruğu altındaydı. Kendi kendini idare edeceği günler çok uzak görünüyordu. 1857 isyanı bastırıldıktan sonra imparatorluğun bütün yükünü Hindis-

tan çeker olmuştu. Sana Hindistanın İngiltere tarafından çeşitli yollarla nasıl sömürüldüğünü anlatmıştım. Kraliçe Viktorya, Hindistanın İngilterenin İmparatorluğu olduğunu ilân etmek üzere Hindistan Kraliçesi unvanını almıştı. Fakat İngiltere dünyan n çeşitli yerlerinde Hindistandan başka bir çok küçük sömürgeye sahipti.

Britanya İmparatorluğu böylece iki ayrı tip ülkelerden meydana gelen bir karışım olmuştu: Kendi kendini idare eden memleketler, ki sonradan özgür dominyonlar haline gelmişlerdi, ve Manda ve sömürgeler. Birinciler az çok aileden sayılıyor ve ana-vatanın önderliğini kabul ediyorlardı, ikincilerse kurumun hizmetkâr ve kölesi durumunda olup kötü muamele görüyor ve sömürülüyorlardı. Kendi kendini idare eden dominyonlar İngilizlerden öbür Avrupalılardan ve onların soyundan, sömürgelerse İngiliz ya da Avrupalı olmayan halktan teşekkül ediyordu. Britanya İmparatorluğunun iki parçası arasındaki bu fark bu güne kadar süregelmiştir.

İngiltere büyük serveti ve geniş imparatorluğu ile az çok tatmin olmuş bir kuvvetti; tam mânâsiyle memnun değildi çünkü emperyalist içgüdü hiç bir sınırla doymaz, süreli olarak genişlemek ister. Yine de İngilterenin esas düşüncesi daha fazlasını elde etmek değil elindekileri muhafaza etmekti. Özellikle Hindistan sonuna kadar elinde tutmak istediği yıldız ülkesiydi. İngilterenin bütün dış politikası Hndistanın ve doğuya giden deniz yollarının emniyeti üzerine kurulmuştu. Bu düşüncelerle Mısır'a karışmış ve sonunda zaptetmişti. Aynı sebepten İran ve Afganistana da müdahale etti. Ustalıklı bir manevra ile Süveyş Kanalı Şirketinin hisselerini satın alıp kanalın kontrolünü eline geçirdi.

Ondokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmında kendi sorunları ile uğraşmakta olan ve sık sık birbirleri ile dövüşen Avrupa Büyükleri onu rahatsız etmediler. İngiltere memleketleri birbirine düşürerek ve Kıtadaki düşmanlıklardan yararlanarak bu geleneksel oyunla

Avrupadaki kuvvet dengesini korumaya çalıştı. Fransada Üçüncü Napolyon tehlikeli göründü ise de sonradan çöktü ve ondan sonra da Fransanın kendini toplaması bir zaman sürdü. Almanya ciddî bir düşman sayılmak için henüz çok gençti. Britanya İmparatorluğuna meydan okuyan tek ülke geri kalmış fakat büyük bir ülke olan Çarlık Rusyası idi. İngilterenin Hindistanda ve Güney Asyada genişlemesi gibi Rusya da Kuzey ve Orta Asyada genişlemiş, Hindistanın oldukça yakınına gelmişti. Rusyanın bu yakınlığı İngiltere için devamlı bir kâbus idi. Hindistandan bahsederken sana İngilizlerin Afganistanı işgal etmelerini ve Afgan savaşlarını anlatmıştım. Bütün bunların sebebi hep Çarlık Rusyasından duyulan korku idi.

Avrupada da İngiltere ile Rusya yumruk yumruğa geldiler. Rusya bütün sene açık kalıp kışın donmayacak bir limana sahip olmak istiyordu. koskocaman arazisine rağmen limanlarının hepsi Arktik kuşak dolaylarında olup yılın bir kısmında donuyordu. Hindistan, Afganistan ve İranda İngilizler denize ulaşmasına engel oluyorlardı. Karadeniz, Türklerin İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ellerinde bulundurmaları dolayısiyle kapalı idi. Daha önce İstanbulu almayı denemişti ama o zaman Türkler onun için fazla kuvvetli idiler. Gene güçlü sayılırdı. Onu elde etmeğe çalıştı ama İngiltere yoluna çıktı ve kendi çıkarı için Türklerin tarafını tuttu. 1854 de Kırım savaşı ile ve sonradan yeni bir savaş tehdidi ile Rusya alıkondu.

İşte bu 1854-1856 Kırım savaşı sırasındaydı ki Florence Nightingale bir gurup cesur, kadın gönüllüye yaralıları tedavi etmek için önderlik etti. Viktorya devrinde orta sınıfa mensup kadınların evden çıkmamaları adet olduğundan bu o devirde alışılmamış bir şeydi. Florence Nightingale kadınlara aktif çalışmanın örneğini verdi ve bir çoğunu misafir odalarından çıkardı. Bu yüzden kadın-hareketinin büyümesinde önemli rolü vardır.

İngiltere'de hükümet şekli meşruti monarşi veya

«taçlı cumhuriyetti» Bu, taç sahibinin, hiç kudreti olmadığı, parlâmentonun güvenliği Bakanların papağanı durumunda olduğu anlamına gelir. Politik yönden kral veya kraliçenin «siyasî hayatın üstünde» olup bakanların ellerinde oyuncak olmaları gerekiyordu. Aslında zekâ ve kuvvet sahibi bir kişi oyuncaktan ibaret olamaz, İngiliz Kral veya kraliçesi de genel meselelere karışma imkânına sahiptir. Bu her zaman olduğu gibi perde arkasından yürütülür ve uzun bir süre sonrasına kadar halkın haberi olmaz. Açıktan açığa yapılacak bir müdahale halkı kızdırıp rejimi tehlikeye düşürebilir. Meşruti bir kral tedbirli olmasını bilmelidir; ancak bu yolla işlerini yürütüp dediğini yaptırabilir.

Kanunen Cumhuriyet hükümetlerinin başkanları (Amerika Birleşik Devletlerinin başkanı gibi) parlamenter ülkelerin taçlı başkanlarından daha kudretlidir. Fakat birinciler çabuk değiştiği halde öbürleri uzun süre iş başında kalıp işleri sessizce fakat devamlı olarak istedikleri yöne götürürler. Krallar sosyal hayatta yüksek bir yere sahip olduklarından entrikalar çevirip, sosyal baskı yapma imkânları çoktur. Hakikaten saraylarda bir üstünlük, otorite sınıf ve ünvan havası vardır ki bütün memlekete örnek olmuştur. Bu, sosyal eşitlik ve sınıfların kaldırılması ile bağdaştırılamaz. Hiç şüphe yok ki İngilterede bir kral sarayı olması İngiliz zihniyetinin çürüyüp cemiyetin sınıflara bölümünün kabulünde çok etkili olmuştur. Daha doğrusu, sınıf farklarının kabulü krallığın dünyanın hemen hemen bütün diğer büyük ülkelerinden kalkmasına rağmen İngilterede bu kadar uzun süre yaşamasına sebep olmuştur. «Her İngiliz kral sever» eski deyiştir ve hakikat payı vardır bu sözde. İngiltereden başka Avrupanın, Amerikanın hattâ belki Japonya ve Çin hariç Asyanın hiçbir yerinde sınıf farkları o kadar kuvvetli değildir. İngiltere geçmişte demokrasi ve endüstrileşmede önder olduğu halde sosyal bakımdan bu kadar geri ve muhafazakâr olması çok acaip.

İngiliz parlâmentosu «Parlâmentoların anası» di-

ye bilinir. Uzun ve şerefli bir tarih olan Parlâmento çok zaman kralın otokrasisine karşı savaşta önder olmuştur. Bu otokrasi yerini Parlâmentonun oligarşisine -yani toprak sahibi küçük bir idareci sınıfına bıraktı. Sonra da debdebe ile demokrasi geldi ve bir çok çatışmalardan sonra halkın çoğuna Avam Kamarası üyelerini seçme hakkı verildi. Aslında bu gerçek bir demokratik kontrolle değil Parlâmentonun zengin endüstriciler tarafından kontrolü ile sonuçlandı. Bu demokrasi değil zenginlerin hâkimiyeti idi.

İngiliz Parlâmentosu idare ve yasama görevlerini görmek için acaip bir sistem bulmuştu: İki parti sistemi. Bu iki parti arasında büyük bir fark yoktu. birbirine zıt prensiplerin savunuculuğunu yapmıyorlardı. Her ikisi de zenginlerin partisi olup mevcut sosyal sistemi kabul ediyorlardı. Partilerin biri daha çok eski toprak sahipleri sınıfından. öbürü ise zengin fabrika sahiplerinden meydana geliyordu. Önceleri «Tor» lar ve «Wig» ler denen bu partiler 19. yüzyılda Muhafazakârlar ve Liberaller diye ayrıldılar.

Öbür Avrupa ülkelerinde durum başkaydı. ayrı programları ve ilkeleri olan hakiki partiler parlâmentolarda ve dışarda ateşli bir şekilde çatışıyorlardı. Fakat İngiltere'de herşey bir aile sorunu gibiydi. muhalefet bile bir çeşit birlikte çalışma oldu. her parti sırayla muhalefet veya idareye geçiyordu. Her iki partide zengin partileri olduğundan zenginlerle fakirler arasındaki gerçek çatışma ve sınıf kavgası Parlâmentoda kendini göstermiyordu. Halkın hiddetini uyandıracak önemli bir dini sorun ya da ırk veya milliyet meselesi (Avrupada olduğu gibi) yoktu. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru İrlanda Milliyetcileri gerçek bir heyecan yarattılar; onlarca İrlandanın özgürlüğü milli bir sorundu.

Böyle iki büyük parti Parlamentoya adaylar gösterince bağımsızların. ya da küçük grupların seçilmesi çok güç olur. Demokrasiye ve oy hakkına rağmen fakir seçmenin sözü geçmez. O ya büyük partilerden birinin adayına oy vermeli yahutta evinde oturup hiç oy ver-

meye gitmemelidir. Partilerin üyeleri de Parlâmento içinde bağımsız değillerdir, parti şeflerinin emirlerine göre oy verir bunun dışında pek az şey yapabilirler. Parti içinde birlik ve karşı partiyi yenerek iktidara gelmek için kuvvet ancak bu yolla sağlanabilir. Bu birlik ve bağlılık belki faydalıdır, ama gerçek demokrasi ile ilgisi yoktur.

Görülüyor ki demokratik gelişmeye örnek olarak gösterilen İngilterede bile demokrasi parlak bir başarı kazanamadı. Hükümetin büyük sorunu, halkın kendilerini idare edecek en iyi idareciyi nasıl seçeceği, olumlu bir şekilde çözülmemişti.

Demokrasi bir sürü bağırıp çağırma ve nutuktan ibaret olup fakir seçmen, hakkında hiç bir şey bilmediği birini seçmeye zorlanıyordu. Genel seçimler çeşit çeşit sözlerin verildiği bir mezat yerine benziyordu. Yine de bu takma veya sahte demokrasi bütün kötü taraflarına rağmen yürüdü, çünkü İngilterenin refahı hoşnutluk yaratıyor ve sistemin yıkılmasını önlüyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz siyasi partilerinin iki büyük önderi Disraeli ile Gladstone'du. Sonradan Beaconsfield kontu olan Disraeli, Muhafazakârların lideri olup bir çok kereler başbakan oldu. İngilizler yahudileri sevmediğine ve Disraeli hiç bir önemi olmayan bir yahudi olduğuna göre bu onun için değerli bir başarıydı. Azmi ve yeteneği sayesinde hakkındaki peşin yargıları yok edip mevkiinde yükseldi. Disraeli büyük bir emperyalistti, Viktorya'yı Hindistan İmparatoriçesi yapan da o idi. Gladstone eski ve zengin bir aileden geliyordu. Liberal Partinin başkanı oldu ve o da bir çok kereler başbakan seçildi. Emperyalizm ve dış politika bakımından Disraeli ile Gladstone arasında bir fark yoktu. Disraeli'nin açık bir emperyalizmi vardı; tipik bir İngiliz olan Gladstone ise fikirlerini güzel cümleler ve dindar öğütlerle örtüyor, her yaptığı işte Allah'dan akıl alıyormuş gibi davranıyordu. Türklerin Balkanlardaki tutumuna karşı büyük bir kampanya açtı, Disraeli de sırf O'na karşı koy-

mak için Türklerin tarafını tuttu. Aslında hem Türkler hem de Balkanlarda onlara bağlı olan çeşitli milletler suçlu idiler ama her iki adam da sırayla en korkunç zulüm ve katliamlara göz yumdular.

Gladstone İrlandalıların «Vatan İlkesini» de destekledi, fakat başaramadı, İngilizler o kadar şiddetle karşı koydular ki Liberal Parti bölündü ve İrlanda ile birleşmeye devam etme taraftarı olduklarından şimdi «İttifakçılar» denen bir kısmı Muhafazakârlara katıldılar.

İNGİLTERE DÜNYAYA BORÇ VERİYOR

İngiltere'nin Ondokuzuncu yüzyıl'daki zenginliği, endüstrilerine ve kolonilerini sömürmesine dayanır. Gitgide büyüyen bu zenginlik, özellikle dört ana endüstri üzerine kurulmuştur; pamuk, kömür, demir ve gemi yapımı. Daha bir sürü hafif ve ağır endüstri bunlarla birlikte veya ayrı olarak gelişti. Büyük iş yerleri ve bankalar kuruldu. Yalnız İngiliz mallarını değil, öteki sanayileşmiş kolonilerde yapılan malları da taşıyan İngiliz ticaret gemilerine dünyanın her yanında rastlanır oldu. Bu gemiler ticarî malların başlıca taşıyıcıları haline geldiler. Londra'daki büyük Lloyd sigorta şirketi dünya gemiciliğinin merkezi oldu. Bu iş ve endüstriler Parlâmento'ya bile hükmediyordu.

Memlekete servet boşanıyor, üst ve orta sınıflar gitgide zenginleşiyorlardı bu servetin bir kısmı emekçi sınıfına da ulaşıp onların yaşama düzeyini yükseltti. Zenginlerin elde ettiği bu servet ne olacaktı? Ondan faydalanmamak budalalıktı. Herkes iş hacmini aşıp gitgide daha çok mal yaparak daha fazla kâr elde etme hırsında idi. Bu servetin büyük kısmı İngiltere ve İskoçya'daki yeni fabrika, demiryolu ve buna benzer teşebbüslere gitti. Bir zaman sonra, fabrikaların sayısı çoğalıp memleket baştanbaşa endüstrileşince rekabet arttığından kâr haddi düşmeye başladı. Bunun üzerine paralı kapitalistler dışarda daha kârlı yatırım imkânları aramaya başladılar, ve bir sürü de fırsat buldular. Bütün dünyada tren yolları, telgraf telleri, kablolar, fabrikalar yapılıyordu. İngilterenin para fazlalığı, Avrupa, Amerika, Afrika ve İngiliz sömürgelerindeki bu

işletmelere akıyordu. Zengin kaynaklara sahip bulunan Amerika Birleşik Devletleri durmadan ilerliyor ve büyük çapta İngiliz parasını kendi demiryolları v.b. için kullanıyordu. Güney Amerika'da, özellikle Arjantin de İngilizlerin muazzam yatırımları vardı. Kanada ve Avusturya İngiliz parası ile kurulmuştu. Çin'deki imtiyaz kavgalarından söz etmiştim sana. Hindistan'da tabii olarak İngilizler hakimdi, tren yolları ve başka işler için kendi koydukları aşırı kayıtlarla ödünç para veriyorlardı.

Böylece İngiltere dünyaya ödünç para vermeye başladı. Londra'da dünyanın para pazarı olmuştu. Fakat borç para vermekten İngiltere'nin öbür ülkelere çuvallarla altın, gümüş ya da nakit para gönderdiği anlamını çıkarma. Modern dünyada iş böyle yapılmaz, çünkü aksi takdirde ortada dönecek yeter ölçüde altın veya gümüş kalmazdı. Altın ve gümüşe büyük önem verenler vardır ama aslında bu maddeler değiş tokuş ve malların devretmesi için bir araçtan ibarettir. Yenilmeleri, giyilmeleri ve süs eşyasından başka şekilde kullanılmaları imkânsızdır; süs eşyası olarak da çok işe yaramazlar. Gerçek servet, kullanılabilen mallara sahip olmaktır. İngiltere ve İngiliz kapitalistlerinin avans para vermeleri, yabancı bir endüstri veya demiryolunda yatırım yaptıkları zaman nakit para yerine İngiltere'de yapılan malları göndermeleri anlamına geliyordu. Böylece İngiliz makine ve demiryolu malzemesi dış ülkelere gönderiliyordu. Bu İngiliz endüstrisine fayda olduğu gibi yatırım yapan kimselere fazla paralarını iyi bir kârla işletmeleri fırsatını sağladı.

Ödünç para vermek kârlı bir iştir; İngiltere'de bunu meslek haline getirdikçe zenginleşti. Büyük bir boş gezginler sınıfı türedi. Bunlar sadece bu isten kazandıkları para ile yaşıyorlardı. Bir şey üretmek için çalışmaları gerekli değildi. Bir demiryolu işletmesinde, çay plântasyonunda veya başka bir işte hisseleri vardı ve düzenli olarak kârdan hisselerini alıyorlardı. Birçok güzel bölgede, Fransız Rivierasında, İtalya'da ve İsviçre'de bu boş insanların kolonileri oldu, fakat tabii çoğu İngiltere'de kaldı.

İngiltere'den bu şekilde borç alan bütün memleketler faiz ve kâr payını nasıl ödediler? Şüphesiz onlar da altın veya gümüş gönderemezlerdi. Her yıl ödemeye yeter ölçüde altın veya gümüşleri yoktu. Bu yüzden borçlarını malla ödediler. Fakat işlenmiş malla değil yiyecek maddeleri ve ham madde ile; çünkü zaten İngiltere önde gelen bir işletme ülkesi idi. İngiltere'ye sonu gelmeyen bir nehir halinde un, çay, kahve, et, meyva, şarap, pamuk, yün, v.b. akıttılar.

İki memleket arasındaki ticaret, malların değiş tokuşu demektir. Bir memleketin süreli olarak satıp, öbürünün alması mümkün değildir. Buna kalkışılsa idi altın ve gümüşle ödemek gerekecek ve kısa zamanda ya altın ve gümüş bitecek, ya da tek yönlü ticaret kendi kendine duracaktı. Karşılıklı alış veriste kendi kendini düzenleyen bir değiş tokuş olur ki kimi zaman bir memleketin, kimi zaman öbürünün yararına işler. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca İngiltere'nin ticaretini incelesek topluca aldıklarının sattıklarından fazla olduğunu görürdük. Yani İngiltere büyük çapta mal sattığı halde aslında aldığı malların değeri daha büyüktü. Arada bir fark vardı, işlenmiş mal satıyor, yiyecek ve ham madde alıyordu. Yani görünüşte sattığından çok satın aldı ki bu iyi bir iş yolu değildir. Fakat aslına bakılırsa alım fazlalığı dışarı borç verilen paradan gelen kârı gösteriyordu. Bu, Hindistan gibi sömürgeler ve öbür borçlu memleketlerden gelen vergiydi.

Yatırımlardan elde edilen tüm kâr İngiltere'ye gelmiyordu. Bu paranın çoğu borçlu ülkede kalıp İngiliz iş adamları tarafından yeniden işletiliyordu. Böylece İngilizlerin dışardaki yatırımları yeniden para ve mal gönderilmeden artmakta devam ediyordu. Hindistan'da bize sık sık İngilizlerin demiryolları, kanalları ve sayısız diğer işletmelerdeki yatırımlarını hatırlatırlar; bu yüzden Hindistan'ın İngiltere'ye olan «borcu» çok büyüktür. Hintlilerin çok yönden ezdirdikleri bu durumdan söz açmanın şimdi gereği yok. Fakat şu hatırda tutulmalı ki bu muazzam yatırımlar içinde pek az kısmı

İngiltere'den taze olarak gelen kapitalden meydana gelir. Çoğu Hindistan'da elde edilen kârın tekrar işletilmesidir. Sana anlatmış olduğum gibi Plassey ve Clive'nin zamanlarında büyük miktarda altın ve servet Hindistan'dan İngiltere'ye aktarılmıştı. Bundan sonra Hindistanın sömürülmesi daha değişik ve kapalı bir şekil aldı, ve kârların bir kısmı memlekette işletmeye konulmaya başladı.

İngiltere borç verme işini dünya çapında yürütebilmek için tek yolun faizin malla ödenmesini kabul etmek olduğunu anlamıştı. Yukarıda söylediğim gibi altın üzerinde ısrar edemiyordu. Bunun iki önemli sonucu oldu: İngiltere halkı besleyecek yiyecek maddelerinin dışarıdan gelmesini kabul ederek, tarımın ölmesine sebep oldu. Dışarıda satacağı endüstri maddelerinin yapımına kuvvet verip kendi çiftçilerini ihmal etti. Dışardan ucuz yiyecek maddesi alabildikten sonra neden kendi üretmeye kalksındı? Endüstriden daha çok kâr elde edebilidiğine göre tarımla neden uğraşmalıydı? Böylece İngiltere yiyecek maddeleri için dış memleketlere güvenen bir endüstri ülkesi oldu.

İkinci sonuç serbest ticaret sistemini kabul etmesi, yani limanlarına gelen yabancı maddelerden hiç veya çok az vergi almasıydı. Endüstri memleketlerinin başında geldiğinden, uzun bir süre işlenmiş mallarda bir rekabetten korkusu olmadı. Yabancı maddelerden vergi almak, İngiltere'ye gelen ham madde ve yiyecek maddelerinden vergi almak demekti. Bu da yiyecek maddelerinin ve dolayısı ile kendi işlediği malların fiyatının artmasına yol açardı. Hem ağır bir vergi koyarak yabancı maddelerin yurda girmesini önleseydi, borçlu ülkeler İngiltere'ye olan borçlarını yalnız malla ödeyebildiklerine göre bu ödemeyi nasıl yapacaklardı? İşte bütün öbür endüstri ülkeleri yabancı maddelere vergi koymakla, gelişmekte olan endüstrilerini korurken, İngiltere'nin serbest ticareti kabul etmesinin nedeni buydu. A.B.D., Fransa ve Almanya yerli sanayilerini böyle koruyorlardı.

Ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin tarımı bir köşeye atıp endüstriye kuvvet vererek dışarıdan yiyecek maddeleri alıp, dışarıdan gelen vergilerle refah içinde yaşama politikası, kârlı ve uygun görünüyordu. Ama bunun, şimdi açığa çıkmış olan bir takım tehlikeleri vardı. Bu politikanın dayanak noktası İngiltere'nin endüstrideki üstünlüğü ve dış ticaretinin büyük olması idi. Fakat bu üstünlük elden gidip dış ticarette azalmaya başlayınca ne olacaktı? Yiyecek maddeleri için gereken parayı nasıl verebilecekti? Verse bile kuvvetli bir düşmanın yolunu kesmesi halinde yiyecek maddelerini dışarıdan nasıl getirecekti? Son Dünya Savaşında, İngiltere'nin yiyecek maddeleri kesildiği için halk açlıktan neredeyse can çekişmeye başlamıştı. Daha da büyük bir tehlike rekabet yüzünden dış ticaretin yavaş yavaş azalması oldu. 1880 yıllarında, Amerika Birleşik Devletleri ile Almanya dış pazarlar aramaya başlayınca rekabet kendini gösterdi. Zamanla diğer ülkeler de endüstrileştiler ve bu aramaya katıldılar. Bugün hemen hemen bütün dünya bir dereceye kadar endüstrileşmiş durumdadır. Her ülke ihtiyacı olan şeylerden mümkün olduğu kadar yararlanmaya ve yabancı malları içeri sokmamaya bakıyor' Hindistan dışardan gelen kumaşları istemediğine göre, Lancashire ve dış ticarete dayanan öteki İngiliz endüstrileri ne yapacak?

Bunlar İngiltere için cevaplandırılması güç sorular, ve O'nu bekleyen sıkıntılı günler var gibi görünmekte. Kendi kabuğuna çekilip, kendi yiyecek maddelerini ve öteki ihtiyaçlarını üreterek kendi kendine yeterli olamaz. Modern dünya bunun gerçekleşmesi için haddinden fazla karışıktır. İngiltere kendini çekse bile çok fazla artmış olan nüfusunu besleyebileceği şüphelidir. Ama bu sorunlar günümüzün soruları; Ondokuzuncu yüzyıl içinse çok az önemi var. İngiltere Ondokuzuncu yüzyılda, üstünlüğünün ileride de devam edeceğine güvenerek geleceği ile oynadı. Bu büyük bir oyundu, bahis çok yüksekti: Dünyanın en ileri memleketi olmak veya batmak. İkisinin ortası yoktu. Viktorya devrinin orta

sınıf İngilizi kendine güvenden ve gururdan yoksun değildi. Uzun süren refah ve başarısı, iş hayatında ve endüstrideki önderliği, onu öteki insanlardan üstün olduğuna inandırmıştı. Yabancılara yukarıdan bakıyordu. Asya ve Afrikalılar geri ve barbar olup İngilizlere, hükmetmek ve insanlığın geri ırklarını kalkındırmak için sahip oldukları doğuştan gelen yeteneği uygulamaları fırsatını vermek üzere yaratılmışlardı. Haltâ Avrupa kıtasında yaşayanlar bile cahil ve geri kafalı idiler. İngilizler uygarlığın zirvesine çıkmış seçkin insanlardı; Dünyanın geri kalanının başında olan Avrupanın'da önderi olarak ilerliyorlardı. Britanya İmparatorluğu ırkın büyüklüğünün en yüksek belirtisi olan yarı ilahî bir kurumdu. Otuz yıl önce, Hindistan valisi ve zamanın en yetenekli adamlarından biri olan Lord Curzon kitaplarından birini, «Britanya İmparatorluğunun yüce Tanrı'dan sonra, dünyanın şimdiye kadar görmüş olduğu en büyük iyilik perisi olduğuna inananlara» ithaf etmişti.

Viktorya devrindeki İngilizler hakkında bütün bu yazdıklarım biraz gerçekten uzak ve olağanüstü görünüyor; belkide sen, onları küçültmek için alay ettiğimi sanacaksın. Akıllı bir insanın böyle davranması, bu şaşırtıcı, hayalperest ve sadece kendine hak veren düşünüş tarzını benimsemesi çok acaip. Fakat aynı milletten olanlar, gururlarını okşayan ve çıkarlarına yardım eden her şeye inanırlar. Tek başına kişi, komşularına karşı böyle zalimcesine ve kaba bir şekilde davranmayı düşünemezdi, fakat milletler vicdan azabı çekmezler. Yazık ki böyle yaratılmışız. Kendi millî erdemlerimizi övmekle gururlanırız. Viktorya devrinin İngilizi, küçük farklarla her yerde bulunabilecek bir tipti. Bütün Avrupa milletleri bunun örneğini verdiler: Amerika ve Asya'da.

İngiltere ve Batı Avrupa'nın zenginliği, Endüstri Kapitalizminin büyümesinden ileri geliyordu. Bu kapitalizm durmadan kâr aramakta devam ediyordu. Kapitalizmin ahlâk ve dinle ilgisi olmadığından onların Tan-

rıları başarı ve kârdı. Bu, insanlarla milletler arasındaki kıyasıya rekabet kuralıydı. Geridekileri şeytan alsın! Viktoryalılar dindeki hoşgörülerinden dolayı gurur duyuyorlardı. Bilim ve ilerlemeye inanıyorlardı. İşteki başarıları ve İmparatorlukları da kavgadan sağ kalan seçkinler olduklarına inandırdı onları. Darwin öyle dememişmi idi? Din meselelerindeki hoşgörürlükleri ilgisizliktendi. Bir İngiliz yazarı, R. H. Tawrey, bu tutumu oldukça iyi açıklar. Ona göre Allah, dünya meselelerinden uzak, yerinde oturuyordu. «Dünyada olduğu gibi Cennette de sınırlı bir monarşi vardır.» Bu tabii, zengin burjuvazinin düşüncesi idi. Halkın ihtilâlci düşüncülerden uzak kalması için din ve kiliseye gitme teşvik ediliyordu. Dinde hoşgörü başka sorunlarda da hoşgörü demek değildi. Çoğunluğun önem verdiği sorunlarda hoşgörü ile davranılmıyor, bir gerginlik olduğunda hoşgörü ortadan kalkıyordu. İngiliz hükümeti Hindistanda, din sorunlarında son derece gevşek davranır. Aslında din meselelerine zerre kadar önem vermez. Fakat işleri ya da politikası tenkit edilecek olursa kulaklarını açar ve ondan sonra kimse onu hoşgörürlükle suçlayamaz. Gerginlik ne kadar büyükse, baskı da o kadar büyük olur, yeter ölçüde çoksa hükûmet bütün hoşgörü numarasını bir kenara bırakıp açıkça ve utanç duymadan kuvvete başvurur. Bugün Hindistan'da bunu görüyoruz. Kısa bir süre önce gazetelerde, çok genç bir çocuğun bazı İngiliz memurlara tehdit mektupları yazdığı için merhametsizce sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldığını okudum.

Kapitalizm, emperyalizmi bir başka saldırıya daha sürükledi. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında endüstri memleketleri, aralarındaki rekabet büyüdükçe, uzaklarda yeni pazarlar ve ham maddeler aramaya başladılar. Bütün dünyada imparatorluklar kurmk için sıkı bir çaba sarfedildiği görülüyordu. Asyada, Hindistan, Çin Vietnam ve İran'da neler olduğunu sana az da olsa anlatmıştım. Avrupa kuvvetleri bu sefer akbabalar gibi Afrika'nın tepesine üşüşüp onu aralarında

böldüler. Burada da İngiltereye en büyük pay düştü, kıt'anın kuzeyindeki geniş topraklarındaki Mısır'la dört bir yanından dilimler. Fransa'nın da durumu iyiydi. İtalya da yağmadan hisse kapmak istedi fakat herkesin şaştığı bir şey oldu: Habeşistan tarafından büyük bir yenilgeye uğratıldı. Almanya, payından memnun değildi. Her yerde emperyalizm, çatışma, tehdit, kapma dal budak sarmıştı. İngiliz emperyalizminin popüler şairi, Rudyard Kipling, «Beyaz Adamın yükü» nü terennüm ediyordu. Fransızlar, «mission civilisatrice», yani medeniyet heyetinden söz ediyorlardı. Almanlar'da tabii kendi «Kultur» larını yaymak zorunda idiler. Böylece bu kalkındırıcılar, uygarlaştırıcılar ve başkalarının yükünü çekenler, kendilerini kurban ediyormuşcasına gidip siyah, sarı ve kahverengi adamların sırtına yüklendiler Kimse siyah adamın çektiklerinden söz etmiyordu.

Dünya bütün bu rakip emperyalistlere yetmiyordu. Hariş kapitalistler yeni pazarlar ararken sık sık birbirleriyle de çatışıyorlardı. Bir kaç kere İngiltere ile Fransa arasında savaş tehlikesi basgösterdi. Fakat çıkarların gerçek çatışması İngiltere ile Almanya arasında oldu. Almanya endüstri ve gemi yapımında İngiltere'ye yetişti ve ona her pazarda meydan okumaya başladı. Fakat en iyi yerlerin İngiltere tarafından kapılmış olduğunu gördü. Başka milletlerin yollarını kesmelerine kızan mağrur ve kendilerine güvenen Almanlar, büyük bir çatışmaya girmek için hırsla çalıştılar. Bütün Avrupa hazırlanıyordu. Ordu ve donanmalar kuvvetlendirildi. Çeşitli memleketler arasında anlaşmalar yapıldı. Sonunda iki rakip gurup meydana çıktı: Almanya'nın üçlü anlaşması ki Almanya, Avusturya ve İtalya'dan meydana geliyordu ve Fransa ile Rusya'nın ikili anlaşmaları. İngiltere ikinci guruba gizli olarak bağlı idi.

Bunlar olurken, yüzyılın sonlarında İngiltere, Güney Afrika'da kendine ait küçük bir savaşla meşgul'dü. Transvaal'ın Boer Cumhuriyetinde altın bulunması, 1899 da savaşa yol açmıştı. Boerliler Avrupa'nın önde gelen kudretine karşı üç yıl süreyle şaşırtıcı bir cesa-

retle savaştılar. Sonunda yenilgeyi kabule mecbur oldular ama kısa bir süre sonra İngilizler (o zaman Liberal parti başta idi) bu son düşmanlarına kendi kendilerini yönetme özgürlüğünü vermek akıllılığı ve cömertliğinde bulundular. Bir zaman sonra da bütün Güney Afrika, Britanya İmparatorluğunun özgür dominyonu oldu.

İNGİLTERE'NİN ÇİN'E ZORLA AFYON SATMASI

Endüstri ve Makina devrimlerinin Hindistan'a etkisini ve yeni emperyalizmin Hindistan da nasıl çalıştığını uzun uzun anlattım. Partizan bir Hintli olmamdan ötürü partizan görüşlere kapılmaktan korkarım kendimi alamıyorum. Fakat olanları bir uluscu gibi yalnız tek yanlı alıp işime geldiği gibi ispatlamaya kalkışmadım, sorunları bir ilim adamı gibi çeşitli olguları ayrı ayrı inceliyerek düşünüp tartmaya çalıştım, sizden de aynı şeyi beklerim. Ulusculuk yeri gelince faydalıdır, fakat inanılmıyacak arkadaş ve güvenilmez bir tarihçidir. Özellikle memleketimiz ve kendimizi ilgilendiren bazı gerçekleri tahrip eder ve etrafımızda dönen birçok şeyi görmemizi engeller. Hindistan'ın yakın tarihini incelerken ihtiyatlı davranmalıyız ki şanssızlıklarımızın bütün lânetlerini İngiliz'lere yağdırmayalım.

İngiliz sanayicileri ve kapitalistleri tarafından Hindistan'ın on dokuzuncu yüz yılda nasıl sömürüldüğünü gördükten sonra Asya'nın bir diğer büyük ülkesine uzanalım, Hindistan'ın çok eski arkadaşı ve onun kadar yaşlı bir ulus: Çin, Batı tarafından sömürülmenin bir başka çeşidini göreceğiz burada. Çin, Hindistan'dan farklı olarak, birçok Avrupa ülkesinin koloni veya müstemlekesi haline gelmedi. Bundan, memleketin bütünlüğünü on dokuzuncu yüz yıl ortalarına kadar sağlayabilecek güçte bir merkezî hükümet olması sayesinde kurtuldu. Hindistan, bildiğimiz gibi, bundan yüz sene

önce Moğhal İmparatorluğunun çöküşüyle beraber parçalanmıştı.

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca Çin gittikçe zayıfladı fakat bütünlüğünü sonuna kadar muhafaza etti. Çin'in bu zayıflığından yararlanmalarını yabancı kuvvetlerin karşılıklı kıskançlıkları engelledi.

Çin hakkındaki son mektubumda İngiliz'lerin Çinle ticareti arttırmak için yaptıkları teşebbüslerden bahsetmiştim. Manchu İmparatoru Chien Lung'un İngiltere kralı III. George'a cevabı olan üstün ve yukarıdan alan mektubundan uzun parçalar vermistim. Bu 1792 de oluyordu. Bu tarih Avrupa'nın yaşadığı fırtınalı günleri hatırlatacaktır - Fransız ihtilâli devresi. Bunları Napoleon ve Napoleon savaşları izledi. İngiltere o günlerde çok meşguldü.

Napoleon ile devamlı bir mücadele içinde idi. Bunun için, Napoleon düşüp İngiltere rahatlayıncaya kadar, Çin ticaretinin genisletilmesi mutlaka gerekliydi. Çok geçmeden 1816 da İngilizler Çin'e yeni bir elçi yolladılar. Fakat merasimde çıkan bir aksaklık yüzünden Çin İmparatoru İngiliz elçisi Lord Amhurst'ü kabul etmeyi red ve geri dönmesini emretti. Bu merasime k o t o w denir ve bir nevi secdeye varmayı gerektirir.

Böylece hiç birşey yapılamadı. Bu sıralarda yeni bir ticaret süratle gelişiyordu: Afyon ticareti, Esasında bunu yeni bir ticaret saymamak gerekir zira on beşinci yüzyıldan beri Hindistan'dan afyon ithâl ediliyordu. Eskiden Hindistan. Çin'e pek çok şey gönderirdi. Afyon yolladığı en kötü şeylerden bir tanesiydi. Fakat ticareti sınırlıydı. Avrupa'lılar ve özellikle İngiliz ticaretinin tekellerinden biri olan East India Company sayesinde ticaret on dokuzuncu yüzyılda gelisti. Doğudaki Hollanda'lıların tütünlerine afyon karıştırıp satmaya karşı koruyucu olarak ictikleri söylenir. Bunlar vasıtasıyla afyon-çekme illeti Çin'e de sokuldu fakat daha da fena bir şekilde çünkü. Çin'de sigaralar sırf afyondan sarılıyordu. Çin Hükûmeti, afyonun insanlar üzerindeki kötü etkisi ve afyon ticareti yüzünden yurt dışına çı-

kan paranın çokluğunu görerek bu iptilâyı önlemek istedi.

1800 de Çin Hükûmeti her ne sebep için olursa olsun afyon ithalini kesin olarak yasaklıyan bir fermanemir yayınladı. Fakat bu ticaret yabancılar için çok kârlı bir işti. Memlekete kaçak afyon sokmaya devam ettiler ve Çin'li memurlara rüşvet yedirdiler. Bunun üzerine Çin Hükûmeti memurlarının yabancı tüccarlarla temasını engelleyen bir emir çıkarttı. Ayrıca Çin ve Manchu dillerini yabancılara öğretenlere karşı ağır cezalar koydu. Bunların hepsi faydasızdı. Afyon ticareti devam etti, ihtimal ki rüşvet alıp verme ve çöküşde sürüp gitti. 1834 den sonra İngiliz Hükûmetinin East India Company'nin tekeline son verip, ticareti bütün İngiliz tüccarlarına açmasıyla işler daha da kötüye gitti.

Afyon kaçakçılığı anî olarak arttı ve artık Çin Hükûmeti bu kesin olarak önlemeye karar verdi. Bunu sağlaması için değerli bir adam seçildi. Lin Tse-hsi kaçakçılığı kaldırmak için özel bir komiser olarak atanmıştı. çabuk ve sert hareket etti. Kanunsuz ticaretin merkezi olan güneye, Canton şehrine indi ve yabancı tüccarların ellerindeki bütün afyonu teslim etmeleri için emir verdi. İlkin itaat etmeyi reddettiler. Bunun üzerine Lin onları itaate zorladı Fabrikalarında yalnız bıraktı, Çinli işçi ve hizmetçilerini uzaklaştırdı ve dışarıdan yiyecek gitmesini engelledi. Bu gayret ve kesinlik yabancı tüccarların hizaya gelmelerini ve 20.000 kutu afyonu Çin'lilere teslim etmelerini sağladı. Lin şüphesiz ki kaçakçılık için hazırlanmış olan bu muazzam afyon stokunu tahrip ettirdi. Lin yabancı tüccarlara, afyon olmadığına dair kaptan tarafından garanti verilmedikçe hiç bir geminin Canton'a sokulmıyacağını da bildirdi. Eğer kaptanın sözü doğru çıkmazsa Çin Hükümeti gemiyi ve bütün hamulesini müsadere edecekti. Komiser Lin kuvvetli bir insandı. Kendisine tevdi edilen işi iyi başarmıştı, fakat Çin'in sonunun kötü olacağını farkedemedi.

Son şuydu: İngiltere ile savaş, Çin'in mağlubiyeti, küçük düşürücü bir anlaşma ve Çin Hükümetinin yasaklamak için o kadar uğraştığı afyonun, gırtlaklarından içeri zorla sokulması. Afyonun Çin'liler için iyi veya kötü olduğu ehemmiyetsizdi. Çin Hükümetinin ne yapmak istediği de o kadar önemli değildi; önemli olan Çin'deki afyon kaçakçılığının, İngiliz tüccarları için çok kârlı bir iş olduğu ve İngiltere'nin bu gelirden vazgecemiyeceği idi. Komiser Lin tarafından tahrip edilen afyonun büyük kısmı İngiliz tüccarlarına aitti. Bunun için millî şeref ve haysiyetinin zedelendiğini ileri süren İngiltere 1840 da Çin'e savas açtı. Bu savasa yerinde olarak afyon savaşı denir, çünkü afyonu Çin'e zorla sokmak hakkı için savaşılmış ve kazanılmıştı.

Çin, Canton ve diğer bölgeleri kusatan İngiliz donanmasına karşı pek bir şey yapamazdı. İki sene sonra teslim zorunda kaldı, 1842 de yapılan Nanking Antlaşmasına göre beş liman dış ticarete açılacaktı, bu, afyon ticaretine limanları açmak demekti. Beş liman Can'on, Shanghai, Amoy, Ningpo ve Foochow idi. «Antlasma Limanları» diye biliyorlardı. İngiltere, ayrıca Can'on yakınındaki Hongkonk adasını da zimmetine geçirdi. tahrip edilen afyonun ve kendi actığı savaşin masraflarının bedeli olarak yüksek bir miktar parayı zorla aldı.

Böylece İngiltere afyon zaferine ulaştı. Çin İmparatoru, İngiltere kraliçesi Victoria'ya baş burarak Çin'e zorla kabul ettirilen afyon ticaretinin kötü etkilerini bütün nezaketiyle belirtti. Kraliçeden cevap gelmedi. Daha elli sene önce selefi Chien Lung, İngiliz kralına bambaşka bir şekilde hitap ediyordu!

Bu emperyalist kuvvetlerin Çin'e getireceği belâların başlangıcıydı. Bağımsızlık sona ermişti. Dış ticareti ve ayrıca Hristiyan misyonerleri kabul etmeye mecbur bırakılmıştı. Bu misyonerler, Çin'de Emperyalizm ordusuna ön teşkil ettiler ve önemli roller oynadılar. Çin'in daha sonraki dertlerinin pek çoğunda misyonelerin payı vardı. Davranışları küstahca idi ve insanı çileden çı-

karıyordu, fakat Çin mahkemeleri tarafından yargılanamazlardı. Yeni anlaşmaya göre Batılı yabancılar Çin hukuk ve adaletine tabi değildiler. Kendi mahkemeleri vardı. Buna «extraterritoriality» (★) denirdi ve bugün dahi hiç hoş karşılanmamakla beraber devam etmektedir. Dinlerini değiştirenler de aynı avantajdan istifade edebileceklerdi. Fakat bu hak ancak kâğıt üzerinde kalıyordu, bununla beraber yine de pek bir şey değişmiyordu, zira kuvvetli bir emperyalist devletin temsilcisi, büyük misyonluk, dinlerini değiştirenlerin arkasındaydı. Böylece köylüler birbirine düşürüldü ve tahammülleri kalmayanlar misyonerlere saldırdılar ve bazılarını öldürdüler, bunun üzerine emperyalist kuvvetler saldırıp yüksek tazminatlar aldı. Misyonerlerin öldürülmesi gibi olaylar az sayıda da olsa Avrupa kuvvetlerine çok şey kazandırıyordu! Zira her katil olayı daha fazla imtiyaz talep etmek ve zorla almak için yeter bir sebep sayılıyordu.

Çin'in en korkunç ve zalim isyanlarından biri olan Taiping İsyanı'nı da 1850 de, yarı deli bir hıristiyan dönmesi, Hung-Hsin-Chuan başlatmıştı. Bu dindar manyak olağan üstü bir başarı sağladı ve «Putperestleri öldürün!» çığlıklarıyla savaşı körükledi, öldürülenlerin sayısı çok kabarıktı. İsyan Çin'in yarısının mahvolmasına sebep oldu ve on iki sene içinde aşağı yukarı 20.000.000 insan bu yüzden telef oldu. Bu hiddet galeyanı ve sebep olduğu katliamlardan Hıristiyan misyonerlerini ve yabancı kuvvetleri sorumlu tutmamız doğru olmaz tabii. Gerçi ilk başta Hung'ı takdis etmişlerdi fakat sonradan reddettiler. Oysa Çin Hükümeti bu işin sorumlularının Hıristiyan misyonerler olduğuna inanmaya devam etti. Bu inanç Çin'lilerin o zaman da daha da misyoner hareketlerinden hiç hoşlanmadıklarını gösterir. Onlara göre misyonerler din ve iyi niyet temsilcileri olarak gelmemişlerdi Çin'e. Misyonerlik emperyalizmin vasıtasıydı. Bir İngiliz yazarının da söylediği gibi «İlk başta misyonerler, sonra donanma, ondan sonra da topraklara el koyma Çin'lilere göre

olayların sırası buydu» Bunu aklımızın bir köşesine kaydedelim zira Çin'in karşılaştığı güçlüklerde misyonerlerin payı az değildir.

Deli ve fanatik bir insanın yürüttüğü ihtilâlin, bastırılıncaya kadar, böylesine başarı sağlaması olağanüstü bir şeydir. Bunun gerçek nedeni Çin'de ki eski nizamın yıkılmaya başlamasıydı. Çin hakkındaki son mektubumda, yanılmıyorsam, vergilerin ağırlığından, değişen iktisadî durumlardan ve artan hoşnutsuzluktan bahsetmiştim. Manchu Hükümeti'ne karşı çeşitli kurumlar her tarafta gelişiyordu ve havada bir ayaklanma kokusu vardı. Dış ticaret, afyon ticareti ve diğer maddeler işleri daha da kötüleştiriyordu. Çin'in çok eskiden beri dış ticareti vardı tabii. Fakat şimdi durum başka idi. Batının büyük makina endüstrisi durmadan yeni mallar çıkarıyordu ve bunların hepsini kendi ülkesinde satamıyordu. Onun için başka pazarlar bulmalıydılar. Hindistan ve Çin'i bir pazar olarak kullanmak eğilimi bundandı. Bu eşyalar ve özellikle afyon eski ticaret anlaşmalarını altüst etti ve iktisadî karışıklıkları arttırdı. Hindistan'da olduğu gibi Çin'de de, dünya fiatları yerli pazar fiatlarını etkilemeye başladı. Bütün bunlar kitlelerin hoşnutsuzluk ve sefaletine eklendi ve Taiping isyanını kuvvetlendirdi. Batılı kuvvetler'in iç işlerine karışma ve kendine mal etme politikasının geliştiği bu günlerde Çin'de durum böyleydi. Onların isteklerine Çin'in karşı koyamaması hiç de şaşırtıcı değildir. Avrupa'lı kuvvetler ve Japonya ileride de göreceğimiz gibi imtiyaz ve arazi koparmak için Çin'in bu karışık durumundan başarıyla yararlandılar. Esasında Çin'de de olaylar Hindistan'da olduğu gibi gelişebilir, Çin, Batılı kuvvetler ve Japonya'dan bir veya birkaçının müstemlekesi haline gelebilirdi, eğer bu kuvvetlerin karşılıklı rekabet ve kıskançlıkları olmasaydı.

Ondokuzuncu yüzyılda Çin'in durumunu, iktisadî çöküşü, Taiping isyanını, misyonerleri ve yabancıların tecavüzlerini anlatırken esas hikâyemden uzaklaştım. Fakat olayların hikâyesini daha şuurlu bir şekilde in-

celiyebilmek için bunları bilmemiz gerekir. Zira tarihî olaylar efsanelerdeki gibi kendiliğinden ortaya çıkıvermezler. Oluşları birçok nedene bağlıdır. Fakat bu nedenler apaşikâr değildir ve olayların arkasında gizlidir. Yakın zamanların büyük ve kuvvetli Manchu liderlerinin ağızları kaderin bu anî değişikliği karşısında açık kalmış olmak gerekir. İhtimal ki çöküşlerinin gerçek sebeplerinin kendi geçmişlerinde yattığını göremediler. Batı'nın sinaî kalkınmasını ve Çin üzerindeki fecî etkilerini değerlendiremediler. «Barbar» yabancıların münasebetsizliklere değinerek pek hoş bir eski Çin deyişini kullandı; kendi yatağının civarında hiç kimsenin horlamasına izin vermiyeceğini söyledi! Fakat şanssızlığa karşı durabilmek için muhteşem bir sükûnet ve sağlam bir güven duygusunu öğretmelerine rağmen eski klasiklerin irfan ve mizanı yabancıları defetmeye yetmiyordu.

Nanking Antlaşması Çin kapılarını İngiltere'ye açtı. Fakat İngiltere olmuş eriklerin hepsini kendisine ayırmıyacaktı. Fransa ile Birleşmiş Devletler ilk adımlarını attılar ve Çin ile ticaret anlaşmaları imzaladılar. Çin çaresiz bir durumda idi, bu zorlama onun yabancıları sevmesini veya saygı duymasını sağlamadı. «Barbarlar» ın varlığı onun gücüne gidiyordu. Yabancı ise, hesabına, işin iç yüzünden habersizdi. Çin'i sömürmek için iştahı artıyordu. İngiliz'ler yine önde idi.

Çin, Taiping isyanıyla uğraşıyordu ve karşı koyamıyacaktı, yabancılar için bu çok uygun bir fırsattı. İngiltere bir savaş bahanesi aramaya koyuldu. 1856 da, Çin'de, Canton umum valisi, bir geminin Çin'li tayfalarını korsanlık suçuyla tevkif ettirdi. Gemi Çin'lilere aitti ve içinde yabancı fakat Hongkong Hükümetinin müsaadesiyle İngiliz bayrağı çekmişti. Esasında bu müsaadenin müddeti de sona ermişti. Yine de, nehiri geçen kurt ve kuzu masalında olduğu gibi, İngiliz Hükümeti bunu savaşın mazereti olarak gösterdi.

İngiltere'den Çin'e asker sevkedildi. Tam o sırada 1857 Hindistan ihtilâli çıktı ve bütün bu kuvvetler Hin-

distan üzerine çevrildi. Avaklanma bastırılıncaya kadar Çin-Savaşı bekliyecekti. İkinci Çin savaşı 1858 de başladı. Bu arada Fransızlar da bir mazeret keşfederek savaşa katıldı; bir Fransız misyoneri Çin'in bilmem hangi köşesinde öldürülmüştü. Böylece İngiliz ve Fransızlar Taiping isyanı ile uğraşmaktan başını kaşıyamaz hale gelmiş olan Çin'e saldırdılar. Fransız ve İngiliz Hükümetleri, Rusya ve Amerika Birleşik Devletlerini de savaşa katılmaları için tesvik ettiler, fakat onlar kabul etmedi ama ganimeti paylaşmaya hazırdılar. Hemen hemen hiç mücadele olmadı ve yeni imtiyazların zorla kabul ettirildiği anlaşmalar dört kuvvet ve Çin tarafından imzalandı. Daha bazı limanlar dış ticarete açıldı.

Fakat ikinci Çin savaşının hikâyesi daha bitmemişti. Oyunun daha da trajik sonlu bir başka perdesi daha vardı. Yapılan anlaşmaları ilgili devletlerin tasdik ve teyid etmeleri adettendir. Yeni anlaşmaların doğrulanması isinin bir sene içinde ve Peking'de yapılmasında anlaşılmıştı. Anlaşmayı imzalama günü geldiğinde Rus elçisi kara yoluyla doğrudan doğruya Peking'e geldi. Diğer üç elçi deniz yoluyla geldiler ve gemilerini Peking'e Peiho nehrinden geçirerek getirmek istediler. O tarihlerde Taiping asileri bu şehri tehdit ediyorlardı ve nehire kuvvet yığmışlardı. Bunun için Çin Hükümeti İngiliz, Fransız ve Amerikan elçilerinden nehir yoluyla gelmemelerini, daha kuzeyde olan kara yolunu kullanmalarını rica etti. Bu mantıksız bir talep değildi. Amerikalılar kabul ettiler. İngiliz ve Fransa elçileri öyle yapmadılar. Peiho nehri boyunca tahkimatları zorlayarak yolu açmaya çalıştılar. Çin'liler üzerlerine ateş açtı ve ağır kayıplar verdirerek geri çekilmeye mecbur bıraktı.

Yollarını değiştirmeleri için Çin Hükümetinin yaptığı talebi bile dinlemeyen bu mağrur ve fazla gururlu hükümetler olanlara müsamaha gösteremezdi. İntikamın alınması için yeni birlikler vollandı. 1860 da bu kuvvetler tarihî Peking şehrine girdiler ve intikamları-

nı şehrin en harikûlâde binalarından birini tahrip ederek, yağma ederek ve yakarak aldılar. Bu Chien Lung'un saltanatı sırasında tamamlanmış olan Imparatorluk Yaz Sarayı, Yuen-Ming-Yuen idi. En nefis sanat ve edebiyat hazineleriyle dolu idi, bunlar Çin'lilerin en değerli eserleriydi. Eşsiz güzellikteki tarihî bronzlar, hayret verici incelikteki porselenler, nefis el yazmaları, resimler, bin senedir Çin'i meşhur etmiş olan her çeşit nadir eşya ve sanat eseri vardı burada. Cahil vandallardan ibaret olan Anglo-Fransız askerler bu hazineleri yağma ettiler ve günlerce yanmaya devam eden muazzam şenlik ateşlerinde yok ettiler! Bin senelik bir kültürün sahibi olan Çin'lilerin bu vandallığı nasıl nefretle seyrettiğini ve soyguncuları niye yalnız öldürmeyi ve tahrip etmeyi bilen cahil barbarlar olarak tanıdığını hâlâ merak mı ediyorsunuz? Hun'ları, Moğolları ve eski zamanların diğer barbar soyguncularını hatırlamışlardı herhalde.

Fakat yabancı «barbarlar» Çin'lilerin kendileri hakkında düşündüklerine pek aldırmıyorlardı. Harp gemilerinde ve ellerinde modern savaş silâhları, kendilerini emniyette hissediyorlardı. Yüzlerce sene boyunca toplanılmış olan değerli ve nadir hazinelerin yok olmasından onlara neydi? Çin sanat ve kültürünü mü düşüneceklerdi bir de?

«Umurumuzda mı olanlar,
Bizim var
Maxim tüfeğimiz,
Ve onların yok!»

FİLİPİNLER VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Çizdiğimiz Doğu Asya Portresinin tamamlanması için Filipin Adalarını da ele almamız gerekiyor. Bu adaların üstünde durmamız neden? Mektuplarımda bahsetmediğim daha pek çok ada var Asya'da ve başka yerlerde. Yeni emperyalizmin Asya'daki gelişmesini ve

eski uygarlıklar üzerindeki etkilerini izlemeye çalışıyoruz. Hindistan bu araştırma için tipik bir örnektir. Endüstriyel emperyalizmin yayılışının daha değişik fakat son derece önemli olan bir diğer yanını Çin'de görüyoruz. Doğu Hint ülkeleri, Hind-i Çinî v.s.de bize bir şeyler öğretebilir. Filipin'lerde ilgimizi aynı sebepten çekiyor. Ilgimiz daha da artıyor, çünkü burada yeni bir kuvvetin çabalarını görüyoruz: Amerika Birleşik Devletleri.

Amerika'nın Çin'de diğer kuvvetler kadar saldırgan davranmadığını görmüştük, hattâ bazı durumlarda öteki emperyalist hükümetleri frenliyerek Çin'e yardım ettiler. Bunun nedeni emperyalizmden hoşlanmamaları veya Çin'i çok sevmeleri değil, onları Avrupa ülkelerinden ayıran iç yapılışları idi. Avrupa ülkeleri küçük bir kıtaya güç belâ sıkışmışlardı, dirseklerini kımıldatamıyacak kadar kalabalıktılar. Her zaman için sürtüşme ve sıkıntı vardı. Sanayileşmeyle beraber nüfusları süratle arttı ve kendi pazarlarında satamıyacakları kadar çok şey üretmeye başladılar. Artan nüfusa gıda, fabrikalara ham madde, mamul mallara pazar gerekiyordu. Mübrem ihtiyaçların giderilmesi iktisadî bir zorunluktu; bu, ülkeleri uzak memleketlere ve kendi aralarında imparatorluk savaşlarına sürükledi.

Aynı irdelemeler Amerika Birleşik Devletleri'ne uygulanamazdı. Ülkeleri Avrupa kadar büyüktü ve nüfusları daha azdı. Herkese bol bol arazi, enerjilerini ülkelerinin gelişmemiş bölgelerinin geliştirilmesine yöneltmeleri için sayısız fırsat vardı. Demir yollarının inşaasıyla beraber batıya doğru uzandılar ve Pasifik Okyanusuna ulaşıncaya kadar genişlemeye devam ettiler. Kendi ülkelerinin sorunları Amerikalıları oyaladı ve sömürgeci maceralara kalkışmak için zamanları olmadı. Hattâ bir ara, daha önce de söylediğim gibi, California sahillerinde adama olan ihtiyaç onlara Çin Hükümetinden işçi istetti, o zaman üzerinde anlaştıkları bu talep daha sonra iki ülke arasında hoşnutsuzluk nedeni olacaktı. Kendi ülkeleriyle uğraşmaları Amerika'lı-

ları, Avrupa hükümetlerinin kapıldıkları imparatorluk hülyaları yarışından uzak tuttu. Çin'e, öyle olması gerektiğini hissettiği ve öteki kuvvetler'in Çin'i kendi aralarında paylaşmalarından korktuğu için karıştı.

Oysa Filipin'ler Amerika'nın doğrudan doğruya emri altına girdi. Filipin'ler Amerikan emperyalizmini anlattığı için ilgimizi çekiyor. Yalnız Filipin Adaları'ndan ibaret bir Amerikan İmparatorluğu canlandırmayın hayalinizde. Dış görünüşe göre sahip oldukları tek imparatorluk bu idi, fakat diğer emperyalist kuvvetlerin deneylerinden ve karşılaştıkları güçlüklerden yararlanmışlar, eski metodları geliştirmişlerdi. İngilterenin Hindistan'ı yaptığı gibi bir ülkeyi ilhâk etmek zahmetine Amerika katlanmaz, onun ilgilendiği tek şey kârdır, bunun için de ülkenin zenginliklerini kontrol için gerekli tedbirleri alır. Zenginliklerin denetlenmesiyle o ülkenin insanları da kontrol altına alınmış olur, gerçekte ülke artık bağımsız değildir. Ve böylece fazla güçlüklerle karşılaşmadan ya da saldırgan bir ulusçulukla çatışmadan memleketin denetlenmesi sağlanmış, zenginliklerine de ortak olunmuş olunur. Bu mâsum görünen metoda iktisadî emperyalizm denir. Haritalar bunu göstermez. Coğrafya bilgilerinize veya atlasa danışırsanız bir ülke hür ve bağımsız gözükebilir. Fakat peçeleri indirirseniz onu bir başka ülkenin daha doğrusu onun banker ve büyük iş adamlarının pençelerinde görürsünüz. Amerika'nın sahibi olduğu imparatorluk böyle görünmeyen bir imparatorluktur. İngiltere'nin Hindistan ve diğer yerlerde politika makinesinin kontrolunu görünüşte ülkenin gerçek sahiplerine devretmesi, görünmeyen fakat yine de işe yarar bir imparatorluğun sürmesi içindir. Bu tehlikeli bir oyundur ve korunmamızı gerektirir.

Görünmeyen imparatorluğu şimdilik bir yana bırakalım çünkü Filipin'ler görünen bir imparatorluğun parçasıdır.

Daha az önemli ve biraz da duygusal olmakla beraber Filipin'lerle ilgilenmemizin bir başka sebebi daha

var. Bugün Ispanyol-Amerikan bir görünüşü olan Filipin'lilerin eski kültürünün özü Hindistan'dan gelmedir. Hindistan kültürü Sumatra ve Java üzerinden onlara ulaştı ve, sosyal, dinî politik hayatlarının hemen her cephesini etkiledi. Eski Hindistan efsane ve hikâyeleri ve edebiyatının bir kısmı onlara kadar ulastı. Dillerinde pek çok Sanskrit kelime vardır. El sanatları, hukuk ve sanatın diğer kollarında Hindistan'ın etkileri görülür. Hattâ giyiniş ve süslenişleri bile aynı izleri taşır. Üç yüz yıllık uzun idareleri sırasında İspanyol'lar eski Hindistan kültürünün bütün şehadetini yok etmeye çalıştılar. Bugün bu kültürün çok az kısmı kalmıştır.

Adaların İspanyol'lar tarafından işgali ta 1565 de başladı. Asya'ya ayak basan ilk Avrupalılar, Ispanyollar olmuştur. Filipin Adaları, Portekiz, İngiltere veya Hollanda kolonilerinden daha başka bir şekilde yönetiliyordu. Ticaret himaye ve teşvik edilmiyordu. Din, hükümetlerin temeliydi. devlet memurlarının çoğu misyoner ve din adamıydı. Bu idare «Misyonerler İmparatorluğu» diye bilinir. İnsanların yaşayış şartlarını geliştirmek için hiç bir teşebbüste bulunulmamıştı. İdare kötü ve zalim, vergiler çok ağırdı; Hıristiyan olmaları için devamlı bir baskı altında tutuluyorlardı. Bu şartlar tabiî olarak birçok isyanların çıkmasına yol açtı. Bir çok Çin'li ticaret yapmak için adalara geliyordu. Hıristiyan olmayı reddettikleri için katliamları planlandı. İngiliz ve Hollanda'lı tüccarlara izin verilmiyordu, bunun sebebi kısmen düsman olmaları kısmen de Protestanlıklarıydı; Roma-Katolik İspanyol'ların gözünde kâfirdiler.

Şartlar daha da ağırlaştı. Fakat bir iyi sonucu oldu bunun. Adaların çeşitli bölge ve grupları birleştirilmişti ve on dokuzuncu yüzyılda millî bir suur uyanmaya başladı. Bu yüzyılın ortalarında ticaretin yabancı tüccarlara açılması eğitimde ve diğer bakanlıklarda reform yapılmasına yol açtı, ticaret ve iş hayatı gelisti. Filipin'li bir orta sınıf gelişti. İspanyol'larla Filipin'liler arasında karşılıklı evlenmeler oldu, birçok Filipin-

dinin damarlarında İspanyol kanı dolaşmaya başladı. İspanya ya bir ana vatan olarak bakılıyor ve İspanyol düşünüşleri yayılıyordu. Yine de ulusçuluk ruhu gelişti ve önüne geçilmeye çalışıldıkça ihtilâlci olmaya başladı. İlk başlarda İspanya dan ayrılma düşüncesi yoktu; özerlik ve İspanya nın «Cortes» denilen zayıf ve yetersiz parlamentosunda temsil edilme hakkı isteniyordu. Ilımlı bir anlayış içinde başlıyan ulusçuluk hareketlerinin her tarafta birden nasıl kaçınılmaz bir şekilde aşırılaştığı ve amacın nasıl ayrılık ve bağımsızlık olarak kesinleştiği ilgi çekicidir. Bastırılan bir özgürlük özleminin ileride bileşik faiziyle beraber ödeneceği muhakkaktır. Böylece Filipin'lilerin arzuları yayıldıkça yayıldı ve bunu zorla kabul ettirmek için milliyetçi teşekküller kuruldu, gizli cemiyetler genişletildi. Liderliğini Dr. Jose Rizal'in yaptığı «Genç Filipin'liler Partisi» en önemli rolü oynadı. İspanya'lı yöneticiler hareketi bastırmak için devletlerin bildiği tek yol gibi gözüken terrorizme başvurdular. Rizal ve daha pek çok öncü ölüme mahkûm ve 1896 senesinde idam edildiler.

Bu bardağı taşıran son damla idi. İspanyol Hükümetine karşı açıktan açığa ayaklanma başladı ve Filipin'ler bağımsızlıklarını ilân ettiler. Tam bir yıl mücadele devam etti ve İspanyol'lar ayaklanmayı bastıramadılar. Önemli reformların vaadi sükûneti sağladı. Ama nedense, İspanya yapmış olduğu vaadlerin hiçbirini tutmadı, 1898 de ayaklanma yeniden başladı.

Bu arada bir başka sebepten ötürü Amerikan Hükümetiyle İspanya'nın arası açıldı ve iki ülke birbirine harp açtı. 1898 de bir Amerikan filosu Filipin'lere taarruz etti. Filipinli asi liderler büyük Amerikan Cumhuriyetinin Filipin'in öğgürlük arzusunu destekliyeceğine güvenerek, savaşta Amerkalılara yardım ettiler. Bağımsızlıklarını bir kere daha ilân edip cumhuriyetçi bir hükümet kurdular. 1898 Eylülünde Filipin kongresi toplandı ve Kasımın sonlarına doğru kongreye bir anayasa getirildi. Bir yandan bu anayasa Kongrede tartışılırken, öte yanda Amerika İspanya'yı mağlûp ediyor-

du. İspanya zayıftı ve daha yıl sonu gelmeden yenilgiyi kabul etti, savaş sona erdi. Barışın sağlanması için yapılan anlaşmayla İspanya Filipin Adalarını Birleşik devletlere bırakıyordu. Bu cömert hediye esasında ona birşey kaybettirmiyordu çünkü Filipin'li asîler İspanyol İdaresini zaten sona erdirmişlerdi.

Birleşik Devletler hükümeti adaların mülkiyetini elde etmek için gerekli tedbirleri almaya başladı. Filipinli'ler protestoda bulundular ve transferi yaptığı zaman zaten transfer edecek birşeyi kalmamış olan İspanya'nın yetkisiz olduğuna ve adaların el değiştirmesinde söz sahibi olamıyacağına işaret ettiler. İtirazları boşunaydı ve tam yeni kazanılmış özgürlükleri için birbirlerini kutladıkları bir sırada yeniden hem de İspanya'dan çok daha kuvvetli bir hükümetle çarpışmak zorunda kalıyorlardı. Mücadelelerini, ilk birkaç ay düzenli bir hükümet olarak, daha sonra da gerilla savaşları halinde tam üç buçuk yıl yiğitçe sürdürdüler.

Sonunda ayaklanma bastırıldı ve Amerikan idaresi kuruldu. Özellikle eğitim alanında önemli reformlar yapıldı fakat bağımsızlık özlemi devam etti. 1916 da Birleşik Devletler Kongresi «Jones Bill» diye bilinen bir tasarıyı kanunlaştırdı, buna göre bazı yetkiler halkın Seçeceği bir meclise devrediliyordu. Fakat Amerikan Askerî-Valisinin (Governor-General) müdahale yetkisi olacaktı, ki çok kere bu hak kullanılmıştır.

Birleşik Devletlere karşı bir ayaklanma olmamıştır, fakat Filipin'liler kaderlerine rıza göstermeyi kabul etmemişler, bağımsızlık istek ve heyecanlarını devam ettirmişlerdir. Amerikalılar sık sık, orada yalnız Filipinli'lerin çıkarları için bulunduklarını ve kendi kendilerini idare edecek bir seviyeye geldiklerinde adaları terkediceklerini tam emperyalistlere yakışır bir şekilde temin ediyorlardı. 1916 Jones Tasarısında dahi Filipin Adaları üzerindeki hakimiyetlerini kaldırmak ve bağımsızlığını en kısa zamanda tanımak herzaman olduğu gibi şimdi de Birleşik Devletler halkının amacıdır, yeter ki istikrarlı bir hükümet kurulabilecek olsun» de-

niliyordu. Bütün bunlara rağmen Filipin'lerin bağımsızlığına açıktan açığa karşı çıkan pek çok insan vardır Amerika'da.

Hatta şu sıralarda gazetelerden öğrendiğimiz haberlere göre Birleşik Devletler Kongresi on sene içinde Filipin'lerin bağımsızlığının tanınacağını belirten bir karar çıkarmış, ya da bildiriye benzer birşey yayınlamış.

Amerika Birleşik Devletlerinin Filipin'lerde pek kolay bırakmıyacağı bir takım iktisadî çıkarları vardır. Özellikle kauçuk çiftlikleriyle yakından ilgilidir zira kauçuk kendisinde yetişmeyen çok önemli bir ham maddedir. Fakat adayı işgalinin gerçek sebebi zannederim Japonya korkusudur. Japonya Filipin'lere oldukça yakındır ve devamlı artan nüfusuyla gittikçe kalabalık bir hale gelmektedir. Japonya Hükümetinin bu adalara iyi niyetlerle bakmıyor olması pek muhtemeldir. Amerika ve Japonya hükümetleri arasında azalan dostluk pek de öyle önemsiz değildir ve dolayısiyle Filipin'lerin geleceği, Pasifik kuvvetleri arasındaki ilişkiler gibi daha önemli bir soruna bağlıdır.

İNGİLTERE MISIR'I ZAPTEDİP YERLEŞİYOR

Yüzyıllar değil, bin yıllarla ölçülen tarihi ile Mısır, bütün uluslar arasında en eski olanıdır. Olağanüstü, coşku verici anıt ve harabeler, bu uzak tarihin işaretleridir. Mısır, arkeolojik araştırmalar için ilk büyük saha olmuştu; kum altından çıkarılan taştan abideler ve diğer eserler yapıldıkları o eski günlerin büyüleyici öykülerini anlatır. Kazı ve keşifler halâ devam etmekte ve Mısır tarihine yeni sahifeler kazandırmaktadır. Henüz Mısır tarihinin nasıl ve ne zaman başladığını bilmiyoruz. Aşağı yukarı 7000 yıl önce Nil vâdisinde, arkalarında uzun bir kültürel gelişme tarihi olan medeni bir kavim yaşamıştı. Resim yazısı yani Hiyeroglif kullanan bu insanlar altın, bakır, fil dişi ve oymalı mermerden güzel kaplar, vazolar ve çanak çömlek yapıyorlardı.

Büyük İskenderin M.Ö. 4. yüzyılda Mısır'ı fethetmesinden önce Mısır'da tam 31 hanedanın hüküm sürmüş olduğu söylenir. 4000-5000 yıl süren bu uzun devrede bugün bile canlılıklarını sürdüren kişiler yasadı: Büyük düşünürler, mimarlar, askerler, zorbalar, kibirli ve değersiz hükümdarlar, güzel kadınlar. Firavunların saltanatı binlerce yıl sürdü. Mısır kadınları özgürdüler, hattâ yönetmen bile seçilebiliyorlardı. Din adamlarının hükmettiği bu ülkede halk, hep gelecekle, öteki dünya ile uğraşıyordu. Zor kullanılarak ve işkence ile çalıştırılan işçilerin yaptığı büyük Piramitler, firavunların gelceğini hazırlamak için dikilmişti. Mumyalar, gelecek için vucudü korumaya yarıyordu. Bütün bunlar biraz karanlık ve anlaşılmaz görünüyor Mısırlılar başlarını traş eder ve peruka kullanırlardı. Sonra

çocuklar için oyuncak toplar, bebekler ve uzuvları hareket eden hayvancıklar yaparlardı ki bunlar bize, Mısır'lıların insan yönünü gösterir ve gözümüzde onları bize yaklaştırır.

M.Ö. IV. yüzyılda, Buda'nın zamanında, Prensler Mısır'ı fethedip Nilden İndus Nehrine kadar uzanan büyük imparatorluklarının bir eyaleti haline getirdiler.

Bunlar, başkentleri Persopolis olan Aşemenit kralları ki Yunanistan'ı fethetmeye çalışmış, fakat başaramayarak sonunda Büyük İskender'e yenilmişlerdi. İskender Mısır'da, Pers'lerin zalim idaresinden sonra bir kurtarıcı gibi karşılandı. Ünlü bir öğrenim kenti ve Yunan kültürünün bir merkezi olan İskenderiye'de kendi anıtını yaptırdı.

İskenderin ölümünden sonra İmparatorluğunun, İskenderin generalleri arasında pay edildiğini ve Mısır'ın da Ptolemi'nin payına düştüğünü hatırlayacaksın. Ptolemi soyu az zamanda kendilerini Mısır iklimine uydurdular ve Pers'lerin aksine Mısır geleneklerini kabul ettiler. Mısır'lı gibi hareket eden bu adamlar eski firavunlar dizisinin bir devamı gibi kabul olundular. Kleopatra bunların sonuncusuydu. Onun ölümünden sonra da Hristiyanlık devrinin başladığı kabul edilen tarihten birkaç yıl önce Mısır, Roma İmparatorluğunun bir eyaleti oldu.

Roma Hristiyanlığı kabul etmeden çok önce, Mısır Hristiyan olmuştu. Mısır Hristiyanları Roma'nın zulmüne uğrayıp, çöllerde gizlenmek zorunda kaldılar. Çöllerde gizli manastırlar türedi. O devrin Hristiyan dünyasında bu manastırlardaki keşişlerin esrarlı mucizelerinin öyküleri anlatılırdı. Sonradan Konstantin Hristiyan olunca Hristiyanlık, Roma İmparatorluğunun resmi dini haline geldi, ve Mısırlı Hristiyanlar, Hristiyan olmıyan, yani eski Mısır dinine bağlı kalan putperestlere eziyet ederek eskiden onlara yapılanların intikamını almak istediler. Bundan sonra İskenderiye ünlü bir Hristiyan bilim merkezi oldu; artık resmî din

olan Hristiyanlık ise durmadan çatışan ve liderlik için kavga eden parti ve mezheplerin oyuncağı haline geldi. Bu kanlı çatışmalar, sonunda o dereceye geldi ki halk bütün Hristiyan mezheplerinden usanç getirdi ve 7. yüzyılda Arapların getirdiği yeni din hoşnutlukla karşılandı. Arapların Mısır'ı ve Kuzey Afrika'yı o kadar kolaylıkla zaptetmelerinin sebeplerinden biri de budur. Tabii bu sefer de Hristiyanlar zulme uğradılar ve hunharca sindirildiler.

Böylece Mısır, Halife'nin İmparatorluğunun bir eyaleti oldu. Arap dili ve kültürü hızla yayıldı; öyle ki eski Mısır dili ortadan kalktı. 200 yıl sonra 9. yüzyılda, Bağdattaki Halife kuvvetten düşünce Mısır, Türklerin idaresi altında yarı bağımsız hale geldi. 300 yıl sonra da Haçlı Seferlerinin Müslüman kahramanı Selâhaddin kendini Mısır Sultanı ilân etti. Selâhaddin'in haleflerinden biri, Kafkaslardan bir sürü esir Türk getirtip asker yapmıştı. Bu beyaz esirlere, köle anlamına gelen Memlûklar adı verilir. Bunlar ordu için dikkatle seçilmişlerdi. Birkaç yıl sonra Memlûklar isyan ettiler ve içlerinden birini Mısır Sultanı yaptılar. Memlûkların Mısır'da 2,5 yüzyıl süren ve sonra da yarı bağımsız olarak 300 yıl daha devam eden idareleri böyle başlamıştı. Tarihte esirler hâkimiyetinin kayda değer bu tek örneği böylece 500 yıldan fazla sürdü.

Memlûklar Mısır'da babadan oğula gelen bir kast veya sınıf kurmuş değillerdi. Beyaz Kafkas ırkından gelen esirler içinden seçilmişleri aralarına almakla gitgide çoğaldılar. Bu Kafkas ırkı Arî olduğu gibi, Memlûklar da Arî idiler. Gelgelelim bu yabancı millet Mısır toprağında pek fazla yaşıyamadı; birkaç nesil sonra tükendiler. Ama durmadan yeni Memlûklar gelmekte olduğundan sayılarını, kuvvet ve canlılıklarını muhafaza ettiler. Böylece Memlûklar babadan oğula geçen bir yönetici sınıfı meydana getirmedilerse de uzun süre iş başında kalan bir aristokrat idareci sınıfı kurdular.

16. Yüzyılın ilk zamanlarında İstanbul'daki Osmanlı Padişahı, Mısır'ı fethedip Memlûk Sultanını as-

tı. Mısır, Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti haline geldi. Ama Memlûklar halâ idareci aristokrat sınıfı meydana getiriyorlardı. Sonraları, Türkler Avrupa'da kuvvetlerini kaybetmeye başlayınca, sözde Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak kalan Mısır'da Memlûklar diledikleri gibi davranmaya başladılar. 18. yüzyıl sonlarında Napolyon Mısır'a gelince Memlûklarla karşılaşıp onları yendi. Sana anlattığım öyküdeki Memlûk şövalyesinin Fransız ordusuna doğru at sürüp Orta Çağlarda, şövalyelik devrinde olduğu gibi kumandanı teke tek dövüşmeye çağırdığını hatırlayacaksın.

Böylece 19. yüzyıla geldik. Bu yüzyılın ilk yarısında Mısır'ı, Mehmet Ali adında bir Arnavut - Türk idare etti. O devirde bu idarecilere «Hidiv» denirdi. Mehmet Ali, modern Mısır'ın kurucusu olarak bilinir. Mehmet Ali'nin ilk işi haincesine kılıçtan geçirmek suretiyle Memlûk saltanatına son vermek oldu. Sonra bir İngiliz ordusunu yenilgeye uğratıp memleketin efendisi durumuna geçti, Türk Padişahının üstünlüğünü durum icabı kabul etmişti. Köylülerden (Memlûklerden değil) meydana gelen yeni bir Mısır ordusu kurdu; kanallar inşa etti; sonradan Mısır'ın başlıca endüstrisi haline gelen pamuk üretimini teşvik etti. Hattâ İstanbul'u sözde hükümdarı atarak eline geçirmekle tehdit ettiyse de bundan vazgeçti ve Suriye'yi Mısır'a katmakla yetindi.

Mehmet Ali 1849 da 80 yaşında öldü. Ondan sonra gelenler hep değersiz, müsrif, işlerinin ehli olmayan kişilerdi. Aslında olduklarından daha iyi olsalardı bile, milletlerarası mâliyecilerin ve Avrupa'lı emperyalistlerin açgözlülüklerine karşı durmaları zor olacaktı. Yabancılar, bilhassa İngiliz ve Fransız maliyecileri Hidiv'lere aşırı derecede yüksek ölçüde borç para veriyorlardı. Hidivlerin kişisel harcamalarına giden bu paranın faizi ödenmediği zaman da harp gemileri gelip dayanıyordu faizi almak için. Bu, devletlerle maliyecilerin elele vererek başka bir memleketi soyup egemen-

likleri altına almak için çalışmalarının ve milletlerarası entrikaların inanılmaz hikâyesidir. Bir kaç Hidiv'in ehliyetsizliğine rağmen Mısır önemli bir gelişme gösterdi. 1876 Ocağında, Belli başlı İngiliz gazetelerinden biri olan The Times şöyle yazıyordu: «Mısır şaşırtıcı bir gelişme örneğidir. 70 senede öteki memleketlerin 500 yılda gittikleri kadar yol almıştır.» Bütün bunlara rağmen yabancı maliyeciler paylarına düşeni almakta ısrar ettiler ve memleketin iflâsa yöneldiğini göstererek yabancıların müdahalesini istediler. Zaten yabancı hükümetler, özellikle İngiltere ve Fransa, buna dünden razıydı. Mısır Hindistan yolu üzerinde bulunduğu ve kendine de Hindistan'dan pay bırakılmasını istediği için müdahaleye bahane arıyorlardı.

Bu arada baskı, emek ve büyük zalimliklerle yapılan Süveyş Kanalı 1869 da trafiğe açıldı. (M.Ö. 1400 yıllarında eski Mısır hanedanı zamanında Kızıldenizle Akdeniz arasında böyle bir kanal bulunduğunu bilmek seni ilgilendirebilir.) Kanalın açılışıyla Avrupa ile Asya ve Avustralya arasındaki trafik Süveyş kanalına akmaya başladı; böylece Mısır'ın önemi de arttı. İngiltere için, Hindistan ve Doğu ülkeleri üzerindeki emelleri dolayısıyla Kanalın ve Mısır'ın kontrolü hayatî bir önem taşımaya başlamıştı. 1875 de İngiliz Başbakanı Disraeli, borçlarını ödeyemeyen Hidiv'in Süveyş Kanalındaki bütün hisselerini çok düşük bir fiyatla almak suretiyle turnayı gözünden vurmuştu. Bu sadece başarılı bir yatırım olmakla kalmayıp, İngiliz Hükûmetinin, Kanalın geniş çapta kontrolünü ele geçirmesini sağladı. Hisselerin geri kalanı da Fransız maliyecilerine gidince Mısır'ın Kanal üzerinde hemen hiç malî kontrol imkânı kalmadı. Bu hisselerden İngiliz ve Fransızlar büyük gelir elde ettiler ve aynı zamanda Kanalın kontrolünü ellerinde bulundurmakla Mısır'a can alıcı darbeyi vurmuş oldular. 1932 de yanlız İngiliz Hükûmetinin 4.000.000 Sterlinlik yatırımı üzerinden elde ettiği gelir, 3.500.000 sterlini buluyordu.

İngiliz Hükûmetinin Mısır üzerindeki kontrolünü

genişletmeye çalışacağı kaçınılmaz bir sonuçtu. Nitekim 1879 da Mısır'ın iç işlerine devamlı olarak karışmaya başladı, ve kendi maliyecilerini malî durumun kontrolüyle görevlendirdi. Bu şüphe yok ki birçok Mısır'lının itirazına yol açtı ve Mısır'ı dış müdahaleden kurtarma amacını güden bir milliyetçi parti ortaya çıktı. Bu gurubun önderi emekçi sınıfından fakir bir aileden gelen ve Mısır ordusuna er olarak giren, Arabi Pasa adında genç bir askerdi. Etkisi gitgide büyüdü ve sonunda Savunma Bakanı olunca İngiliz ve Fransız murakıpların emirlerini dinlemeyi reddetti. İngilterenin cevabı harp oldu ve 1882 de İngiliz donanması İskenderiye'yi bombardımana tutup yaktı. Batı medeniyetinin üstünlüğünü böylece ilân eden İngiltere, Mısır ordusunu karada da yenince Mısır'ın kontrolünü tamamıyla ele geçirdi.

İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesi böyle başladı. Bu, Devletler Hukukuna göre olağanüstü bir durumdu. Mısır, Türk dominyonlarının bir parçası veya Türkiyenin bir eyaletiydi. İngiltere sözde Türkiye ile dosttu, gelgelelim O'nun dominyonlarından birini işgal ediyordu. İngiltere'nin bir ajanı, bir çeşit imparator yahut Hindistan'daki umumî valiler gibi hüküm sürüyor, herkes, hattâ Hidiv ve Bakanları bile onun emirlerini dinliyordu. İlk İngiliz ajanı bir Baring albayı idi. Mısır'ı 25 yıl idare edip sonradan Lord Kromer oldu. Kromer Mısır'da bir saltcı olarak hüküm sürdü. İlk işi yabancı maliyecilere ve hisse sahiplerine kârın paylaştırılması oldu. Bu işin düzenli olarak yapılmaya başlaması yüzünden Mısır Mâliyesi övgü kazandı. Hindistan'da olduğu gibi bir de etkili, yeterli idarecilik ölçüsü çıkarıldı. Ama 25 yılın sonunda Mısır'ın borcu halâ azalmamıştı. Eğitim sorunu için hemen hiç bir şey yapılmamış, hattâ Kromer millî bir üniversite kurulmasını engellemişti. Onun fikirleri 1892 de, o zaman İngiltere Başbakanı olan Lord Salisbury'ye yazdığı bir mektuptaki şu cümleden yargılanabilir: «Hidiv bu gidişle tam bir Mısırlı olacağa benziyor.» Lond Kromer'in gözünde

bir Mısırlının, Mısırlı gibi davranması, İngilizlerin, Hintlilerin Hintli gibi hareket etmelerine kızıp cezalandırdıkları gibi suç sayılıyordu.

Yağmadan paylarını alamayan Fransızlar, İngilizlerin Mısır'a hakim olmalarından hoşlanmadılar. Öbür Avrupa devletleri ve tabiî Mısır'lılar da bu işten memnun değillerdi. İngiliz Hükûmeti herkese korkulacak bir durum olmadığını, İngilizlerin Mısır'da kısa bir süre kalıp çekileceklerini bildiriyordu. Mısır'ın boşaltılacağı tekrar tekrar resmen ilân edildi. Bu ciddî bildiri belki 50 kez tekrar edildi, ve İngilizler oldukları yere sanki yapıştılar.

1904 de İngilizler çözülmemiş duran birçok sorun üzerinde Fransızlarla anlaşmaya vardılar. İngilizlerin, Fransızların Fas'ta söz sahibi olmasını kabul etmelerine karşılık Fransızlar, İngilizlerin Mısır'da hüküm sürmelerini tanıyacaklardı. Bu adilâne bir alışveriştı ama esas söz sahibi Türkiye'nin fikri alınmamıştı. Mısırlılara danışmanın ise sözü bile olamazdı.

Mısır'ın bu çağdaki başka bir özelliği de Mısır mahkemelerinin yabancıları yargılama yeteneğinden yoksun olmalarıydı. Bu mahkemeler yeterli sayılmıyor, yabancılar kendi mahkemelerinde yargılanıyordu. Böylece yabancı yargıçların yönettiği ve yabancı çıkarları olan «bölge dışı» denilen mahkemeler türedi. Mısır'ın yabancı sakinleri vergiden de muaftırlar çoğunlukla. Ne hoş bir durum yaşadığın memleketin yasalarına, ya da yasama organlarına bağlı değilsin; vergi vermiyorsun; üstelik o ülkeyi kendi çıkarına kullanmak için her türlü kolaylık elinde.

İngiltere böylece Mısır'ı yönetirken İngiliz ajanları ve temsilcileri konaklarında saltçı hükümdarların debdebe ve cakası içinde yaşıyorlardı. Doğal bir sonuç olarak milliyetçilik ve reform hareketleri başgösterdi. 19. yüzyılın en büyük Mısır'lı reformcusu, İslâmiyeti modern koşullara uydurarak modernleştirme çareleri arayan Cemaleddin Afgani idi. Cemaleddin, gelişimin İslâmiyete uygun bir şekilde gerçekleştirilebileceğini sa-

vunuyordu. Onun İslâmiyeti modernize etme çabaları aslında Hindistan'da, Hinduizmi modernize etmek için yapılan çabaların aynı idi. Bu çabalar bazı temel öğretilere dönüp, eski görenekler ve doğmalar için yeni anlamlar ve açıklama yolları bulmaya dayanır. Buna göre çağdaş bilgi, eski dini bilgi üzerine bir çeşit ek, veya onun açıklamasıdır. Bu metod, bu çeşitten öncelikli eylemleri zorunlu kılmayan, korkusuzca ileri giden bilimsel metodlardan tabiî çok farklıdır. Bununla beraber Cemaleddin'in etkisi yalnız Mısır'da değil öteki Arap ülkelerinde de büyük oldu.

Dış ticaretin büyümesiyle Mısır'da yeni bir orta sınıf türedi; bu sınıf yeni milliyetçiliğin temel dayanağı oldu. Çağdaş Mısırlı liderlerin en büyüğü olan Saad Zaghlul Paşa bu sınıftan çıktı. Mısır aslında bir Müslüman memleketidir. Ama Hristiyan olan küçümsenemeyecek sayıda Koptlar vardır. Bunlar eski Mısırlıların en katıksız olanlarıdır. Yeni orta sınıfta hem Müslümanlar hem Koptlar (*) vardı; bereket versin aralarında hiç çatışma olmuyordu. İngilizler onları birbirlerine düşürmeye çalıştılarsa da başaramadılar. İngilizler, Milliyetçi Partiyi de bölmeye çalıştılar. Çoğunlukla Hindistan'da olduğu gibi mutedillerin bir kısmını kendileriyle iş birliği etmek için ayartmayı başardılar.

1914 Ağustosunda Dünya Savaşı başladığında, Mısır'da durum buydu işte. Üç ay sonra Türkiye, İngiltere, Fransa ve onların müttefiklerine karşı, Almanya ile birleşti. Bunun üzerine İngiltere, Mısır'ı gerçekten ilhak etmeye karar verdi. Fakat güçlükler çıkınca Mısır'ı himayesi altına aldığını ilân etmekle yetindi.

Mısır için bu kadar. Afrika'nın geri kalanı 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa emperyalizminin pençesine düştü. Korkunç bir acelecilikle koca Kıt'ayı Avrupa Kuvvetleri aralarında bölüşüverdiler. Akbabalar gibi tepesine üşüştüler; arasıra da birbirlerine düşüyorlardı. Pek azı engele çattı. 1896 da İtalya, Habeşistanda yenil-

(*) Kopt: Kıpti

geye uğradı. Afrika çoğunlukla İngiliz ve Fransız kontrolü altında idi. Bazı bölgelerde Belçika, İtalya ve Portekiz egemendi. Almanlar da savaşta yenilinceye kadar orada kaldılar. Yalnız doğuda Habesistan ve Batı kıyısında Liberya bağımsız kaldı. Fas, Fransız ve İspanyol kontrolündeydi.

Bu geniş alanların nasıl ele geçirildiği, uzun ve sıkıcı bir hikâyedir. Bu hikâye henüz sona ermiş değil. Kıt'adan faydalanmak, bilhassa lâstik elde etmek için kullanılan metodlar hepsinden beterdi. Çok yıllar önce, sözde medenî alemden, Belçika Kongosunda yapılan gaddarlıklar üstüne anlatılanlardan doğan bir korku dalgası geçmişti. Siyah adamın yükü korkunçtu.

19. yüzyılın son yarısına kadar Kara Kıt'a denilen Afrika'nın içleri hemen hiç bilinmiyordu. Bu esrar ülkesinin haritasını yapabilmek için, Kıt'a boyunca maceralı ve heyecanlı yolculuklar yapılması gerekiyordu. Kıt'anın en büyük kâşiflerinden biri İskoçyalı bir misyoner olan David Livingstone idi. Yıllarca Kıt'a onu adetâ yuttu ve dış dünya akıbetini bilemedi. Bir de gazeteci ve kâşif olan Henry Stanley var ki Livingstone'u aramaya gitmiş ve sonunda Kıt'anın böğründe bulmuştu.

İNGİLİZ İDARESİNDE BAĞIMSIZLIK NE DEMEKTİR

Son mektubumda, 1924 de, Milliyetçilerin temsil ettiği Mısır Hükûmeti ile İngilizler arasındaki görüşmelerin başarısızlığa uğradığını ve İngiliz Hükûmetinin buna kızdığını anlatmıştım. Bunu izleyen önemli gelişmelere geçmeden önce hatırlatmalıyım ki sözde bağımsızlığa rağmen Mısır, İngiltere'nin askerî işgali altındaydı. Sadece İngiliz ordusu Mısır'da bulunmakla kalmayıp, Mısır ordusu da İngiliz kontrolü altındaydı ve başlarında ordunun serdarı ünvanında bir İngiliz vardı. Polis amirleri de İngilizdi ve Mısır'daki yabancıları korumak bahanesiyle İngiliz Hükûmeti Maliye, Adalet ve İçişleri Bakanlıklarını da kontrol ediyordu. Yani hükümette önem taşıyan herşey İngiliz kontrolü altındaydı. Tabii Mısırlılar, İngilizlerin kontrolü bırakmasında direniyorlardı.

19 Kasım 1924 de, Mısır ordusunun serdarı olan ve aynı zamanda Sudan'ı idare eden General Sir Lee Stack adlı bir İngiliz bazı Mısırlılar tarafından öldürüldü. Tabii bu Mısır ve İngiltere'deki İngilizler için bir şok oldu; belki de bunun bir saldırıya yol açacağını bilen milliyetçi Wafd partisi liderlerine daha da büyük bir şok olmustu. Bu saldırı gecikmeden geldi. Üç gün sonra, 22 Kasımda, Mısır'daki Yüksek İngiliz Komiseri Lord Allenby, Mısır hükûmetine aşağıdaki istekleri sıralayan bir ültimatom verdi:

1 — Af dilenmesi,

2 — Suçluların cezalandırılması,

3 — Bütün politik gösterilerin yasaklanması,

4 — 500.000 sterlin tazminat ödenmesi.

5 — 24 saat içinde bütün Mısır askerlerinin Sudandan çekilmesi,

6 — Mısır'ın lehine Sudan'da, sulanacak toprak üzerine yapılan sınırlamaların kaldırılması.

7 — İngiliz Hükûmetinin Mısır'daki bütün yabancıları koruma hakkına yapılan bütün karşı koymaların geri alınması. Bu özellikle, İngilizlerin İçişleri, Adalet ve Maliye Bakanlıklarındaki yetkilerini ima ediyordu.

Bu 7 istek dikkate değer. Birtakım kimseler Sir Lee Stack'ı öldürdüler diye İngiliz Hükûmeti hemen sorgu suale lüzum görmeksizin Mısır Devletinin tümüne, yani Mısır halkına öldürme olayında suçlu imişler gibi davranmıştı. Dahası var: bu işten önemli bir malî kazanç elde etti. Hepsinden önemlisi, bu olayı Mısır Hükûmeti ile arasında bir kaç ay önce başarısızlıkla sonuçlanan görüşmelerde tartışma konusu olan sorunları zorla halletmek için fırsat bildi. Bunlar yetmiyormuş gibi, bütün politik gösterilerin durdurulmasını isteyerek ülkenin normâl yaşamının devamını önledi.

Bütün bunlar bir öldürmenin oldukça acayip sonuçlarıydı. Böyle bir olayın İngiltere için bu kadar kazançlı olacağını tahmin etmek için kuvvetli ve zengin bir hayal gücü gerekirdi. İşi daha da ilginç yapan şu ki, suç ve saldırının önlenmesinden özellikle sorumlu olan iki esas memur (ki ismen Mısır hükûmetine bağlı idiler) Kahire Polis Müdürü ile Genel Emniyet Şubesinin Avrupa Kısmı Müdürü, İngilizdi. Kimse onları emniyetten sorumlu tutmuyordu. Fakat olaydan hemen sonra derin acı ve teessüflerini bildiren zavallı Mısır Hükûmeti, İngiliz Hükûmetinin ağır fakat soğukkanlılıkla hesaplanmış ve İngilizler için kârlı çıkan kızgınlığına hedef olmak zorunda kaldı.

Mısır Hükûmeti İngiltere'nin önünde adeta yerlere kapandı. Zaghlul Paşa ültimatomdaki hemen bütün şartları yerine getirdi. Hattâ 24 saat içinde 500.000 liretlik tazminatı da ödedi. Yalnız Sudan hakkında Mısır Hükûmeti haklarından gecemezdi. Gelgelelim bu boyun eğiş bile Lord Alleby'ye yetmedi ve Sudan hakkındaki is-

tekler kabul edilmediği için Alleby, İngiltere hesabına İskenderiye gümrüğünü zorla ele geçirip, gümrükten gelen geliri kontrole başladı. Sonra, Mısırlıların protestolarına rağmen söz konusu maddeleri Sudan'da zorla uyguladı, ve Sudan'ı İngiliz kolonisi yaptı. Sudan'daki Mısır askerleri ayaklandılarsa da, ayaklanma şiddetle bastırıldı.

Zaghlul Paşa ve Hükûmeti; İngilizleri protesto etmek için hemen istifa etti ve 1924 un yine Kasım ayında Kral Fuad Meclisi dağıttı. Böylece İngilizler, Zaghlul ve Wafd Partisine işten el çektirip Meclise de geçici de olsa son vermeyi başarmış oldular. Sudan'ı da ele geçirerek, Nil'in Sudan daki sularını kontrol etmek suretiyle Mısır'ın boğazına yapışmak için elverişli bir duruma gelmiş oldular.

Zavallı Mısır Parlâmentosu, «acı bir olayın emperyalist amaçlar uğrunda suiistimâl edilmemesi için» Milletler Meclisine başvurdu ama Milletler Meclisi büyük kuvvetler hakkındaki şikâyetler karşısında kör ve sağır kalır.

Bundan sonra Mısır'da, bütün ülkeyi temsil eden Wafd Partisi ile, Sarayın çanak yalayıcıları ve öbür yabancılar tarafından desteklenen İngiliz Yüksek Komiseriyle Kral Fuad'ın meydana getirdiği birlik arasında devamlı bir çatışma başladı. Bu zaman zarfında ülke çoğunlukla, anayasaya rağmen otokrat bir hükümdar gibi davranan Kral Fuad tarafından diktatörlükle idare edildi. Her ne zaman Meclis toplansa bütün ülkenin Wafd Partisinin arkasında olduğu görüldüğünden dağıtılıyordu. İngilizlerin, ve onların kontrolündeki ordu ve polisin desteklemesi olmasa Fuad, katiyen böyle davranamazdı. «Bağımsız» Mısır, az çok Hindistan gibi muamele görüyordu; ipleri idare eden, esas yetki sahibi olan İngilizlerdi.

1924 Kasımında, Parlâmento dağıtıldı. 1925 Martın'da yenisi toplandı. Yeni Parlâmentoda Wafd'lar çoğunluktaydı ve Zaghlul Paşa hemen Mebuslar Meclisi başkanlığına seçildi. Bunu ne İngilizler ne de Kral Fuad

uygun görmüştü; böylece hemen o gün, bu yepyeni bir günlük meclis dağıtıldı. Bundan sonra bütün bir yıl anayasaya rağmen Meclis hiç toplanmadı, ve arkasında Onu destekleyen esas kuvvet İngiliz Komiseri olmak üzere Fuad, diktatörlüğe devam etti. Bütün ülke buna karşı geldi. Saad Zaghlul, Kral Fuad'la İngilizlerin birliğine karşı koymak üzere bütün grupları birleştirmeyi başardı. Hattâ 1925 Kasımında, Hükûmetin yasaklamasına rağmen, Meclis üyeleri bir toplantı yaptılar. Meclis binası taburlarla işgal edildiği için üyeler başka yerde toplandılar.

Bunun üzerine Fuad, sarayından bir ferman yayınlayarak bütün anayasayı değiştirmeye kalktı. Amacı, gelecekteki, meclislerin kolaylıkla kontrol edilebilmesi ve Zaghlul taraftarlarının uzak tutulması için anayasayı daha muhafazakâr yapmaktı. Fakat buna karşı korkunç bir velvele kaparıldı ve yeni sistemdeki seçimlerin tamamıyla boykot edileceği anlaşıldı. Bunun üzerine Kral Fuad teslim oldu ve seçimler eski anayasaya göre yapıldı. Sonuç: Zaghlulun Partisi büyük çoğunluk toplamıştı. 14 e karşı 200. Zaghlulun ülkede çok tutulduğuna ve Mısır'ın ne istediğine bundan büyük delil olamazdı. Buna rağmen İngiliz Komiseri Lord Lloyd, Zaghlulun Başvekil olmasını istemediğini ve bunun için Başkasının bu göreve atandığını bildirdi. İngilizlerin bu işe ne hakla karıştıklarını anlamak tabii biraz güç. Yine de yeni Hükûmet Zaghlulun partisi tarafından kontrol edilmekteydi ve sükûnetin korunması için yapılan bütün çabalara rağmen de, onları habire İngiliz harp gemileri ile korkutan, çok zorba ve müstebit bir adam olan Lloyd'la aralarında sık sık anlaşmazlık çıkıyordu.

1927 de İngiltere ile anlaşmak için bir çaba daha yapıldı. Fakat Kral Fuad'ın çok mutedil olan Başbakanı bile İngiltere'nin ileri sürdüğü isteklere saşıp kaldı. Kâğıtta kalacak bir bağımsızlık maskesi altında, İngiltere himayesi kastediliyordu. Görüşmeler bir kere daha başarısızlığa uğradı.

Bu görüşmeler devam edegelirken, Mısır'ın büyük

önderi Saad Zaghlul Paşa 23 Ağustos 1927 de, 70 yaşında öldü. Öldü fakat hatırası Mısır'da parlak ve değerli bir anıt olarak yaşıyor ve halka ilham kaynağı oluyor. Eşi, Safia Zaghlul Hanım halâ yaşıyor ve ona «halkın annesi» ünvanını veren Mısırlılar tarafından seviliyor ve hürmet görüyor. «Halkın evi» diye anılan Kahiredeki evi, uzun zaman Mısır milliyetçilerinin karargâhı oldu.

Zaghlul'dan sonra Wafd'ın lideri Mustafa Nahas Paşa idi. Nahas Paşa sonraları, 1928 Martında, Başbakan oldu. Halkın silâh bulundurma hakkını ve insan haklarını ilgilendiren bazı basit reformları elde etmeye uğraştı. Bu haklar, askerî idare devrinde İngilizler tarafından kaldırılmıştı. Mısır Parlâmentosu bu sorunu incelemeye başlar başlamaz İngiltereden, bundan vazgeçilmesi için tehditler gelmeye başladı. İngiltere'nin bir iç meselcye böylece karışması acayip görünebilir; ama Lord Lloyd eski denenmiş yolu tutarak bir ültimatom gönderdi, İngiliz harp gemileri de Malta'dan İskenderiye limanına geldi. Nahas Paşa bir dereceye kadar boyun eyip, sorunun incelenmesini bir kaç ay sonraki toplantıya bırakmaya razı oldu.

Fakat gelecek toplantı yapılmayacaktı. Kral ve İngiliz Komiseri, emperyalizmle gericilik, Parlâmentonun bu hatayı tekrarlamasına fırsat verilmemesini sağladılar. Bu entrika görülmemiş bir yoldan gerçekleştirildi. Nahas Paşa özellikle yüksek karekteri ve sağlam ahlâkıyla tanınırdı. Birdenbire, sonradan sahteliği anlaşılan bir mektuba dayanılarak, Nahas Paşa ile Wafd'ın kıpti liderlerinden biri ahlâksızlıkla suçlandırıldı. İngilizler ve saray çevreleri şiddetli bir propagandaya giriştiler. Yalnız Mısır'da değil, dış ülkelerde de İngiliz ajanları ve gazetecileri sahte suçlamalarını yaydılar. Bu suçlamayı bahane eden Kral Fuad, Nahas Paşa'ya Başbakanlıktan istifa etmesini bildirdi. Nahas Paşa bunu reddedince de Fuad tarafından görevinden affedildi. Bundan sonra Lloyd - Fuad entrikasının ikinci adımı atıldı. Bir darbe yapıldı ve Kral Fuad'ın bir fermanı ile Parlâmento dağıtılıp, anayasa da değiştirildi. Anayasanın

basın özgürlüğü ve öteki özgürlüklerle ilgili maddeleri kaldırılıp, diktatörlük ilân edildi. İngiliz basını ve Mısır'daki Avrupalılar bayram ediyorlardı.

Diktatörlüğe rağmen, Parlamento üyeleri ve yeni Hükûmeti kanun dışı ilân ettiler; fakat ne Lord Lloyd ne de Fuad bu gibi şeylerden korkmuyorlardı. «Kanun ve düzenin» görevi, gericilikle emperyalizmi desteklemekti; onlara karşı silâh kullanmak değil.

Hükûmet, Nahas Paşa'ya karşı açtığı davayı bütün baskılara rağmen kaybetti. Yapılan suçlamaların sahte olduğu anlaşılmıştır. Hükûmet kararın başında yayınlanmasını yasakladı ise de haber hızla yayıldı ve büyük bir sevince yol açtı.

Lloyd ve İngiliz kuvvetlerinin desteklediği diktatörlük, Mısır milliyetçiliği demek olan Wafd Partisini yıkmak için çok çalıştı. Süreli bir tedhiş vardı; haberler tamamıyla sansürden geçiyordu. Bütün bunlara rağmen, kadınların da yer aldığı büyük millî nümayişler yapıldı. Avukatların ve başka kimselerin yer aldığı bir haftalık bir grev oldu, fakat sansür yüzünden basın bunu bile yayınlayamadı.

Böylece 1928 yılı baskı ve şiddetli olaylarla geçti. Yılın sonlarına doğru İngiltere'deki politik durumda meydana gelen bir değişiklik hemen Mısır'da etkisini gösterdi. Bir işçi hükûmeti başa geçmişti. Bu yeni hükûmetin ilk işi, İngilterenin bile artık çekemez olduğu Lord Lloyd'u geri çağırmak oldu. Lloyd'un geri alınması bir zaman için İngiliz - Fuad anlaşmasını bozdu. İngilizlerin desteği olmadan Fuad yaptıklarına devam edemezdi. Bunun için 1928 Aralığında Parlamento için yeniden seçim yapılmasına izin verdi. Bu kez de Wafd Partisi Parlâmentodaki hemen bütün sandalyeleri kazandı.

İngiliz İşçi Hükûmeti yeniden Mısır'la görüşmelere başladı; 1929 da bu amaçla Nahas Paşa Londra'ya gitti. Bu kez İşçi Hükûmeti, seleflerinden biraz ileri gitti; bağımsızlık bildirisindeki şartların üçü hakkında Nahas Paşa'nın görüşleri kabul edildi. Fakat dördüncü-

sünde - Sudan sorununda - anlaşma olamadı, görüşmeler böylece son buldu. Yine de bu kez her zamankinden çok daha büyük bir anlaşma olmuş ve taraflar birbirlerine karşı arkadaşça kalıp, yeniden görüşmek üzere sözleşmişlerdi. Bu Nahas Paşa ve Wafd'ın bir zaferiydi. İngilizler ve Mısır'daki öteki yabancı iş adamları ve maliyeciler bu işten hiç hoşlanmadılar. Kral Fuad'da aynı şekilde düşünüyordu. Bir kaç ay sonra, 1930 Haziranında, Kralla Parlâmento arasında bir anlaşmazlık doğdu ve Nahas Paşa Başbakanlıktan istifa etti.

Fuad yeniden sözünü bozarak hükümdarlığı sırasında üçüncü defadır ki diktatörlük ilân etti. Parlâmento dağıtıldı; Wafd'çı gazeteler kapatılarak diktatörlük bütün şiddetiyle faaliyete geçti. Parlâmentonun, Lordlar ve Avam Kamarasının, Senato ve Meclisin üyeleri Saray Hükûmetine meydan okuyarak zorla girdikleri Meclis binasında bir toplantı yaptılar. 23 Haziran 1930 da Anayasaya bağlılık yemini ettiler ve Onu bütün kuvvetleri ile koruyacaklarına söz verdiler. Bütün ülkede büyük nümayişler yapıldı. Bunlar asker kuvvetiyle bastırıldı ve bir sürü kan döküldü. Nahas Paşa'nın kendisi de yaralandı. İşte bu şekilde İngiliz memurlarının yönettiği asker ve polisler, Krala bağlı kalan bir avuç aristokrat ve zengin dışında bütün milletin karşı olduğu bir diktatörlüğü ayakta tutuyorlardı. Hattâ Wafd'çılardan başka, Hindistandaki gibi, halkın hatırı için her türlü kuvvet hareketine karşı olduğunu ilân eden mutedil ler ve Liberaller dahi diktatörlüğü protesto ediyorlardı.

Ayni yılda Kral yeni bir anayasa ilân etti. Bu anayasada Parlâmento'nun yetkileri kısıtlanıyor, kralınkiler arttırılıyordu. Arkasında emperyalist bir kuvvetin çirkin gölgesi olan bir kralın böyle bir bildiri yayınlamasından daha kolay ne vardı?

1922 ile 1930 arasındaki 8 yılda olanlar bana oldukça olağanüstü göründüğünden ayrıntıları ile anlattım. Bu yıllar, İngilizlerin Şubat 1922 tarihli bildirilerine göre Mısır'ın «bağımsızlık» yıllarıydı, Mısır halkının iş-

teklerinin hiç önemi yoktu. Onlara ne zaman fırsat verilse Müslümanı Koptu, çoğunlukla Wafd'çıları seçerlerdi. Fakat onlar, yabancıların ve özellikle İngilizlerin yetkilerini azaltmak istediklerinden, ülkeyi sömürebilmek için bu yabancılar onlara her türlü yoldan, zor ve şiddetle, hiyle ve entrika ile, karşı koyup, başlarına kendi emirlerini dinletebilecekleri bir kral koydular.

Wafd hareketi, tamamile millî bir burjuvazi hareketi olmuştu. Millî bağımsızlık için savaşılmış, toplumsal sorunlara el atılmamıştı. Parlâmento ne zaman faaliyete geçse, eğitim ve diğer konularda yararlı bazı işler yaptı. Millî savaşa rağmen Parlâmento, bu kısa süre içinde İngiliz idaresinin 40 yılda yaptığından daha çok iş başarmıştı. 1935 de faşist İtalya Habeşistanı zaptedince Mısır'ın ve yukarı Nil vâdisindeki İngiliz çıkarlarının karşısına dikilen bu yeni tehlike, Mısır'la İngiltere arasındaki ilişiklerde bir değişme olmasına yol açtı. Asî ve düşman bir Mısır ile uğraşmak İngilterenin işine gelmezdi. Mısır idarecileri İngiltere'yi gelecekteki bir dost olarak görmeye başlamışlardı. Parlâmento seçiminde Wafd Partisi kazandı ve Nahas Paşa Başbakan oldu. İtalya'nın Habeşistana saldırması üzerine yaratılan atmosferde Mısır ve İngiltere uzlaştılar ve 1936 Ağustosunda bir anlaşma imzalandı. Barışın hatırı için Mısır, önceden üzerinde durduğu bir çok şeyden vazgeçti. Sudan'daki durumu ve İngiltere'nin Süveyş Kanalını koruma hakkını kabullenmek zorunda kaldı. Mısır'ın dış politikası da İngiltere'ninkine bağlanacaktı. Öte yandan İngiltere, askerlerini Kahire ve İskenderiye'den çekti, karışık mahkemelerin ve imtiyazlılığın kaldırılmasına yardım etmeye ve Mısır'ın Milletler Meclisine kabulünü desteklemeye söz verdi.

Bu anlaşmalar büyük bir sevince yol açtı ama bu sevinç biraz erken olmuştu. Kralların değişmesine rağmen Saray, Wafd'dan nefret etmeye ve aleyhinde entrikalar çevirmeye devam ediyordu. İngiliz emperyalizmi halâ sahne arkasında faaliyetteydi. Mısır toprağının büyük bir kısmını bir avuç insan elinde tutarken kral

ailesinin çok geniş bir arazisi vardı. Bu toprak sahibi nüfuzlu kişiler, halkın kuvvetinin artmasına ve gelire göre kanun çıkarılmasına karşı koyuyorlardı. Bunun için ortada devamlı bir çelişme vardı; sonunda Kral, Nahas Paşa'yı görevinden alıp Meclisi de kapattı.

Hükûmeti bir süre Saray idare ettikten sonra yeniden seçim yapıldı ve herkesi şaşırtan bir şey oldu: Wafd ağır bir yenilgeye uğramıştı. Sonradan bu seçimin hileli ve sonuçların tertipli olduğu ortaya çıktı. Bugün, Nahas Paşa'nın Başkanlığındaki Wafd Partisi çok tutulmaktadır, ama Hükûmet, İngiliz emperyalizminin desteği ile Saraylılar tarafından idare ediliyor.

MISIR'IN ÖZGÜRLÜK SAVAŞI

Şimdi de Mısır'a geçelim ve büyümekte olan ulusçulukla emperyalist bir kuvvet arasındaki bir başka çatışmayı izleyelim. Mısır birçok yönlerden Hindistan'dan çok farklıdır ve İngilizler de Mısır'da nispeten az kalmışlardır. Yine de iki ülke arasında birçok ortak unsur vardır. Mısır ve Hindistan'da ulusçuluk hareketi farklı yollardan yürütülüyor ama aslında amaç ve ulus özgürlüğü için duyulan istek aynıdır. Emperyalizmin bu ulusçuluk hareketlerini bastırmak için başvurduğu yollar da aynıdır. Her iki taraf da ötekinin denemelerinden çok şey öğrenebilir. Biz Hintliler için Mısır'dan alınacak özel bir ders var; İngilizlerin özgürlük bağışlarının ne demek olduğu ve neye yol açtığı.

Bütün Arap ülkeleri arasında (Arabistan, Suriye, Irak, Filistin) Mısır ve ileri olanıdır. Doğu ile Batı arasında bir ana cadde ve Süveyş Kanalının yapımından beri gemiler için ticaret yolu olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılın yeni Avrupa'sı ile Mısır, Batı Asya'nın bütün diğer ülkelerinden fazla ilişki kurdu. Bütün Arap ülkelerinden farklı bir ulus birliği meydana getirmekle beraber Mısır, onlara kültürel bağlarla sıkı sıkı bağlıdır. Çünkü hepsinin dil, din ve gelenekleri aynıdır. Günlük

Kahire gazeteleri bütün Arap ülkelerine gider; etkileri de büyüktür. Bütün bu ülkeler arasında ulusçuluk hareketi önce Mısır'da şekillendiğinden, Mısır ulusçuluğunun diğer Arap ülkeleri için örnek olması tabiî idi.

Mısır hakkındaki son mektubumda Arabî Paşa'nın yönettiği 1881-1882 hareketinden ve bu hareketin İngiltere tarafından bastırılmasından söz etmiştim. İlk reformcular, Cemaleddin Afgani ve Batıdan gelen yeni düşünürlerin Müslümanlık üzerindeki etkisini de anlatmıştım. Bu reformcular eski ilkelere dönüp, dinin yüzyıllar boyunca biriken fazlalıklarını atarak, Müslümanlığı modern gelişime uydurmaya çalıştılar. İlerici kişilerin attığı ikinci adım, dinin sosyal kurumlardan ayrılması oldu. Eski dinler günlük yaşamımızın her bölümünü kapsar, ve düzenlerdi. Örneğin Hinduizm ve İslam dini, katıksız dini öğretilerin dışında, evlilik, veraset, medenî kanun ve suç kanunu, politik yapı ve hemen her şey hakkında yasa ve kurallar koyar. Başka bir deyişle, toplum için bütün bir yapıt kurup, buna dini bir anlam vererek devamlı kılmaya çalışır. Hinduizm bu konuda o sıkı kast dizgesi ile daha ileri gider. Toplum yapısının bu dini sürekliliği değişimi engeller. Bu yüzden Mısır'da da her yerde olduğu gibi, ilerici kişiler, dini toplum yapısından ve toplumsal kurumlardan ayırmaya çalıştılar. Sebep olarak da din ve geleneklerin geçmişte insanlara kabul ettirdiği bu kurumların, Kur'an devrindeki koşullara şüphesiz uygun olduğunu, fakat bugünün tamamiyle değişmiş olan koşulları ile bağdaştırılamıyacağını gösterdiler. Kağnı arabası için geçerli olan bir kuralın, otomobil ya da tren için de uygun olabileceğini düşünmek şüphesiz mantığa aykırıdır.

Bu ilerici ve reformcu kişilerin ileri sürdükleri nedenler bunlardı işte. Bunlar devletin ve daha bir çok kurumların lâikleştirilmesine, yani dinden ayrılmasına yol açtı. Bu da bildiğimiz gibi en çok Türkiye'de ileri gitti. Hattâ bugün Türkiye Cumhurbaşkanı görevine başlarken, Allahın adına değil kendi şerefi üstüne ye-

min eder. İşler Mısır'da bu ölçüde gelişmedi ama aynı eğilim Mısır ve öteki Müslüman ülkelerde de kendini göstermektedir. Türkler, Mısırlılar, Suriyeliler, Iranlılar v.b. bugün artık din adına değil, ulusçuluk adına konuşuyorlar. Dünyadaki bütün Müslüman toplulukları içinde bu uluslaştırma hareketine belki de en çok karşı koyanlar, Hint Müslümanlarıdır. Yani onlar, Müslüman ülkelerindeki dindaşlarından çok daha dindar ve muhafazakârdırlar. Bu tuhaf ve çarpıcı bir gerçektir. Ulusçuluk çoğunlukla burjuvazinin, yani kapitalist ekonomi dizgesindeki orta sınıfın büyümesi ile birlikte yürümüştür. Hindistandaki Müslümanlar, bu sınıfı geliştiremediler; onların ulusçuluğa doğru gidişlerini önleyen de bu oldu. Belki de Hindistan'da azınlık bir toplum olma gerçeği onları daha fazla muhafazakâr, eski geleneğe bağlı ve yeni düşünürlerden korkar hale getirmişti. Hintlilerin 1000 yıl kadar önce ilk İslâm istilâları başladığında, kabuklarına çekilip, sıkı bir kast dizgesine bağlı bir toplum olmalarına bu gibi bir psikoloji yol açmış olmalı.

Mısır'da yeni orta sınıf, On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ve daha sonra, dış ticaretin büyümesi ile ortaya çıktı. Saad Zaghlul, bir fellâh veya köylü ailesinden bu sınıfa yükselmişti. 1881-1882 yıllarında Arabî Paşa İngilizlere meydan okuduğu zaman genç bir adam olan Zaghlul, Arabi ye hizmet etti. Bu tarihten 1927 deki ölümüne kadar 45 yıl Mısır'ın özgürlüğü için çalıştı ve bağımsızlık hareketinin önderi oldu. Mısır'ın bu mutlak lideri, aralarından çıktığı köylüler tarafından seviliyor ve bağlı olduğu orta sınıf ona tapıyordu. Fakat aristokrat denilen eski feodal, toprak sahibi sınıfı onu pek sevmedi. Onlar, ülkedeki üstün durumlarını bozan bu orta sınıftan hoşlanmıyorlardı. Zaghlul onların gözlerinde bir türediden başka bir şey değildi. Sınıfının bir temsilcisi ve lideri olarak onlara karşı savaşmak zorunda kaldı. Hindistan'daki gibi, İngilizler feodal toprak sahibi sınıftan destek almaya çalıştılar. Sözü geçen sınıf Mısırlıdan çok Türktü ve eski, idareci asilleri temsil ediyordu.

Böylece Mısır'daki İngilizler emperyalizmin denenmiş ve başarıya ulaşmış metodları ile bir toplumsal gurup veya politik tarafı kendilerine bağlamaya çalıştılar ve bir sınıf veya tarafı öbürünün karşısına çıkarmakla tek bir etnik gurubun gelişmesini engellediler. Hindistandaki gibi Mısır'da da, Hristiyan azınlığı sorununu ortaya çıkarmaya kalktılar ama başaramadılar. Bütün bunları sofuca sözlerle, yaptıkları her şeyin öbür tarafın çıkarına olduğunu, «dilsiz milyonların» dayanağı olduklarını ve ülkenin iyiliği ile ilgilenmeyen bir takım kimseler mesele çıkarmasalar herşeyin iyi gideceğini söyleyerek yapıyorlardı. Her ne halse, bu çıkar bağışlama işi hep bu işten yararlanmaları gereken bir sürü insanın ölümü ile son buluyordu. Belki de bu şekilde dünyanın sıkıntılarından kurtulmaları sağlanmak ve cennete geçişleri hızlandırılmak isteniyordu.

Savaş süresince ve savaştan sonra uzun bir zaman Mısır, askerî yasalarla yönetildi. Harp sırasında bir silâhsızlanma ve bir Kur'a askeri yasası yürürlüğe girdi. Ülke İngiliz taburları ile doluydu. Harbin başında ülkenin İngiliz himayesine alındığı bildirildi.

1918 de barışın gelişi ile Mısır ulusçuları yeniden harekete geçtiler ve Mısır'ın bağımsızlığı sorununu Pariş Barış Konferansına ve İngiliz Hükûmetine götürmeye hazırlandılar. O devirde Mısır'da hiç bir gerçek parti yoktu. Yalnız Watanistler denen ve çok az üyesi olan bir parti vardı. Saad Zaghlul Paşa'nın önderi olduğu, bir heyetin, Mısır'ın bağımsızlığını istemek için Londra ve Paris'e gönderilmesi ileri sürülmüş ve bunun kuvvetle desteklenen millî bir heyet olması için geniş bir organizasyon kurulmuştu. Bu, Mısır'ın büyük Wafd Partisinin başlangıcı oldu. Wafd, temsilciler heyeti demektir. İngiliz Hükûmeti bu heyetin Londraya gitmesine izin vermedi. ve 1919 Martında Zaghlul ile öteki liderler tutuklandı.

Bu, kanlı bir başkaldırma ile sonuçlandı. Birçok İngiliz öldürüldü ve Kahire ile diğer merkezler ihtilâl komitesinin eline geçti. Birçok yerlerde Ulusal Genel

Emniyet komiteleri kuruldu. Üniversite öğrencileri bu ayaklanmada büyük rol oynadılar.

Ama bu ilk başarılardan sonra, İngiliz memurlar öldürülmeye devam edilmekle birlikte, ayaklanma aşağı yukarı bastırıldı. Fiilî başkaldırmanın önüne geçilmişti ama hareket tamamiyle ezilmiş olmaktan uzaktı. Taktikler değiştirildi ve pasif direnme başladı. Bu o kadar iyi başarıldı ki İngiliz Hükûmeti, Mısır'ın isteklerini karşılamak üzere bazı yollara başvurmaya zorlandı. İngiltere'den Lord Milner'in başkanlığı altında bir komisyon gönderildi. Mısır'lı uluscular bu komisyonu boykot etmeye karar verdiler ve bu kararlarını başarıyla gerçekleştirdiler. Bu kez de, Milner Komisyonunun boykotunda öğrenciler büyük rol oynadılar. Komisyon, ulusal direnmenin o kadar etkisi altında kaldı ki İngiltere'ye bir takım olumlu tavsiyelerde bulundu. İngiliz Hükûmeti bunları önemsemedi ve Mısır'daki çatışma 1919 un ilk aylarından 1922 nin ilk aylarına kadar üç yıl sürdü. Mısırlılar tam bir bağımsızlıktan başka hiç bir şeye razı değillerdi.

Zaghlul Paşa 1919 daki tutuklanmasından bir süre sonra serbest bırakıldı. 1921 de yeniden tutuklandı ve sürgün edildi. Fakat bu İngilizlerin gözünde Mısır'daki durumu değiştirmedi, ve Mısırlıları yatıştırmak için bazı yollara başvurmak zorunda kaldılar. Zaghlul bir müfrit olarak uzlaşmaya engel olacak durumda değildi ama yine de bütün uzlaşma çabaları başarısızlığa uğradı. Onu, İngilizlerle anlaşmaya çalışarak yurduna ihanet etmekle suçlandıran bazı kimseler O'nu öldürmeye kalktılar. Fakat, İngiliz Hükûmeti ile Mısır milliyetçilerinin anlaşmalarını o zaman da bugün de önleyen gerçek nedenler işin özünden gelir. Bunlar, Hindistan'da bir uzlaşma olmasını engelleyen nedenlerle aynıdır. Mısır milliyetçileri, İngilizlerin Mısır'daki tüm çıkarlarını önemsememek istiyor değillerdi. Bunları tartışıp, İngiltere'nin ticaret, stratejik yollar, ve diğer sorunlara dair özel çıkarları için bazı tavizlerde bulunmaya hazırdılar, fakat bunları ancak ba-

ğımsızlığa kavuştuktan sonra ve bu bağımsızlığa zarar gelmemesi şartıyla tartışabilirlerdi. Öte yandan İngiltere, ne dereceye kadar özgürlük bağışlayacağını kararlaştırmanın kendi işi olduğunu ve bu özgürlüğün, ilk başta korunması gereken kendi çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini düşünüyordu.

Kısacası uzlaşma için ortak bir zemin yoktu. Fakat İngiliz Hükûmeti hemen birşeyler yapmak gerektiğini sezdi ve 28 Şubat 1922 de hiç bir uzlaşma yapılmış olmadığı halde bir bildiri yayınladı. İleride Mısır'ı «Bağımsız, başına buyruk bir devlet» olarak tanıyacaklarını, fakat - bu büyük bir fakat idi - üzerinde durulması gereken 4 şart olduğunu bildirdi. Bunlar şöyleydi:

1. Britanya İmparatorluğunun Mısır'daki haberleşme imkânlarının emniyeti.
2. Mısır'ın doğrudan ya da dolaylı, bütün müdahale ve saldırılara karşı korunması.
3. Yabancıların Mısır'daki azınlık ve kazançlarının korunması.
4. Sudan'ın geleceği sorunu.

Bu şartlar Hindistan'da ileri sürülenlere çok benziyor; biz bunlara «muhafız» deriz. Buradaki nesilleri de çok fazladır. Basit ve masum görünmekle beraber bu şartlar, iç veya dış gerçek bir bağımsızlık olamıyacağını gösterdiği için kabul edilmedi. Öyle ki 28 Şubat 1922 tarihli bağımsızlık bildirisi, İngiliz Hükûmetinin Mısır tarafından tanınmayan, tek taraflı bir hareketi oluyordu. İngiltere'nin yararına olan şartlar ve «muhafızlarla» gerçekleşecek bir bağımsızlığın ne demek olduğu sonraki yıllarda Mısır'da fazlasıyla gösterildi.

Bu «bağımsızlığa» rağmen, İngiliz memurların askerî yönetimi birbuçuk yıl daha sürdü ve ancak Mısır Hükûmeti Tazminat Kanununu - yani bütün memurları, askerî yönetim devresinde işledikleri suçlardan ötürü olan borçlarından kurtaran kanunu - çıkardıktan sonra son buldu.

Yeni «bağımsız» Mısır'ın, zavallı Mısırlılara zorla kabul ettirilen ve Kral Fuad'a geniş yetkiler veren bir anayasası vardı. Kral Fuad ve İngiliz memurlar çok iyi geçiniyorlardı; her iki taraf da milliyetçilerden nefret ediyor, halka özgürlük verilmesine, hattâ parlâmentolu hükûmet şekline karşı koyuyorlardı.. Fuad, kendini hükûmetin yerine koyarak istediğini yaptırttı; Parlâmentoyu dağıtıp, Onu terketmiyeceklerine emin olduğu İngiliz süngülerine güvenerek bir diktatör gibi hüküm sürdü.

Mısır'ın bağımsızlığının ilânından sonra İngiltere Hükûmetinin gösterdiği ilk sevgi gösterisi, yeni rejimde emekliye ayrılan memurlar için tazminat olarak büyük ölçüde para istemek oldu. Mısır Hükûmeti adına Kral Fuad dünden hazırdı. Yüksek memurlara 8500 dolara kadar olmak üzere 6.500.000 dolarlık korkunç bir toplam böylece ödendi. İşin enteresan yönü şu ki emeklilik tazminatları kat kat ödenen bu memurların bazıları özel kontratlarla hemen yeniden işe alındılar. Unutma ki Mısır büyük bir ülke değildir ve nüfusu Birleşik Devletlerin nüfusunun üçte birinden de azdır.

Mısır Anayasası «egemenlik milletindir» der. Gerçekte ise, Anayasa uygulanmaya başladığından beri Mısır Parlâmentosu çok az bir süre için çalışmıştır. Bildiğim kadar, hiç bir meclis normâl iş dönemini tamamlayamadı. Anayasayı bir kenara bırakıp, ülkeyi otokrat bir hükümdar gibi idare eden Kral Fuad, Parlâmentoyu defalarca kapattı.

Parlâmentonun ilk seçimleri 1923 de yapıldı ve Zaghlul Paşa ile şimdi *Wafd* diye bilinen partisi ortalığı kırıp geçirdi. Oyların yüzde doksanını ve 214 sandalyeden 117 sini kazandılar. İş başına gelince, İngiltere ile uzlaşma çareleri aradılar ve bu amaçla Zaghlul, Londra'ya gitti. İki tarafın görüşlerini uzlaştırmak mümkün olmadı; bazı sorunlar üzerine anlaşmazlık doğmuştu. Bunların biri Sudan sorunu idi. Sudan, Mısır'ın güneyinde, halkı ve konuşulan dil Mısır'dan çok farklı olan bir ülkedir. Sudan'ın içinden Nil'in yukarı

kolları geçer. Nil nehri tarihin başından beri yani 7000 — 8000 yıldır - Mısır'ın hayat kaynağı olmuştur. Mısır'ın tarımı ve bütün yaşamı, Habesistan dağlarından zengin topraklar getirip, çölü zengin ve verimli bir toprak haline sokan yıllık Nil tasmalarına bağlıydı. Nil'in yukarı kolları Sudan'dadır; Sudan'ın Mısır için hayatî bir önem taşıması da bundandır.

Geçmişte Sudan, İngiltere ve Mısır'ın ortak kontrolü altında idi ve Anglo-Sakson Mısır, Sudan adını taşıyordu. İngiltere, kendisi Mısır'ı idare ettiğinden bir çıkar çatışması olmuyor, Mısır parasının büyük bir kısmı Sudan'da harcanıyordu. 1924 de İngiltere Parlâmentosunda, Lord Kurzon, Mısır malî harcamaları üzerine almamış olsa, Sudan'ın çoktan iflâs etmiş olacağını söylemişti. Sonunda İngilizler Mısır'ı terketme sorunu ile yüzyüze gelince, Sudan'ı bırakmak istemediler. Öte yandan Mısırlılar, yaşamalarının, Nil'in Sudan'daki yukarı sularının kontrolüne bağlı olduğunu sezmişlerdi. Çıkarlar da bu yüzden çatışıyordu işte.

1924 de Saad Zaghlul ile İngiliz Hükûmeti arasında Sudan sorunu tartışılırken, Sudan halkı Mısır'a olan bağlılıklarını bir çok şekilde gösterdiler. Bunun için de, ortak idareye rağmen, Mısır Hükûmetine danışmadan dilediğini yapan İngiliz Hükûmeti tarafından şiddetle cezalandırıldılar.

Mısır'ın bağımsızlığını ilân eden sözde bildiride, İngiltere'nin bir başka şartı, yabancı çıkarlarının korunması idi. Bu yabancı çıkarlarının ne olduğu hakkında önceki mektuplarımın birinde birşeyler anlatmıştım. Osmanlı İmparatorluğunun zayıflaması sırasında büyük kuvvetler, Türkiye'deki uyruklarının özel muamele görmesi için, çeşitli hükümler koydurmuslardı. Ne gibi bir suç işlerlerse işlesinler, Avrupalılar Türk kanun ve mahkemelerine sorumlu olmayacaklardı. Kendi konsolos veya diplomatik temsilcileri ya da yabancılardan meydana gelen özel mahkemeler tarafından yargılanacaklardı. Birçok vergileri ödemek gibi daha başka çeşitli imtiyazları vardı. Bu özel ve çok de-

gerli imtiyazlara «Kapitülâsyonlar» (Capitulations) deniyordu; çünkü bunlar, bir dereceye kadar söz konusu hükûmetin hâkimiyetinin elden gitmesi demekti. Türkiye bunlara katlanmak zorunda olduğundan, Türk dominyonlarının bazıları da buna uymak zorunda kaldılar. Tümüyle İngiliz idaresi altında olan ve Türkiye'nin ismen bile yetki ve otoritesi kalmamış olan Mısır ise Osmanlı İmparatorluğunun bir kısmı gibi muamele görmek zorunda kaldı ve orada da kapitülâsyonlar uygulandı. Bu elverişli koşullar altında, şehirlerde kapitalistler ve iş adamlarının yerleştikleri semtler büyüdü. Bu kimselerin, onları her yönden koruyan ve hattâ vergi bile ödemeden zengin olmalarını sağlayan bir sistemin kaldırılmasına karşı koymaları çok tabii idi. İngiliz Hükûmeti'nin korumayı üzerine aldığı yabancı hakları bunlardı işte. Mısır ise, sadece bağımsızlıkla uyuşmamakla kalmayıp, onun için büyük bir gelir kaybı demek olan bu sisteme razı olamazdı. En zengin olanlar vergiden kaçarsa, toplumsal koşullarda gerçekleştirilmesi düşünülen düzelme hakkında çok bir şey yapılması güç olurdu. İngiliz'lerin uzun süren idareleri sırasında ilk eğitim veya köylerin gelişmesi ve sağlık durumunun düzelmesi hakkında hemen hiç bir şey yapılmamıştı.

Kapitülâsyonlara esasında yol açmış olan Türkiye, Kemâl Paşa'nın zaferinden sonra onlardan kurtuldu. Çin'de bugün bile kapitülâsyonlara benziyen birşeylerle uğraşılmaktadır. Japonya'da da Ondokuzuncu Yüzyılda kısa bir süre için kapitülâsyonlar vardı ama güçlenir güçlenmez Japonya onları reddetti.

Böylece, yabancıların istekleri sorunu İngiltere ile Mısır arasındaki uzlaşma yollarında bir başka engel olarak kendini gösteriyordu. Değişmez istekler özgürlüğe her zaman engel olmuşlardır.

Her zamanki cömertliği ile İngiltere Hükûmeti azınlıkların haklarını da korumaya karar vermişti; bu da Şubat 1922 tarihli bağımsızlık bildirisinde yer alıyordu. Esas azınlık koptlardı. Bunlar eski Mısırlıların

soyundan gelirler diye bilinirler, yani Mısır'daki en eski ırk bunlardır. Koptlar Hristiyandır, Hristiyanlığın ilk günlerinden beri, daha Avrupa Kıt'ası Hristiyan olmadan Koptlar'ın Hristiyan oldukları bilinir. Koptlar, İngiliz Hükûmetinin azınlıklar için duyduğu endişeye teşekkür edeceklerine onlar için bir sıkıntıya girmemesini rica edecek kadar nankörce davrandılar. İngiliz'lerin Şubat 1922 bildirisinden kısa bir süre sonra koptlar büyük bir toplantı yaptılar ve «Millî birlik ve amaç uğruna, azınlığın temsil edilmesi ve korunmasını istemediklerini» kararlaştırdılar. İngilizler bu kararı çok aptalca bulmuşlardı. Akıllıca veya aptalca, bu karar İngiliz'lerin koruma iddialarına son verdi ve azınlıklar sorunu tartışma konusu olmaktan çıktı. Koptlar özgürlük savaşında büyük rol oynadılar; *Wafd*'da Zaghlul Paşa'nın en güvendiği arkadaşlarından bazıları Kopt idi.

Bu zıt görüşler ve çıkarların çatışması yüzünden, Saad Zaghlul ve arkadaşlarının temsil ettiği Mısır ile İngiltere arasındaki görüşmeler 1924 de sona erdi. İngilizler buna çok kızdılar. Mısır'da her şeyin yolunu bulmaya alışmışlardı ve Kahire'deki yeni meclisin ve özellikle *Wafd* liderlerinin inatçılığı onları çok sinirlendirdi. *Wafd*'a ve Mısır Parlâmentosuna kendi emperyalist metotları ile bir ders vermeyi kararlaştırdılar. Az sonra bir fırsat çıktı. Bu fırsattan nasıl şaşılacak bir şekilde faydalandıklarını gelecek mektubumda anlatacağım. Bu önemli olay, modern emperyalizmin çalışmasına bir örnek olarak, başlı başına bir mektup ister.

BİR DEVRİN SONU

19. Yüzyıl bizi ne uzun süre alıkoydu. Sana bu Yüzyılın büyüleyici olduğunu söyliyerek başlamıştım, ama bir noktadan sonra büyüleyicilik bile ilginç olmaktan çıkar. Aslında 19. Yüzyılı bitirip 20. Yüzyılda oldukça ilerlemiş bulunuyoruz.

1914! Bu yıl ancak 19 yıl önce idi ki, bu süre bir insan hayatı için bile çok önem taşımaz ve hele bütün tarihte ancak bir damladır. Fakat bu yıllar içinde dünya okadar değişti ki, ozamandan beri bir devir geçmiş gibi. Sözünü ettiğim büyük değişiklikleri sana anlatacağım. Şimdilik seni şöyle uyarayım: Bu gün okulda benim 1914 ten önce öğrendiğimden çok farklı bir coğrafya öğreniyorsun. Öğrendiğin bu şeyleri çok geçmeden kafandan silmek zorunda kalabilirsin. Eski sınırlar, ülkeler savaşın dumanı içinde kayboldu ve yeni bir sürü ülke onların yerini aldı. Yüzlerce şehir âdeta bir gecede isim değiştirdi; St. Petersburg önce Petrograd, sonra Leningrad oldu, Konstantinopolise şimdi İstanbul demek gerekiyor, Bohemyadaki Prag Çekoslovakyadaki Praha oldu. 19. Yüzyıla dair mektuplarımda kıta ve ülkeleri ayrı ayrı anlatmak zorundayım. Fakat tabii bunların hepsi aşağı yukarı aynı zamanda olan şeylerdi. Tarih dünya üzerinden binlerce ayağı ile aniden geçti. 19. Yüzyılın acaip toplumsal dokusunda bilim ve endüstri, politika ve ekonomi, bolluk ve fakirlik, kapitalizim ve emperyalizm, demokrası ve sosyalizim, Marks'la Darvin, özgürlük ve esaret, açlık ve salgın hastalıklar; savaş ve barış, barbarlık ve medeniyet yer aldı ve her biri beraberce veya birbirlerine karşı hareket ettiler. Yani bu devrin kafamızda bir resmini

yapmağa kalkarsak, bu, koleidoskop gibi durmadan değişen, hareket eden karışık bir şey olur.

Bu devrin başta gelen özelliği görmüş olduğumuz gibi kapitalist endüstrinin büyük çapta enerji üretiminde — Yani su, buhar ya da elektrik gibi bir mekanik kuvvetin yardımı ile üretimde — ileri gitmiş olmasıdır. Bunun dünyanın çeşitli yerlerinde doğrudan veya dolaylı etkileri olmuştur. Lancashire de yeni tip dokuma tezgâhları ile kumaş dokunması Hint köylerinde bir çok el sanatlarının ölmesine yol açtı. Kapitalist endüstri dinamikti, git gide büyüyor, açlığı doymak bilmiyordu. Onu belirten özellik elde ediciliği idi. Her şeyi ele geçirmek ve elinde tutmak için hazırdı. Kişiler de uluslar da ayrı ayrı hep bunun için uğraşıyorlardı. Bu sebeple bu sistem altında gelişen topluma edinici (acquisitive) toplum denir. Amaç durmadan daha fazla üretmek ve artık serveti yeni yeni fabrikalar, demiryolları vb. yapmağa kullanmak ve yatırım yapanları zengin etmekti. Bu amaç uğruna herşey kurban edilmişti. Söz konusu serveti meydana getiren emekçiler ise durumdan en az yararlananlardı ve durumları bir parça düzelene kadar kadın çocuk korkunç bir devre geçirmek zorunda kaldılar. Kapitalist endüstri devletleri uğruna koloni ve sömürgeler de kurban edildiler. Kapitalizim böylece kör gibi insafsızca ilerliyordu. Yine de bu ilerleyiş başarılı bir gelişme sayılabilir. Bilimin yardımı ile çok şey başarıldı ve bu başarılar dünyanın gözünü kamaştırıp kapitalizmin sebep olduğu bir çok ızdırabı telâfi etmiş göründü. Tesadüfen hayatın bir çok güzel yönleri de bulundu. Gel gelelim bu parlak örtünün altında kötülükler saklıydı. Kapitalizmin en dikkate değer yanı yarattığı tezatlardı ki o büyüdükçe onlar da çoğalıyordu: En büyük fakirliğin yanında en büyük zenginlik, gökdelenlerle pis sokaklar, imparatorluklarla sömürgeler. Avrupa üstün kıta idi, Asya ve Afrika da sömürülen kıtalar. 19. Yüzyılın büyük bir kısmında Amerika dünya sorunlarında uzak kaldı fakat gelişmeğe ve yeni kaynaklar bulmağa hızla devam

etti. Avrupa'da İngiltere, kapitalizmin ve özellikle emperyalist ülkelerin mağrur, zengin ve kendinden memnun önderi durumundaydı.

Kapitalist endüstrinin hızı ve kapıcı tabiatı bir takım sorunlara ve direnmelere yol açtı. Sonunda emekçileri korumak için bazı tedbirler alınması gerekiyordu. Fabrika sisteminin ilk günlerinde emekçilerin özellikle, kadın ve çocukların çok kötü bir şekilde çalıştırıldıkları görülmüştü.

İşverenler nisbeten düşük ücretlerle ve en kötü ve iğrenç şartlar altında, bazan günde 18 saat çalıştırılabildikleri için kadın ve çocukları tercih ediyorlardı. Sonunda hükûm/et duruma müdahale ederek fabrika yasaları çıkarıp, çalışma saatlerini sınırlayan, daha iyi şartlar istedi. Söz konusu yasalar, özellikle kadınlarla çocukları koruyordu. Gelgelelim fabrika sahiplerinin uzun süren direnmeleri yüzünden yasaların çıkarılması çok zor oldu.

Kapitalist endüstri sonunda yeni endüstriyi kabul eden kapitalizmin esasına karşı koyan, sosyalizm ve komünizm gibi düşünülere yol açtı. Emekçi teşekkülleri, ticaret kurumları ve milletler arası kurumlar kuruldu.

Kapitalizm emperyalizme yol açmış ve batı kapitalistik endüstrisinin, doğu memleketlerindeki uzun süreli ekonomik koşullara etkisi, yıkıcı olmuştu. Zamanla doğu memleketlerinde de kapitalistik endüstri kökleşip gelişti. Batı emperyalizmine karşı da milliyetçilik ortaya çıktı. Böylece bütün dünyayı sarsan kapitalizm, sebep olduğu korkunç cinayetlere rağmen, tümüyle, hiç olmazsa batı dünyası için kârlı oldu. Beraberinde maddî gelişimi getirerek, kişinin hayat seviyesini hatırı sayılı derecede yükseltti. Kişi, o güne kadar olmadığı kadar önem kazandı. Gerçekte, hayatî bir oy hakkına rağmen, hiçbir şeyde sözü geçmiyordu, yine de toplum yaşantısındaki rolü büyüdü ve kendine güveni arttı. Bütün bunlar kapitalistik endüstrinin yerleştiği batı ülkelerinde oldu. Bir bilgi hazinesi meydana geldi;

bilim mucizeler yarattı ve tekniğin hayata uygulanışı ile hayat kolaylaştı. Özellikle tıp, kanalizasyonlar ve önleyici tedbirler yolu ile insanı lânet ettirten bir çok hastalığın kökünü kazımaya başladı. Örneğin, Sıtmanın sebebi ve önleme yolu bulundu; bugün gerekli tedbirler alındığı takdirde, herhangi bir bölgede bu hastalığın yok edilebileceğine şüphe yoktur. Sıtmanın bugün de Hindistanda ve başka yerlerde milyonlarca kurban bırakması bilimin değil, cehaletin ve ilgisiz bir hükûmetin suçudur.

19. yüzyılın belki de en şaşırtıcı özelliği nakil ve haberleşme metodlarında kaydedilen gelişmeler. Demir yolları, buharlı gemi, telgraf ve otomobil. Dünyayı tamamile değiştirdi ve onu olduğundan çok farklı bir hale soktu. Dünya sanki küçüldü, sakinleri birbirlerine yaklaştı, birbirlerini daha çok görmeye başladı ve karşılıklı bilgi edinilmesiyle cehaletin sebep olduğu bir çok engeller yıkıldı. Dünya üzerinde bir birlik yaratılarak ortak düşünüler yayılmaya başladı. Söz ettiğim devrenin sonunda telsiz - telgraf ve uçak ta ortaya çıktı. Telsiz - telgrafla uçağın gelişmesi 20 nci yüzyılda oldu ama eski hikâye ve masallardaki insanlardan, Arap gecelerinin uçan halılarından ve bizim Hint masallarındaki «urankhatola» dan başka kimse havadan ağır bir şeyle yükselmemişti. Şimdiki uçağın arası olan, havadan ağır bir makine ile yükselmeyi ilk başaranlar, Wilbur ve Orille Wright adında, Amerikalı iki kardeşti. 1903 Aralığında, 300 yardadan daha az bir mesafeyi uçtular, ama yine de kimsenin o zamana kadar yapamadığı bir şeyi başarmışlardı. Bundan sonra, uçmada devamlı bir gelişme oldu; 1909 da Fransız Blinot'nun Manş denizi üstünden uçmasının yarattığı heyecanı hatırlarım. Az bir zaman sonra da Paris'de, Eyfel Kulesi üzerinden uçan ilk uçağı gördüm. Çok yıllar sonra, 1927 Mayısında, Charles Lindeberg Atlantik'den gümüş bir ok gibi ışık saçarak gelip, Paris Hava alanı Le Bourget'e indiğinde ikimiz de oradaydık.

Bütün bunlar kapitalist endüstrinin hâkim ol-

duğu devrin iyi tarafları. Bu yüzyılda insanoğlu, gerçekten fevkalâde işler başardı. Olumlu taraflardan biri de aç gözlü, kapıcı kapitalizm büyüdükçe, kooperatifçilik hareketiyle kontrole çalışılması idi. Kooperatifçilik, bir çok kişinin birlikte alıp satarak kârı bölüşmeleriydi. Normal kapitalist yönteme göre, herkes kıyasıya uğraşıp rekabet ederek birbirini geçmeye çalışıyordu. Kooperatifçilik ise karşılıklı yardımlaşmaya dayanıyordu. Kooperatifçilik, 19. Yüzyılda Avrupa'da oldukça gelişti. Belki en çok, küçük bir memleket olan Danimarka'da ileri gitti.

Politik yönden demokratik eğilimli düşünüler gelişiyor, gitgide daha fazla insan meclis ve parlâmentolarda oy verme hakkını elde ediyordu. Fakat bu oy verme hakkı erkeklere aitti. Kadınlar ellerinden ne gelirse gelsin oy verme hakkına sahip olacak kadar akıllı sayılmıyorlardı. 20. Yüzyılın ilk yıllarında, İngiltere'de bir kadın hareketi başladı. Bu harekete kadın oy hakkı hareketi deniyordu. Erkekler bunu ciddiye alıp önemsemedikleri için kadınlar dikkati çekmek amacı ile şiddet hareketlerine başvurdular. Bir sürü «sahne» yaratıp İngiliz kabinesindeki bakanlara bizzat saldırarak ve onları polisin himayesinde toplanmaya mecbur bırakarak parlâmentoyu altüst ettiler. Geniş çapta şiddet hareketi de başladı. Hapse atılan kadınlar bu kez açlık grevlerine başladılar. Bunun üzerine hapisten çıkarıldılar ama iyileşir iyileşmez yine içeri atıldılar. Bu iş için parlâmento özel olarak bir yasa çıkardı ki, halk tarafından «Kedi ve Fare yasası» adı verilmişti. Gelgelelim kadınlar tuttukları yollarla dikkati çekmeyi başardılar. Birkaç yıl sonra dünya savaşı başlayınca kadınlara oy hakkı tanındı.

Kadın hareketi sadece oy hakkı üzerinde durmakla kalmadı. Kadınlar, her konuda erkeklerle eşitlik istiyorlardı. Son zamanlara kadar Batıda kadınların durumu çok kötü idi. Pek az hakka sahiptiler. İngiliz kadınları, bir mala sahip olma hakkından bile yoksundular. Kocalar, kadınların herşeyine, hattâ kazancına

bile sahipti. Yani yasa açısından bugünün Hint kadınından kötü durumda idiler ki Hint kadınının durumu yeteri kadar fenadır zaten. Batı kadınları bugün Hint kadınları gibi erkeklere tabi bir «ırk» dı. Daha oy hakkı istemeye başlanmadan önce kadınlar öteki yönlerden erkeklerle eşit muamele görmek istiyorlardı. Sonunda 1880 yıllarında İngilizkadınları bazı mallara sahip olma hakkına kavuştular. Kadınların bu başarısı, bir bakıma fabrika sahiplerinin onların tarafını tutmalarından ileri geliyordu. Bunlar kadınlar kazançlarına sahip olurlarsa çalışma isteklerinin artacağını düşünüyorlardı.

Her yönde büyük değişiklikler olduğunu gördük. fakat devlet şekilleri aynı kaldı. Kuvvetli devletler uzun süre önce Florentine makyavelli ve ondan 1800 yıl önce yaşamış olan Hintli Bakan Chanakya tarafından öngörülen hile ve entrika yollarını izlemeye devam ediyorlardı. Aralarında sürekli bir yarışma ile beraber gizli anlaşma ve birleşmeler oluyordu. Her biri, diğerini altetmeye uğraşıyordu. Görmüş olduğumuz gibi, Avrupa aktif ve saldırıcı Asya ise pasif bir rol oynuyordu. Dünya politikasında Amerika'nın rolü küçüktü. Çünkü o kendi sorunlarını çözmiye uğraşıyordu.

Milliyetçilik geliştikçe «doğru ya da yanlış benim memleketim» düşünüsü yayıldı ve milletler, kişiler için kötü ve ahlâksızca sayılacak şeyleri yapmaya başladılar. Böylece kişilerin ve devletlerin ahlâkı arasında acayip bir zıtlık doğdu. İkisi arasında büyük bir ayrım vardı; insanların günahları, milletler için fazilet sayılmaya başlandı. Çıkarıcılık, hırs, kibir, kabalık kişiler için kötülük ve ahlâksızlık sayılırken, milletler için memleket aşkı ve vatanseverlik adı altında övülüyor ve teşvik görüyordu. Yani, bir yazarın haklı olarak dediği gibi: «Uygarlık kişilerin günahlarını, büyük topluluklara devretmek için bir araç haline geldi.»

ÇARLIK RUSYASI

Bugün Rusya bir Sovyet ülkesi olup hükûmeti emekçilerin ve köylülerin temsilcileri yönetir. Bazı bakımlardan dünyadaki en gelişmiş ülkedir. Gerçek koşullar ne olursa olsun, hükûmet ve toplumun bütün yapısı toplumsal eşitlik ilkesi üzerine kurulmuştur. Şimdi böyle, ama birkaç yıl önce 19. Yüzyıl boyunca ve daha önce Rusya, Avrupadaki en geri ve bozguncu ülkeydi. Saltçılık ve totalite'nin en katıksız biçimleri oradaydı; Batı Avrupadaki devrim ve değişikliklere rağmen, *Tanrısal hak* teorisi Çarlarca hâlâ savunuluyor. du. Hattâ kilise, ki eski ortadoks Yunan kilisesi idi, Roma ya da Protestan kilisesi değil, belki hepsinin en totaliter olanı idi; Çarın da desteği ve aracıydı. Memleket «Mukaddes Rusya» diye adlandırılıyordu. Çar da herkesin «Küçük Beyaz Babası» idi. Bu masallar kilise ve yöneticiler tarafından halkın aklını bulandırıp dikkatini ekonomik ve siyasal sorunlardan çekmek için kullanılıyordu.

«Mukaddes Rusya» nın kendine özgü senbolü «kamçı» ve «pogrom» lardı. Çarlık Rusya'sının dünyaya »sunduğu iki kelime. Kamçı köleleri ve suçluları cezalandırmak için kullanılan bir kırbaçtı; Pogrom, tahrip ve organize edilmiş öldürme demektir. Aslında bu özellikle Yahudilere uygulanan katliama verilen isimdi. Çarlık Rusyasının ardında Sibirya'nın geniş, ıssız stepleri vardı ki, zamanla bunlar sürgün, hapis ve ümitsizlik anlatır oldu. Sibirya'ya bir yığın siyasî mahkûm gönderilmiş, herbirinin yakınında kendilerini öldürenlerin mezarları olan büyük sürgün kampları ve kolonileri yapılmıştı.

sızıyordu. Bunlar Fransız Devrimi ve sonra da Napol-

Uzun ve yalnız geçen sürgün ve hapis günlerinin ağır koşullarına dayanmak güçtür, nice korkusuz kişinin kafası ve vücudu bu zorlamaya dayanamıyarak çöktü. Dünyadan kopmuş olarak, arkadaş ve dostlarından umutlarını paylaşıp yükünü hafifletenlerden uzakta yaşamına devam edebilmek için insanın akıl gücüne, sakin ve metin bir bünyeye ve dayanma cesaretine sahip olması gerekir. Çarlık Rusya'sı kalkan her başı ve özgürlük için yapılan her çabayı bastırırdı. Hattâ liberal düşünüşlerin sızmaması için seyahat özgürlüğüne bile engeller konulmuştu. Ama özgürlük engellenmeye çalışıldı mı kendi kendini çoğaltır ve ilerleme başladığında herşeyi berbat ederek sıçramalarla yol alır.

Coğrafi açıdan, Rusya öyle bir durumdadır ki, biri batıya, öbürü doğuya bakan iki yüz vardır. Yerinden ötürü Rusya hem Asya, hem Avrupa ülkesidir. Sonraki tarihi boyunca bir Batı ile, bir Doğu ile ilgilendi. Batıda püskürtülünce Doğuya döndü, Doğuda durdurulunca gözlerini yeniden Batıya dikti.

Moğol İmparatorluğunun yıkılması, Cengiz Han'ın izlerini, Moskova Prensi'nin önderliği altındaki Rus Prenslerinin Altın Hanlığına mensup Moğolları Rusyadan çıkarmalarını anlatmıştım. Bu 14 üncü Yüzyılın sonunda olmuştu. Moskova prensleri zamanla bütün ülkeye hükmeden saltçı yöneticiler haline gelip kendilerine Çar dedirtmeğe başladılar. Düşünüleri, görenekleri Moğol kaldı; Rusya'yı barbar kabul eden Batı Avrupa ile pek az ortak tarafları vardır. 1689 da Büyük Petro (Peter) diye bilinen Çar Deli Petro tahta geçti. Rusya'yı batıya döndürmek isteyen Petro, Avrupa'daki koşulları incelemek üzere uzun bir geziye çıktı. Gördüklerinin çoğunu taklit etti; batılılasma hakkında düşünüleni gevşek ve câhil asılzade sınıfına uyguladı. Şüphesiz halk kütleleri geri ve baskı altında idiler. Petro'nun reformları hakkında ne düşündüklerinin lâfı bile olamazdı. Petro günün büyük devletlerinin denizde kuvvetli olduklarını gördü ve deniz kuvvetinin

bomba atıcıları kendilerine «bombalı Liberaller» dediönemini kavradı. Fakat Rusyanın, toprağının büyüklüğüne rağmen Kuzey Buz Denizinde pek işe yaramayan bir limandan başka liman yoktu. Bu yüzden Kuzey Batıda Baltık Denizine ve Güneyde Kırım'a doğru genişlemek istedi. Kırıma ulaşamadı (ondan sonra gelenler ulaştılar), fakat İsveç'i yenerek Baltık denizine ulaştı. Baltık Denizi'ne açılan Fin körfezinde Neva'da, St. Petersburg adında modern bir şehir kurdu. Burasını başşehir yaparak Moskova'nın eski geleneklerini yıkmaya uğraştı. Peter, 1725 de öldü.

Yarım Yüzyıldan daha fazla bir süre sonra, 1782 de bir başka Rus hükümdarı, memleketi batılılaştırmaya uğraşıyordu. Bu, yine «büyük» diye adlandırılan II. Katerina idi. Katerina ender bulunan insanlardandı; güçlü, zâlim, yetenekli ve özel hayatında şöhreti kötü olan bir kadın. Kocası olan Çarı öldürüp başından attıktan sonra tek başına 14 yıl hüküm sürdü. Kültürü koruyan bir insan rolü yapıyor; Volter'le mektuplaşıp arkadaş olmaya çalışıyordu. Versay sarayını taklide çalıştı. Bazı reformlar da yaptı. Fakat bütün bunlar yüzeyde ve birer gösterişten ibaret kalıyordu. Kültür birdenbire alınamaz, kökleşmesi gerekir. İleri ülkeleri sadece taklit etmekle yetinen geri memleket, gerçek kültürün altın ve gümüşünü yaldıza çevirmiş gibi olur. Batı Avrupa kültürü belirli toplumsal koşullara dayanmaktaydı. Peter ve Katerina'nın bu koşulları yaratmaya çalışmadan üstyapıyı taklit etmeleri, yapılan değişikliklerin yükünün halkın üzerine binip kölelik ve saltçılığın kuvvetlenmesine yol açtı.

Rus köylüsü köle durumundaydı. Topraklarına bağlanmış olan köylüler, özel izin olmadan topraklarını bırakamazlardı. Eğitim, toprak sahibi, zengin sınıftan gelen memur ve aydınlara özgüydü. Hemen hiç orta sınıf yoktu ve halk kütlesi tümüyle geri ve okumamıştı. Geçmişte, sık sık, zülmün doğurduğu kanlı fakat plânsız isyanlar olmuş ve bastırılmıştı. Şimdi bir parça eğitim vardı ve Batı Avrupa'dan bazı düşünüler

tarımla uğraşıyordu. Kurulan fabrikalar yeni tipte olup yon devrinde idi. Napolyon'un düşüşü, anımsayacağın gibi, bütün Avrupa'da tepki yarattı. Çar I. Aleksandır, Avrupa İmparatorları arasında kurduğu «Kutsal Birlik» le bu tepki hareketinin kahramanı idi. Yerine geçen ondan beterdi. 1825 de bir grup kışkırtılmış genç memur ve aydın baş kaldırdı. Hepsi de topraklı sınıfından idiler, halk veya ordu onları desteklemiyordu; hemen ezildiler. 1825 yılının Aralık ayında isyan ettiklerinden bunlara «Aralıkçılar» denir. Bu isyan Rusya'daki siyasî uyanışın tek belirli işaretidir. Her çeşit genel siyasî çaba Çarın hükûmeti tarafından önlendiğinden, bu hareketin ardında da gizli siyasî kurumlar vardı. Bu gizli kurumlar çalışmalarına devam ettiler; devrimci düşünüler de özellikle okumuşlar ve üniversite öğrencileri arasında yayılmaya başladı.

Rusya'nın Kırım savaşında yenilgiye uğramasından sonra bazı reformlar yapıldı ve 1801 de kölelik kaldırıldı. Bu, köylüler için büyük bir şeydi fakat özgürlüğe kavuşan köylüler kendilerine yetecek ölçüde toprağa sahip olmadıklarından pek rahata eremediler. Bu arada aydınlar ortasında devrimci düşünülerin yayılması ve Çarın onlara baskı yapması devam ediyordu. Aydınlarla köylüler arasında bir bağ, ya da ortak bir taraf yoktu. Bu yüzden 1870 yıllarında Sosyalist eğilimli kararsız ve ülkücü binlerce öğrenci propagandayı köylüye götürme kararı ile köylere akın ettiler. Köylüler ise onları tanımıyor ve güvenmiyorlardı, hattâ köleliği yeniden getireceklerinden şüpheleniyorlardı. Bunun için köylüler çoğunu yakalayıp Çar'ın polisine teslim ettiler. Bu, halkla ilinti kurmadan, kendi havalarında çalışmanın sonucuydu.

Köylüyle birleşerek başarıya ulaşmak amacındaki bu son çabanın boşa gitmesi öğrencilere bir şok olmuştu. Ümitsizlik içinde tedhişe başvurdular; bonbalar savurmaya, yöneticileri öldürmeğe başladılar. Bu, Rusya'da tedhiş ve bomba hayranlığına başlangıcı oldu ve böylece ihtilâlci hareketler yeni bir devreye girdi. Bu bamba atıcıları kendilerine «bombalı Liberaller» dedi-

ler, kurdukları tedhişçi örgüte de «Halkın iradesi» adını verdiler. Aslında halktan bu işlerle ilgilenenler çok az olduğuna göre, bu ancak özenti bir isimdi.

Bu kararlı gençlerle Çarlık hükûmeti arasındaki yeni çatışma böylece başladı. İhtilâlci kuvvetler azınlıklardan yapılan katılmalarla şişirildi. Azınlıklara karşı hükûmet kötü davranıyordu. Kendi dillerini konuşmalarına izin verilmiyor, bir çok bakımlardan baskı görerek küçük düşürülüyorlardı. Endüstri yönünden Rusya'dan ileri olan Polonya, Rusya'nın bir eyaleti oldu. İsmi bile hemen hemen ortadan kalktı. Lehçe yasaklandı. Öteki azınlıklara Polonyalılardan daha da kötü davranılıyordu. 1860 yıllarında Polonyadaki bir isyan amansızca bastırılarak 50.000 Polonyalı Sibirya'ya sürüldü. Yahudiler devamlı olarak katliama uğruyor ve çoğu başka ülkelere göç ediyorlardı.

Çarın zulmüne karşı kinle dolu olan Yahudilerin ve öteki azınlıkların Rus tedhişçilerine katılmaları olagandı. *Nihilizm* denen bu tedhişçilik gitgide büyüdü ve kanlı yollarla bastırılmaya çalışıldı. Sibirya steplerine yığın yağın siyasî tutuklu gönderildi. Çarlık hükûmeti tehlikeyi savuşturmak için bir yol bulup geniş çapta uyguladı. İhtilâlcilerle tedhişçilerin arasına gönderilen «agents-provocateur» kışkırtıcı ajanlar, ihtilâlcileri bombalı saldırılar tertiplemek için kışkırtmak hattâ bazan kendileri böyle saldırılar düzenlemekle aşırı girişimleri önlüyorlardı. Örneğin, önde gelen bombalı ihtilâlcilerden ünlü Azeff aynı zamanda bir «Agents provocateur» ve Rus gizli polisinin şefi idi. Çarın gizli polisten birçok generali polis ajanı olarak bombacılar arasına girip onların başını derde sokmuştu.

Bütün bunlar olurken, Rusya demiryollarını durmadan Doğuya doğru genişletti, sonunda Pasifike ulaştı. Orta Asya'da Afganistan sınırlarına dayandı. Güneyde de Türkiye'nin sınırlarını zorluyordu. 1860 lardan bu yana diğer bir önemli gelişme de Batı Endüstrisinin gelişmesi idi. Fakat bu, Petersburg ve Moskova çevreleri gibi birkaç bölgeye özgü kaldı; ülkenin geri kalan kısmı

çoğunlukla İngilizler tarafından yönetiliyordu. Bunun iki sonucu oldu: Birkaç belirli endüstri bölgesinde kapitalizm gelişti ve aynı hızla bir emekçi sınıfı türedi. İngiliz fabrika sisteminin ilk günlerinde olduğu gibi Rus emekçisi de gece gündüz çalıştırılıyordu. Fakat arada çok fark vardı. Sosyalizm ve komünizm gibi yeni düşünceler ortaya çıkmıştı. Rus emekçisinin kafası bu fikirlere açıktı. İngiliz emekçisi ise geçmişindeki geleneklerle, muhafazakâr ve eski fikirler silsilesine bağlı kalmıştı.

Yeni düşünceler zamanla biçimlenmeye başladı ve bir «sosyal demokrat İşçi Partisi» kuruldu. Bu parti Marxçı düşüncelere dayanıyordu. Marxçılar kendilerini, yıldırıma hareketlerinin karşısında ilân ettiler. Karl Marx'a göre emekçi sınıfı harekete geçirilmeliydi, amaca ancak kütle hareketi ile varılabilirdi. «Tedhiş» ve öldürme ile emekçiler harekete geçirilemezdi, çünkü amaç Çar ya da bakanlarının öldürülmesi değil, Çarlığın yıkılması idi.

1880 lerde, sonradan bütün dünyanın Lenin diye tanıyacağı genç bir adam, henüz bir öğrenciyken ihtilâlci hareketlerde yer almıya başlamıştı. Lenin 1887 de, 17 yaşındayken kötü bir darbe yedi. Çok sevdiği agabeyisi Aleksandr Çarın hayatına son vermek için yapılan bir harekete karıştığı için ipe çekildi. Bu darbeye rağmen Lenin, o zaman bile özgürlüğün tedhiş yolu ile elde edilemiyeceğini, tek çıkar yolun kütle hareketi olduğunu söylüyordu. Genç adam dişini sıktı, inatla çalışmasına devam edip başarı ile bitiş imtihanını verdi. 30 yıl sonraki devrimin önderi ve yapıcısı böyle yetişmişti.

Marx, emekçi sınıfı devriminin, Almanya gibi endüstrileşmiş, ileri bir ülkede, büyük ve düzene konmuş bir emekçi sınıf ile başlıyacağını düşünmüştü. Geri kalmış, ortaçağ Rusya'sı bu iş için en yetersiz bir yer olurdu. Fakat Rusya'da ağır ve dayanılmaz koşullara son vermek için ne yapmak gerektiğini arıyan bir sürü genç izleyicisi vardı. Çarlık Rusyasında açıktan açığa hare-

ket etmek, meşruti yollara başvurmak imkânsız olduğundan bu gençler kendi aralarında Marxizmi öğrenmeye başlamışlardı. Bunlar büyük gruplar halinde Sibirya'ya ya da dış memleketlere sürgüne gönderildiler. Gittikleri yerlerde harekete geçecekleri gün için hazırlanmaya v e Marxizmi öğrenmeye devam ettiler.

İSPANYA İHTİLALİ

Şimdi seni ticaret dünyasının düşüş ve krizlerinden alıp son zamanların iki önemli olayını anlatmak istiyorum. Bu iki olay Ispanyadaki ayaklanma ve Almanyada Nazilerin zaferidir.

Ispanya ve Portekiz Avrupanın güneybatı köşesini kapsamakta olup daha önce görmüş olduğumuz gibi Avrupa ve dünya tarihinde önemli bir rol oynamışlardır. Kendilerini İmparatorluk içindeki maceralarla yorup, Batı Avrupa 19. yüzyılda endüstri ve diğer bakımlardan ileri giderken geri ve papazların idaresinde kaldılar. Ulusçu Ispanya Napolyon'a galip geldi; ama Fransız ayaklanmasında ortaya çıkan düşüncelerden yararlanmadı. Fransa kendini feodalizmden kurtarıp toprak sistemini tamamen değiştirirken Ispanya genis topraklara ve her çeşit özel imtiyazlara sahip olan asilleri ile yarı feodal kaldı. Katolik roma kilisesi yalnız dinde değil, toprak, ticaret ve eğitimde de hakim kuvvetti. Kilise en geniş toprağı elinde tutup geniş ölçüde ticaret yapıyordu. Eğitim tamamıyle kilise tarafından kontrol ediliyordu. Ordu subayları başlı başına özel imtiyazları olan bir sınıftı. Subayların öteki rütbelerdeki erata oranı çok büyüktü: yedide bir. Entellektüeller arasında ilerici, liberal fikirli olanları vardı. Sendikacı, sosyalist ve anarşist unsurlardan ibaret bir işçi hareketi gelişmekteydi. Fakat gerçek kuvvet kilise, ordu ve asillerin elindeydi. Katalonya ve kuzeyde Başk bölgesinde özgürlüğü hedef tutan hareketler vardı.

Ispanya ve Portekiz hükümetleri, zayıf parlâmentoları olan otokrat monarşilerdir. Ispanyada bu parlamentoya «Cortes» deniyordu. 1870 in ilk zamanlarında kısa bir süre için İspanya Cumhuriyetle idare edildiyse de bu rejim başarıya ulaşmad ıve kıral eski otokrasisi ile geri geldi. 1898 de Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan savaş sonunda Ispanya halen bütün kolonilerini kaybetti. Geri kalan tek kolonisi komşu Fas'ın bir kısmıydı. Portekiz bugün de Hindistandaki küçük parçaların yanında Afrika'da Bos gibi büyük kolonilere sahiptir. 1910 da kral tahtından indirilip cumhuriyet kurulmuştu. O zamandan beri hem kıralı tekrar tahta geçirmek istiyen kıralcı, hem de diktatörler ve gerici hükümetlerden kurtulmak için çalışan solcu ayaklanmalar olduysa da cumhuriyet şu veya bu şekilde devam etti ve çoğunlukla askeri gruplar tarafından idare edildi. Portekiz büyük savaşta Müttefiklerin tarafını tuttu ve savaştan, kendisini iflâsın eşiğine getiren büyük bir borçla çıktı. Şimdiki hükümet çok gerici ve pro-faşisttir. Goa'da her şey kontrol altında olup özgürlük denen şey yoktur.

Ispanya büyük savaş boyunca tarafsız kaldı ve bundan fayda gördü. Savaşan ülkelere mal satarak endüstrisini geliştirdi. Harp sonrası yıllarında bir ekonomik «düşüş», işsizlik ve toplumsal huzursuzluk başladı. Hemen hemen aynı zamanda 1921 de Fas'ta Riff savaşı koptu ve Faslılar Ispanyolları yendiler. Fakat sonradan Fransızlar yardıma gelip Faslıları yenerek Fası tekrar Ispanyaya bağladılar, Fas savaşı sırasında 1923 de Primo de Rivera anayasayı kaldırıp diktatör oldu. Ama altı yıl sonra Rivera ordunun güvenini kaybedip 1929 mali krizinden sonra çekilmek zorunda kaldı. Burada kıral Alfonso hep oralardaydı ve gerici grupları destekliyerek durumunu sağlamlaştırmaya çalışıyordu.

Ispanya halkı koyu bireycidirler ve gruplar halinde sıksık çatışmışlardır. Bakunin'in devrinden beri anarşist felsefe yeni işçi sınıfına çekici görünmüş, İngiliz veya Alman modasına uyularak ticaret sendikaları

sevilmişti. Anarşist sendikacılar özellikle Katalonya'da kuvvetli guruplar kurdular. Diğer guruplar da liberal-demokratlar, sosyalistler ve küçük, fakat büyümekte olan komünist partisi idi. Bütün bu guruplar cumhuriyet istiyorlardı. Primo de Riveranın diktatörlük denemesi cumhuriyetçi gurupları bir araya getirdi ve ortaklaşa çalışmaya başladılar.

1931 de Cumhuriyetçiler Belediye seçimlerinde tam bir zafer elde ettiler. Bu, soyca hem Bourbon hem Hapsbug olan kıralı korkutmaya yetti ve adamcağız alelacele kaçtı. Cumhuriyet ilân edilerek, 14 Nisan 1931 de geçici bir hükümet kuruldu. Ayaklanma kansız olmuştu. Ispanya ayaklanması 1917 Martındaki ilk Rus ayaklanmasına çok benzer. Eski monarşi, Rusyadaki Çarlık gibi tamamiyle bozulmuş ve hasımlarını karşılamak için bir çaba bile gösteremeden parçalanmıştı. İkisinde de esas baskı fakirlikten ölen köylüden geldiğinden, ayaklanma feodalizmi kaldırıp toprak sistemini değiştirmek için geç kalmıştı. Ispanyada kilisenin kudreti Rusyadakinden daha korkunç bir yük haline gelmişti. Heriki ayaklanma da sınıfların ayrı ayrı yönlerde gitmeleri yüzünden kararsızlık doğurdu. Hem aşırı sağcılar hem aşırı solcular sık sık başkaldırıyorlardı. Rusyada bu durum Kasım ayaklanmasına yol açtı, Ispanyada ise hâlâ devam ediyor.

Yeni Ispanya anayasasının çok ilginç yönleri var. Cortes denen tek bir taraflı bir meclis bulunmakla birlikte herkes oy hakkına sahip. Anayasanın özelliği de başkanın, Meclisin onaylaması olmadan savaş ilân edememesidir. Milletler meclisinde yapılan ve Ispanyanın onayladığı bütün anlaşmalar Ispanya kanunu haline gelmekte ve hattâ çatıştıkları kanunların üstünde kabul edilmektedirler.

Yeni Cumhuriyet hükümeti, biraz sosyalizmle karışmış liberal bir demokrasi olarak açıklanmaktaydı. Başbakan ve hükümetin en kuvvetli şahsı Manuel Azana idi. Hükümet hemen güç sorunlarla karşı karşıya geldi: toprak kilise ve ordu. Bunlarla ilgili olarak Cor-

tes geniş kanunlar çıkardı ama çoğu uygulanmadı. Kanuna göre hiçbir şahıs ya da aile sulanan topraktan yirmi beş ardan fazlasını elinde bulunduramaz; bu kadarı bile ekili olmak şartı ile elde tutulabilir. Ama şüphesiz, kralliğin ve bazı isyankâr asılzadelerin ellerinden alınan toprak hariç, büyük toprak sahiplerinin varlığı devam etti.

Cortes Kilise mallarını da kamulaştırdı ama bu da uygulanamadı. Eğitim alanındaki bazı sınırlamalardan başka Kilisenin bağımsızlığına karışılmadı. Ordu subaylarının imtiyazlarının bazıları geri alındı ve çok sayıda subay yüklü aylıklarla emekliye ayrıldı.

1932 Ocağında Katalonyada büyük bir anarşist-sendikacı ayaklanması oldu ve hükümet tarafından bastırıldı. Aynı yıl sağcılar da başarısız bir ayaklanma yaptılar.

Yeni Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle eğitim alanında başarılı çalışmalar oldu. Toprak sorununu çözmek ve işçilerin durumunu düzeltmek için de bazı şeyler yapıldı. Fakat toprak reformu çok yavaş ilerledi ve köylüyü hoşnut edemedi. Bu arada direnici unsurlar hâlâ cumhuriyeti tehdit etmektedir. Liberal hükümet bunlara çok yumuşak davrandı.

1933 yılı Ispanyadaki ihtilâlci unsurları açığa çıkardı ve aynı yıl yapılan seçimlerde sağcılar büyük çoğunluk kazandılar. Gerici hükûmet iş başına geldi ve tarım reformunu durdurup Kiliseyi kuvvetlendirdi. Böylece önceki hükümetin yaptıklarını büsbütün bozdu. Bu, soldan guruplar arasında geriliğe karşı gelmek için birleşmelere yol açtı. 1934 ekiminde bütün Ispanyada ihtilâller koptuysa da bunlar bastırıldı. Fakat solcular kuvvetlenmeye devam edip liberal, sosyalist, anarşist ve komünistlerden meydana gelen bir popüler cephe kurdular. 1936 da Cortes seçimini bu Cephe kazanıp yeni hükümeti kurdu. Bu hükümetin toprak sorununu çözümlemek ve Kilisenin kudretini yıkmak için kuvvetli adımlar atacağı hissediliyordu. Bu yüzden kargaşalıklar büyüdükçe büyüdü ve gerici kuvvetler grev yapmaya ka-

rar verdiler. Mussolini ve Nazi Almanyasından yardım görmüşlerdi.

1936 Temmuzunda General Franko Ispanyol Fasında, Fasın bağımsızlığı vaadini alan Fas ordusunun yardımıyla ayaklandı. Ordu subayları ve ordunun büyük kısmı Frankonun tarafını tutuyordu, hükümet yardımsız kalmıştı. Bunun üzerine hükümet halkı, hicbir seyleri olmasa bile yumrukla dövüşmeye çağırdı. Özellikle Barselona ve Madritte bu çağrıya herkes koştu. Hükümet ve cumhuriyet kurtuldu ama Ispanyanın büyük kısmı Frankonun eline geçti.

O günden beri savaş devam ediyor ve Franko, orduları, uçaklar, pilot ve cephane gönderen İtalya ve Almanyadan yardım görüyor. Cumhuriyet hükümeti de gönüllü dış yardım gördüğü gibi yeni ve kuvvetli bir ordu da kurmuş bulunuyor. İngiliz ve Fransız hükümetleri tarafsız kalacaklarını bildirdiler ama bu Frankonun işine yaradı.

Ispanya savaşı korkunç bir savaş oldu, Frankonun hizmetindeki İtalyan ve Alman uçakları sivil halk ve kasabaları bombardıman ederek (tarihte ilk defa) sürülerle insan öldürüldüler, Madrit'in savunması dünyaca ün kazandı. Şimdi Franko Ispanyanın dörtte üçünü elinde bulunduruyor ama gerçekte, askeri yönden kuvvetli olan cumhuriyet hükümeti tarafından durdurulmuştur. Cumhuriyetin tek güçlüğü yiyecek maddesi eksikliğidir.

Ispanya savaşı, ulusal bir kavgadan daha fazla bir şey olarak görülmektedir. Bu savaş demokrasi ile faşizm arasındaki çatışmanın sembolü olarak geniş bir etki ve ilgi uyandırmıştır.

MUSSOLİNİ VE İTALYA'DA FAŞİZM

Avrupa'yı anlatırken 1929 a kadar geldim. Fakat önemli bir bölüm bu arada atlandı. Bu bölümü anlatmak için biraz geriye gitmeliyim. Bu, harp sonrası İtalya'sında olanlarla ilgilidir. Bu olaylar İtalya'da neler

geçtiğini öğrenmemiz bakımından değil, bütün dünyada başlıyan yeni tip bir hareket ve karışıklığın habercisi olduğu için önemlidir. Millî bir değeri olmaktan daha fazla şey ifade ettiklerinden, bu olaylar için başlı başına bir mektup ayırdım. Yani bu mektup, bu günün belli başlı şahsiyetlerinden biri olan Mussolini ve İtalya'da faşizmin doğuşunu anlatacak.

Daha dünya savaşı başlamadan önce, İtalya şiddetli bir ekonomik krizin pençesinde idi, Türkiye ile yaptığı 1911-1912 savaşı zaferle sonuçlanmış, Kuzey Afrikadaki Trablusgarp'ın alınması, İtalyan emperyalistlerini çok sevindirmişti. Fakat bu küçük savaş içde fazla yararlı olmadı ve ekonomik durumu düzeltmedi. Durum daha da kötüleşti. 1914 de, savaş arefesinde, İtalya bir ayaklanmanın eşiğinde görünüyordu. Fabrikalarda büyük grevler yapılıyor ve işçileri ancak mutedil sosyalist işçi liderleri durdurabiliyordu. Derken savaş başladı, İtalya, Almanlarla birleşmeyi reddetti. Doğal durumundan yararlanarak, her iki tarafı sıkıştırıp, kârlı bir yol bulmaya çalıştı. En uygun teklifi yapana hizmet etme taktiği ahlâka pek uygun görünmüyor ama milletler hissizdirler ve tek başına kişi için utandırıcı olacak hareketler yapmaktan çekinmezler. İngiltere ve Fransa İtalya'ya para ve ileride vermek üzere arazi teklif ediyorlardı. Böylece Mayıs 1915 de İtalya, Müttefiklerin yanında savaşa katıldı. Sonradan yapılan ve İzmir'le Anadolu'nun bir kısmını İtalya'ya veren gizli anlaşmadan sana söz etmistim sanıyorum. Anlaşma daha tasdik edilmeden Rus Bolşevik ayaklanması başladı ve herseyi altüst etti. İtalya'nın sikâyetlerinden biri de buydu. Paris'te yapılan barış anlaşmalarından da, İtalya'nın hakları ihmâl edildiği için hoşnut olmamıştı. Emperyalistlerle burjuvalar, yeni koloniler elde edilip ülkedeki ekonomik gerginliğin böylece yumuşatılmasını istiyorlardı.

Savaştan sonra İtalya'daki durum çok kötüydü. Ülke, öteki Müttefiklerin hepsinden daha çok yıpranmıştı. Ekonomik sistem yıkılıyor, komünizm ve sosya-

fizmin taraftarları artıyordu. Tabii onlara örnek olan Rus Bolşevik ayaklanması idi. Bir yanda ekonomik koşullardan ötürü sıkıntı çeken fabrika işçileri, öte yanda terhis edilmiş ve çoğu işsiz kalmış olan askerler vardı. Karışıklıklar arttıkça arttı ve orta sınıf önderleri, işçilerin gitgide büyüyen kuvvetine karşı koymak üzere bu askerleri teşkilâtlandırmaya çalıştılar. 1920 yazında bir kriz başgösterdi. Yarım milyon üyesi olan büyük Maden İşçileri Sendikası ücretlerin yükseltilmesini istedi. Bu istek reddedilince işçiler acayip bir greve başladılar; buna «işde grev yapmak» deniyordu. İşçiler fabrikalarına gidiyor fakat çalışacaklarına hiçbir şey yapmadan oturuyor ve aslında işe engel oluyorlardı. Bu, çok önce Fransız işçileri tarafından desteklenmiş olan bir sendika programı idi. Fabrika sahipleri bu greve fabrikaları kapatmakla karşılık verdiler. Bundan sonra işçiler fabrikaları ele geçirip, sosyalist yollarla çalıştırmaya başladılar.

İşçilerin bu hareketleri tamamiyle ihtilâlci idi ve devam ederse ya bir toplumsal ayaklanma, ya da başarısızlıkla sonuçlanacaktı. İkisinin ortası bir durum uzun süre devam edemezdi. O zamanlar İtalya'da Sosyalist Parti çok kuvvetliydi. Ticaret sendikalarından başka 3000 Belediyeyi kontrol altında tutmakta ve Parlamento'da 150 üye. yani bütün üyelerin üçte birini bulundurmaktaydı. Mal mülk sahibi olan ve hükümetçe önemli mevkileri bulunan kuvvetli, iyi kurulmuş bir partinin ihtilâlci olması çok ender görülür. Ama bu parti, mutedil üyeler de dahil, işçilerin fabrikaları ele geçirmelerini uygun gördü. Bunu yaptıktan sonra, başka hiç bir şey yapamadı. Geri dönmek istemedi, ama ileri de gidemedi. Orta yolu, yani az direnme yolunu seçerek, bütün süpheci ve vaktinde karar veremeyen insanlar gibi zaman kaybederek arada ezilip yok oldu. İşçi liderlerinin ve radikâl partilerin kararsızlığı yüzünden, işçilerin fabrikaları işgalleri hiç bir işe yaramadı.

Bu, zenginler sınıfına cesaret verdi. İşçilerin ve

işçi liderlerinin kuvvetini tahminlerinden az bulmuşlardı. Şimdi de, Sosyalist Parti ile işçi hareketini yok edecek bir intikam tasarlıyorlardı. Özellikle, Benito Mussolini tarafından 1919 da terhis olmuş askerlerden kurulan gönüllü guruplarına güveniyorlardı. Bunlara *Facis di combattimenti* (savaşçı guruplar) deniyordu ve esas işleri her fırsatta sosyalist ve radikallerle bunların kurdukları teşkilâtlara saldırmaktı. Böylece kâh sosyalist bir gazetenin baskı makinesini tahrip ediyor, kâh sosyalistlerin veya radikallerin kontrolündeki bir belediye ya da bir kooperatif ortaklığa saldırıyorlardı. Büyük endüstri adamları ve yüksek *burjuvazi* bu «savaşçı gurupları», işçilere ve sosyalizme karşı olan savaşlarında desteklemeye ve para yardımı yapmaya başladılar. Hükûmet bile, Sosyalist Parti'nin kuvvetini yıkmak için göz yumuyordu. Bu savaşçı gurupları, *Fasci di combattimenti*, yani kısaca faşistleri organize eden Benito Mussolini kimdi? O zamanlar, değişik ve heyecanlı bir hayat geçirmiş olan genç bir adamdı Mussolini (1883 de doğdu; şimdi tam elli yaşındadır) Babası sosyalist bir demirci idi. Böylece Benito sosyalist bir ortamda büyüdü. Gençliğinde ateşli bir fesatçı oldu ve ihtilâlci propagandaları yüzünden birkaç İsviçre Kantonundan atıldı. Mutedil sosyalist liderlere, sırf mutedil oldukları için şiddetle hücum ediyordu. Devlete karşı, bombalar ve başka tedhiş metodları kullanmayı açıkça savunuyordu. Türkiye - İtalya savasını sosyalist liderlerin çoğu desteklemişti; ama Mussolini buna karşı geldi. Bazı şiddet hareketleri yüzünden birkaç ay için hapse bile atıldı. Mutedil sosyalist liderlere savaşı destekledikleri için hücum etti ve onları Partiden çıkarttırdı. Milânoda çıkan *Avanti* adında günlük, sosyalist bir gazetenin müdürü olanca işçilere, şiddete şiddetle karşı koymayı öğütlemeye başladı. Mutedil Marxçı liderler ise bu ayartmaya şiddetle karşı geliyorlardı.

Derken savaş başladı. Birkaç ay için Mussolini İtalya'nın tarafsız kalmasını savundu ve savaş istemedi. Sonra birdenbire görüşlerini, veya görüşlerini anlatış şek-

lini değiştirerek, İtalya'nın müttefiklere katıldığını ilân etti. Sosyalist gazeteyi bırakıp, bu yeni politikayı öven yeni bir gazete çıkarmaya başladı. Sosyalist Parti'den çıkarıldı. Sonradan gönüllü olarak askere gidip, sınırda savaştı ve yaralandı.

Savaştan sonra, Mussolini sosyalist olduğunu söylemekten vazgeçti. İşi gücü yoktu; kendi partisi tarafından sevilmiyordu; işçi sınıfı üzerinde bir etkisi de kalmamıştı. Barışçılığı, sosyalizmi, ve hattâ burjuvazi Hükûmetini kötülemeye başladı. Her türlü hükûmeti kötülüyor, kendini bir «fertçi» olarak tanıtıp, anarşiyi övüyordu. Bunlar yazdıklarıydı. Yaptığı da 1919 Martında, Fascismo veya Faşizmi kurup savaşan bölüklere işsiz kalmış askerler yazdırmaya başlamak oldu. Bu grupların ilkesi savaşmaktı ve Hükûmet işlerine pek karışmadığı için cür'et ve saldırılarında ileri gitmeye başladılar. Bazen şehirlerde, işçiler onlarla dövüşüp şehirlerden atıyorlardı. Fakat sosyalist liderler işçilerin savaşçı ruhlu olmasını istemiyor, faşist tedhişlerini sükûnetle ve sabırlı bir boyun eğişle karşılamalarını öğütlüyorlardı. Böylece Faşizmin kendi kendine durulacağını ümit ediyorlardı. Ama bunun yerine halk, içindeki direnme kuvvetini kaybederken, zenginlerin para yardımı ve Hükûmetin işe karışmayı reddetmesi sayesinde Faşistler gitgide kuvvetlendiler. Faşistlerin siddetini karşılamak için bir işçi silâhı olan greve bile kalkışılmadı.

Mussolini'nin liderliğindeki Faşistler, bünyelerinde iki zıt unsuru birleştirmişlerdi. Herşeyden önce sosyalizmin ve Komünizmin düşmanı olduklarından zengin sınıfın desteğini kazandılar. Fakat aynı zamanda eski, fesatçı bir sosyalist ve ihtilâlci olan Mussolini, fakir sınıflar tarafından tutulan anti-kapitalist sloganlardan söz ediyordu. Bu işin ustası olan komünistlerden fesatçılığın tekniğini öğrenmişti. Böylece Fasizm çeşitli şekillerde tefsir edilebilen acayip bir doktrinler karışımı oldu. Esasında kapitalist bir hareket olduğu halde, Kapitalizm için tehlikeli olan bir sürü sloganı vardı. Bu se-

bepten faşist sürüye karma karışık bir topluluk katıldı. Orta sınıf, özellikle orta sınıfın aşağı tabakasından olan işçiler faşist toplumun belkemiğini teşikl ediyordu. Faşizm kuvvetlendikçe, işçi sendikalarında organize olmamış işsizler, faşistlere katılmaya başladılar. Başarı kadar hiçbir sey devamlı olamaz. Faşistler dükkân sahiplerini fiyatları indirmeye zorlayarak fakirlerin de sevgisini kazandılar. Tabii bu arada bütün macera heveslileri Faşist bayrağı altında toplandılar. Bütün bunlara rağmen, Faşizm bir azınlık hareketi olarak kaldı.

İşte sosyalist liderler şüphe ve kararsızlık içinde habire tartışır ve partide bölünmeler olurken, faşistlerin kuvveti gitgide büyüdü. Ordu Faşizmin dostu gibiydi. Mussolini ordudaki generalleri kendi tarafına çekmişti. Mussolini için bu kadar çeşitli ve çatışan unsuru kendi tarafına çekip bir arada tutmak ve her gurubu, Faşizmin özellikle o gurup için yaratılmış olduğuna inandırmak önemli bir zaferdi. Zengin faşistler Onu mallarının koruyucusu gibi görüyor, anti-kapitalist slogan ve nutukları, halkı kandırmaya yarayan boş sözler olarak kabul ediyorlardı. Fakir, faşist ise, Faşizmde tek gerçeğin anti-kapitalizm olduğuna ve geri kalanın zenginlerle alay etmekten ibaret bulunduğuna inanıyordu. Bu yüzden Mussolini, onları birbirlerine karşı oynamaya çalıştı ve bir gün fakirin, ertesi gün zenginin lehine konuştu. Fakat gerçekte O, bunca zamandır kendilerini korkutan işçilerin ve Sosyalizmin kuvvetini yıkmak isteyen ve Ona malî yardım yapan zengin sınıfın koruyucusu idi.

Sonunda, Ekim 1922 de, ordu genarallerinin yönettiği faşist çetesi Rima üstüne yürümeye başladılar.. O zamana kadar Fasist hareketlerine göz yuman Başbakan acele savaş ilân etti. Fakat artık çok geçti; Kral bile Mussolini'nin tarafında idi. Kral savaş ilânını veto etti, Başbakanın istifasını kabul etti, ve Mussolini'yi Başbakan olarak kabineyi kurmaya davet etti. 30 Kasım 1922 de faşist ordu Roma'ya girdi ve aynı gün Mussolini başbakan olmak üzere trenle Milâno'dan geldi.

Faşizm galip gelmiş, Mussolini başa geçmişti. Fakat amacı neydi? Programı ve politikası ne olacaktı? Büyük hareketler hemen her zaman belli amaç ve programları olan, belli prensipler etrafında gelişen, belli bir ülkü üzerinde kurulur. Faşizmin ayırıcı özelliği, hiçbir belli prensibi, ülküsü, ve felsefesi olmamasıdır. Tabii Sosyalizme, Komünizme, liberalizme karşı gelmesi bir felsefe sayılmazsa. Faşist grupların kurulmasından bir yıl sonra, 1920 de, Mussolini faşistlerin:

«Hiçbir belli prensibe bağlı olmadan, durmaksızın bir amaca doğru, İtalyan halkının gelecekteki refahı amacına doğru ilerlediklerini.»

ilân etti. Bu, özelliği olan bir politika sayılmaz; herkes halkın refahı için çalıştığını söyleyebilir. 1922 de, Roma üzerine yürümeden bir ay önce, Mussolini şöyle demişti:

«Programımız çok basit: İtalya'yı idare etmek istiyoruz.»

Musssolini Faşizmin özü hakkında bir İtalyan ansiklopedisine yazdığı bir makale ile bunun anlamını açıkladı. Bu makalede, Roma üzerine yürümeye kalktığında gelecek için belli bir plânı olmadığını söylemişti. Bu maceraya, sosyalist bir terbiye görmüş olmasının sonucu olarak, bir politik krizde rol almak için duyduğu istek yol açmıştı.

Faşizmle Komünizm birbirine şiddetle karşı kovmakla beraber, bazı ortak faaliyetleri olmuştur. Fakat prensip ve ülkü bakımından bu ikisi arasındakinden daha büyük ayrılık olamaz. Bildiğimiz gibi, Faşizmin hiç bir ana prensibi yoktur; bir hiçten başlar. Öte yanda Komünizm veya Marksizm çok sıkı bir zihin terbiyesi isteyen karışık bir ekonomik teori ve tarihin tefsiridir.

Faşizmin prensip ve ülkeleri yoktu ama belirli bir şiddet ve tedhiş tekniği vardı. Bir de belirli tarih görüşü vardı ki Faşizmi bir parça anlamamıza yardım eder. Sembolü, Roma imparatorları ve hâkimlerinin önlerinde taşınan eski bir Roma imparatorluk sembolü idi. Ortada bir balta ile bir deste oktan ibaretti. (Bu

dallara *fasces* denirdi. *Fascismo* da buradan gelir.) Faşist teşkilâtı da eski Roma modellerini örnek alır; kullanılan isimler bile eskidir. Fascista denen faşist selâmı, eski Romalılarda olduğu gibi kolu kaldırıp uzatılarak verilirdi. Yani Faşistler, eski Roma İmparatorluğundan ilham alıyorlardı; onlar emperyalist görüş sahibiydiler. Prensipleri şuydu: «Tartışma yok, sadece itaat.» Belki bir orduya uygun bir prensip, ama herhalde bir demokrasiye uygun değil. Liderleri Musssolini, *il Duce*, yani diktatördü. Üniforma olarak siyah gömlek kabul etmişlerdi; bunun için «Siyah gömlekliler» diye tanınıyorlardı.

Tek olumlu programları kuvvet kazanmak olduğuna göre, Mussolini'nin Başbakan olmasıyla bunu da elde etmişlerdi. Mussolini bundan sonra kendini, hasımlarını ezmek suretiyle durumunu sağlamlaştırmaya hasretti. Görülmemiş bir şiddet ve korkutma hareketi oldu. Tarihte şiddet pek olağanbir şeydir, ama çoğunlukla acı bir zorunluk olarak kabul edilir ve nedenleri açıklanınca bağışlanır. Fakat Faşizm, şiddeti affettirmeye falan çalışmadı. Açıkça onu benimsiyor ve övüyordu. Faşistlere karşı hiçbir direnme olmadığı halde şiddete başvurmayı adet edindiler. Parlâmentodaki muhalifler dayakla korkutuldu ve anayasayı iyice değiştiren yeni bir seçim kanunu zorla kabul ettirildi. Bu yolla Mussolini'nin tarafına büyük bir çoğunluk kazandırıldı.

Şurası acayip ki Faşistler idareyi ellerine alıp polise ve hükûmete hakim oldukları zaman bile kanunsuz şiddet hareketlerine devam ettiler. Hükûmet polisi işlerine karışamayacağı için meydanı boş bulmuşlardı. Cinayetler, işkenceler, dayaklar, ve malların tahribi girla gitti. Geniş bir şekilde uyguladıkları yeni bir metod da onlara karşı gelmeye cesaret edenlere hint yağı içirmekti.

1924 de Parlâmento'da üye ve başta gelen sosyalistlerden biri olan Giocomo Matteoti'nin öldürülmesi bütün Avrupa'da yankılar uyandırdı. Glacomo, Parlâmento'da konuşup, o sırada yapılmakta olan seçimlerde fa-

şistlerin kullandığı metodları tenkit etmişti. Birkaç gün sonra da öldürüldü. Formalite icabı katiller yargılandı fakat hemen hiç ceza görmeden kurtuldular. Liberallerin mutedil liderlerinden Amendola'da yediği dayaktan öldü. Sabık bir liberal başbakan olan Nitti kılı kılına İtalya'dan kaçacak zaman buldu ama evi tahrip edildi. Bunlar ancak dünyanın dikkatini çeken örneklerden bir kaçıdır. Şiddet hareketi devamlı ve çok genişti. Bu şiddet kanunî baskı metodlarından ayrı ve ona ekdi ama düzensiz ve hissî bir hareket değildi. Sade sosyalist ve komünistlere değil, barışçı ve çok mutedil liberallere, yani bütün karşı koyanlara karşı bilerek hazırlanmış, düzenli bir hareketti. Mussolini, hasımları için yaşamın güç veya «imkânsız» yapılmasını emretmişti. Bu emir sadıkane yerine getirildi. Başka hiçbir parti, organizasyon veya kurum olmamalıydı. Herşey Faşist olacaktı ve bütün işler faşistlere verilecekti.

Mussolini İtalya'nın bütün kuvvetlerini şahsında toplayan diktatörü oldu. Yalnız Başbakan değil, Dışişleri, İçişleri, koloniler, deniz, hava, savaş ve iş bakanıydı; yani neredeyse bütün kabineyi temsil ediyordu. Zavallı Kral arka plâna çekilmiş, sesi duyulmaz olmuştu. Parlamentoda zamanla kenara itildi ve bir gölge haline geldi. Sahneye hakim olan Büyük Faşist Meclisi ve Ona hakim olan da Mussolini'nin kendisi idi.

Mussolini'nin dış ilişkiler hakkındaki ilk konuşmaları Avrupa'da şaşkınlık ve korku yarattı. Bunlar bir Bakanın diplomatik hezeyanları ile ilgisi olmayan, şişirilmiş, korkutucu, olağan üstü konuşmalardı. Mussolini her an savaşa istekli görünüyordu. Durmadan İtalya'nın kaderi olan imparatorluktan, İtalyan uçaklarının sayılarıyla gökleri karartmasından söz ediyordu; bir kaç kere komşusu olan Fransa'yı açıkça tehdit etti. Fransa şüphesiz İtalya'dan çok daha kuvvetli idi ama kimse savaş istemediği için Mussolini'nin söylediklerine göz yumuluyordu. Milletler Meclisi Mussolini'nin alay ve küçümsemelerine özellikle hedef oluyordu. İtalya'da Meclis'e üye olduğu halde bir keresinde Mus-

solini, Milletler Meclisine en saldırıcı bir şekilde meydan okudu. Yine de Meclis ve öteki kuvvetler bütün bunlara katlandılar.

İtalya'nın dış görünüşü oldukça değişti. İtalya'da turistler, her yerde görülen düzen ve vakitliliğin etkisi altında kalır. İmparatorluk şehri Roma, güzelleştirildi ve bunun için bir sürü haris plânlar uygulandı. Mussolini yeni bir Roma İmparatorluğunun hülyalarını görüyordu.

1929 da Papa ile İtalya Hükûmeti arasındaki eski itilâf Mussolini ile Papa'nın temsilcisi arasında yapılan bir anlaşma ile son buldu. İtalya Krallığının 1871 de Roma'yı Başşehir yapmasından beri, Papa Onu tanımayı veya Roma'ya hakim olmak hakkındaki iddiasından vazgeçmeyi reddetmişti. Bu yüzden papalar, seçilir, seçilmez Roma'daki muhteşem Vatikan sarayına çekilip bir daha İtalyan toprağına ayak basmıyorlardı. Gönüllü olarak kendilerini hapsetmişlerdi. 1929 anlaşması ile Roma'daki küçük Vatikan bölgesi bağımsız ve başına buyruk bir devlet olarak kabul edildi. Bütün halkının sayısı ancak 500 kadar olan bu devlette, Papa mutlak hükümdardır. Devletin kendi özel mahkemeleri, parası, posta pulu, halk hizmetleri ve dünyadaki en pahalı, küçük bir demiryolu vardır. Papa artık bir mahpus değildir; arasıra Vatikan'dan çıkar. Papa ile yapılan bu anlaşma Mussolini'yi, Katoliklere sevdirdi. Faşistlerin kanunsuz zulmü, bir sene kadar şiddetle ve sonra 1926 ya kadar hızını azaltarak devam etti. 1926 da (siyasî hasımlara karşı) Hükûmete büyük yetkiler veren ve şiddet hareketlerinin kanunsuzluğunu gideren özel kanunlar çıkarıldı. Bunlar Hindistan'da çok bulunan fermanlarla bu fermanlar üzerinde kurulan kanunlara benziyordu. Bu «özel kanunlarla» insanlar cezalandırılıyor, sürüler halinde sürgüne veya hapse yollanıyordu. Resmî sayılara göre, 1926 Kasımı ile 1932 Ekim ayı arasında 10044 kadar insan özel mahkemelerde yargılanmıştı. Sürgünler için üç ceza adası ayrılmıştı: Ponza, Ventolene ve Termiti; bu adalardaki koşullar da çok kötüydü.

Büyük ölçüde baskı ve tutuklamalar hâlâ devam ediyordu. Ülkede, ezmek için yapılan bütün çabalara rağmen gizli ve ihtilâlci bir direnme olduğu bundan da anlaşılabilir. Malî güçlükler artmakta ve ülkenin ekonomik durumu gittikçe bozulmaktadır.

ALMANYADA NAZİLERİN ZAFERİ

Ispanya ayaklanması bazı kimseleri şaşırttı ama gerçekte şaşılacak bir şey yoktu. Her şey normal sırasını izledi ve gözlemciler olayın kaçınılmaz olduğunu biliyorlardı. Eski kıral - feodalizm - kiliseden meydana gelen yapı çökmüş ve kuvvetsiz kalmıştı. Modern koşullara hiç uymuyordu, bu yüzden de olgun bir meyva gibi bir dokunuşta düştü. Hindistanda da hâlâ geçmiş devrin feodal kalıntılarına rastlanır; bir dış kuvvet tarafından desteklenmemiş olsalardı ortadan kalkmış olurlardı.

Almanyada son zamanlarda olan değişiklikler ise apayrı çeşittendir ve şüphesiz Avrupayı sarsıp binlerce kişiyi sersemletmiştir. Almanlar gibi kültürlü ve ileri gitmiş insanların barbarca ve zalimce davranışlara girişmeleri çok şaşırtıcıdır. Hitler ve Naziler Almanyada zafer kazandı. Onlara «Faşist» deniyor. Zaferleri 1918 ayaklanmasının ve onu izliyen olayların bir karşıtı, bir geriye dönüştü. Bütün bunlar gerçektir. Hitlerizmde Faşizmin, şiddetli bir gericiliğin, ve bütün liberal unsurlarla, özellikle işçi aleyhtarlığının bütün unsurları görülür. Yine de Hitlerizm, gericilikten çok daha fazla ve İtalyan faşizminden çok daha geniş olarak halkın duyguları üzerine kurulmuştur. Sözü geçen halk duygusu işçilere değil, açlıktan ölen ve her şeyden yoksun, ihtilâlci bir orta sınıfa aittir.

İtalyadan söz eden mektuplarımın birinde Faşizmi anlatmış ve Faşizmin, kapitalist bir devlet ekonomik bir kriz sırasında toplumsal başkaldırma tehlikesi ile karşı karşıya gelince ortaya çıktığını söylemiştim. Zen-

gin sınıflar kendilerini korumak için, yanıltıcı anti-kapitalist sloganlarla düşüncesiz köylü ve işçileri ayartarak aşağı-orta sınıf çevresinde bir kütle hareketi yaratmaya çalışıyorlardı. Kuvvet kazanıp hükümetin kontrolünü ele geçirince bütün demokrat kurumları yok edip düşmanlarını eziyor ve özellikle işçi kuruluşlarını eziyorlardı. Yani yönetimleri şiddet üzerine kurulmuştu. Yeni hükümetler orta sınıftan olup kendilerini destekliyenlere iş veriyor ve çoğunlukla endüstriyi hükümet kontrolünde tutmak için bazı tedbirler alınıyordu. Bütün bunları Almanyada görebiliriz. Fakat insanı şaşırtan, Hitlerin safına geçenlerin çokluğu ve Faşist hareketlere olan eğilimdir. Nazilerin karşı ayaklanması 1933 Martında olmustu. Fakat önce olayların başlangıcını görmek için biraz geriye gidelim.

1918 Alman ayaklanması gerçek bir ayaklanma değildi. Kayzer gitmiş, Cumhuriyet ilân edilmişti. Ama eski politik, sosyal ve ekonomik sistem devam ediyordu. Birkaç yıl için devleti Sosyal Demokratlar yönetti. Bunlar eski gerici unsurlardan çok korkuyor ve onlarla uzlaşmaya çalışıyorlardı. Parti teşkilâtları, milyonlarca üyesi ve sendikaları ile son derece kuvvetliydi, ayrıca birçok kimse de kendilerine sempati besliyordu. Fakat gerici unsurlar önünde her zaman savunma politikası kullandılar, yalnız kendi aşırı kanatlarına ve Komünist partisine karşı saldırgan davranıyorlardı. Öyle beceriksizce davrandılar ki taraftarlarının çoğu onları bıraktı ve bunların bir kısmı olan işçiler, birkaç milyon üyesi ile çok kuvvetlenmiş olan Komünist Partisine, orta sınıftan taraftarlar da gerici partilere girdiler. Sosyal Demokratlarla Komünistler arasında, her ikisinin de zayıflamasına yol açan sürekli bir savaş vardı.

Harp sonrası yıllarında Almanya'da büyük enflâsyon başladığında Alman endüstri adamları ve toprak sahipleri durumdan memnundular. Ağır borca girmiş topraksahipleri borçlarını, değeri çok düsmüş olan enflâsyon parası ile ödeyip rehindeki topraklarını kurtardılar. Büyük fabrika sahipleri işlerini genişletip mu-

azzam tröstler kurdular. Alman malları o ölçüde ucuzladı ki her yerde pazar bulunabiliyordu. İşsizlik ortadan kalktı. İşçi sınıfı, kuvvetli sendikalarla organize oldu ve paranın değeri düştüğü halde ücretleri yüksek tutmayı başardı. Enflâsyon orta sınıfa dokundu, onu korkunç bir fakirliğe sürükledi. İste Hitlere ilk katılanlar 1923-924 ün fakir orta sınıfı oldu. İşsizliğin artması ve bankaların iflâs etmesi ile Hitlerin taraftarları da artmaya başladı. Durumlarından hoşnut olmıyanlar ona koşuyordu. Hitlere katılan bir başka sınıf da eski ordunun subayları idi. Versay Anlaşması hükümlerine göre terhis edilen subayların binlercesi işsiz kalmıştı. Kurulmakta olan özel ordulara girmeye başladılar. Bu ordular arasında Nazilerin «Fırtına Bölükleri» ve Kayzerin dönmesini istiyen muhafazakâr ulusçuların «Çelik Miğferler» i vardı.

Kimdi bu Adolf Hitler? Şaşırtıcıdır ama idareyi eline almadan bir iki yıl öncesine kadar Alman vatandaşı bile değildi. Harpte her hangi bir insan gibi dövüşmüş olan bir Alman - Avusturyalı idi. Alman Cumhuriyetine karşı yapılan başarısız bir ayaklanmada, bir «putsch» da rol almış, hapse mahkûm olmakla birlikte kendisine yumuşak davranılmıştı. Bundan sonra Sosyal Demokralara karşı «National Sozialist» «Nasyonal Sosyalist) Partiyi kurmuştu. Nazi kelimesi buradan gelir: National'ın Na'sı ile Sozialist'in Zi'si. Partinin adı sosyalistti ama sosyalizmle hiçbir ilgisi yoktu. Herkesin bildiği gibi Hitler sosyalizmin amansız düşmanı idi. Parti, sembol olarak *Swatiska* (gamalı haç) ı kabul etti. Bu kelime Sanskritçeden gelir ve bu işaret de eski zamanlardan beri bütün dünyaca tanınır. Bildiğin gibi bu işaret Hindistanda çok popüler olup uğur sembolü sayılır. Naziler bundan başka «Fırtına Bölükleri» denen ve üniforma olarak kahverengi gömlek giyen savaş grupları kurdular. İtalyan Faşistlerine «Siyah Gömlekliler» dendiği gibi Nazilere de «Kahverengi Gömlekliler» denir.

Nazilerin programı açık ve olumlu değildi. Şiddetle

uluscu olup Almanya ve Almanların büyüklüğü üzerinde özellikle duruyordu, gerisi kin ve nefret doluydu. Almanya için bir alçalma olarak kabul edilen Versay Anlaşmasının aleyhinde olması da birçok kişiyi Nazilerin tarafına çekti. Anti-Marksist-Komünist-Sosyalist olup işçi sendikalarına da karşıydı. Yahudilere de karşıydı çünkü Yahudiler «Ari» Alman ırkının yüksek standardını düşürüyordu. Hafifçe kapitalizme de karşıydı ama bu, kazancı yerinde olanlara küfretmekten öteye geçmiyordu. Tek sosyalist yönü, gevşek bir şekilde, devlet kontrolünden söz etmesiydi.

Bütün bunların ardında olağanüstü bir şiddet felsefesi gizliydi. Şiddet, sadece övülmek ve teşvik edilmekle, kişinin en yüksek görevi olarak kabul ediliyordu. Bu felsefenin temsilcisi, Oswald Spengler adlı ünlü bir Alman düşünürüdür. Spengler «insan», demişti, «yırtıcı bir hayvandır: cesur, kurnaz ve zalim. İdealler korkaklıktır. Yırtıcı hayvan, hareketli hayatın en yüksek şeklidir.» Spengler ayrıca «işsiz sempati, sükûnet ve barış hislerinden» ve «nefretin, yırtıcı hayvandaki ırk hislerinin en gerçek olanı olduğundan» da söz etmişti. İnsan bir aslan gibi olmalı, ininde başkasına yer vermemeliydi, sürü içinde yaşayıp oraya buraya güdülen bir inek gibi değil. Böyle bir insan için savaş şüphesiz ki işlerin ve sevinçlerin en yükseğiydi.

Bu sözlere yer vermemin nedeni, bu sözlerin Hitlerin zihniyetini anlamamıza yardım etmesi ve Nazizmin amansızlığını açıklamasıdır. Tabiî her Nazinin bu şekilde düşündüğü söylenemez. Ama liderler ve saldırgan unsurlar gerçekten böyle düşünüyor ve öbürlerine örnek oluyorlardı. Gerçekte ortadaki bir Nazi hiç düşünmüyordu bile. Kendi dertleri ve Fransızların Ruhr'u işgal etmeleri dolayısiyle zaten kızgın olan halkın hislerine hitap eden ve aslında çok iyi bir söylevci olan Hitler de bütün suçu Marksistlerle Yahudilere yüklüyordu. Nazi-ler Almanyanın şerefinin koruyucusu rolünde olduklarından Fransa ve diğer ülkeler Almanyaya kötü davrandıkları zaman daha çok insan Nazilerin tarafına geçi-

yordu. Ekonomik kriz kötüleştikçe askerler Fırtına Bölüklerine akın akın girmeye başlıyordu.

Sosyal Demokrat Parti az bir süre sonra devletin kontrolünü kaybetti ve Katolik Merkez Partisi iş başına geldi. Partilerden hiçbiri Reichstag'da (Parlâmento) ötekileri önemsemiyecek kadar kuvvetli değildi, bunun için sık sık seçimler yapılıyor, entrikalar, parti manevraları oluyordu. Nazilerin kuvvetlenmesi Sosyal Demokratları o kadar korkuttu ki Kapitalist Merkez Partisini ve başkanlık için de yaşlı general Von Hindenburg'u desteklediler. Nazilerin kuvvetlenmesine rağmen iki işçi partisi, Sosyal Demokratlar ve Komünistler hâlâ kuvvetliydi, sonuna kadar da milyonlarca taraftarları oldu, ama ortak tehlikeler karşısında bile birlikte çalışamadılar Komünistler, 1918 den sonra idareyi ellerinde bulundurdukları sırada Sosyal Demokratların yaptıkları zulmü ve buhran boyunca gerici gurupları desteklemelerini unutamıyorlardı. Öte yandan Sosyal Demokrat Parti de, sonradan birlikte çalıştığı İngiliz İşçi Partisi gibi kendisine yardım eden bir sürü kişilerin desteği yardımıyla zengin ve yaygın bir kuruluş haline gelmiş olup durumunu ve emniyetini tehlikeye atmak istemiyordu. Kanuna karşı gelmekten ya da doğrudan hareket denen greve göz yummuş olmaktan fena halde korkuyordu. Günün çoğunu komünistlere karşı dövüşerek harcıyordu.

Almanya böylece dengede kalan kuvvetlerin meydana getirdiği silâhlı bir kamp haline geldi. Sık, sık özellikle Naziler, komünist işçi öldürüyor ve kargaşalıklar doğuyordu. Bazan işçiler de aynen karşılık veriyorlardı. Hitler, birbirleriyle pek az ortak yönleri olan guruplardan meydana gelmiş karışık bir toplumu başarı ile birarada tutuyordu. Bu, orta sınıfın alt tabakasının bir yandan büyük endüstri adamları ile, öte yandan zengin köylülerle yaptığı garip bir birleşmeydi. Büyümekte olan Marksizm ve komünizme biricik sığınak olduğu ve sosyalizme küfrettiği için endüstri adamları Hitleri desteklediler ve ona para yardımı yaptılar. Orta

sınıfın fakirleri ve köylüler hâttâ işçilerin bir kısmı da anti-kapitalist sloganlara kapılmışlardı.

30 Ocak 1933 te 86 yaşındaki ihtiyar başkan Hindenburg Hitleri Almanyadaki en yüksek memurluktan Başvekilliğe getirdi. Ortada Nazilerle Ulusçulardan meydana gelen bir koalisyon vardı ama az sonra idareyi gerçekten elde tutanın Naziler olduğu anlaşıldı. Genel seçimlerde Naziler Reichstagda çoğunluk kazandılar. Bunu kazanmasalar da pek birşey ifade etmiyecekti, çünkü Parlamentodaki hasımlarını tevkif edip hapse attılar. Böylece komünist üyelerin hepsi ve Sosyal Demokratların çoğu elenmiş oldu. Tam bu sırada Meclis binasında yangın çıktı ve bina yanıp kül oldu. Naziler bunun bir komünist suikastı olduğunu söylediler. Komünistler bunu şiddetle reddedip Nazi liderlerini, onlara saldırmaya bahane bulmak için bu yangını çıkarmakla suçladılar.

Bunun üzerine bütün Almanyada Nazi dehşeti veya Kahverengi Dehşeti başladı. Önce çoğunluğu Naziler teşkil ettiği halde Parlamento kapatıldı ve bütün yetki Hitlerin kabinesine verildi. Artık kanun da dahil istedikleri her şeyi yapma hakkına sahiptiler. Waymar Anayasası böylece parçalandı ve bütün demokrasi çeşitleri açıkça kötülenmeye başladı. Federasyon şekline de son verilerek bütün kudret Berlinde toplandı. Her yere, bir üstündekinden başkasına sorumlu olmıyan diktatörler atandı. Hitler, tabiî baş diktatördü.

Bu değişiklikler olurken Nazi Fırtına Bölükleri bütün Almanyaya dağılıp son derece vahşi ve zalim bir şiddet saltanatına başladılar. Tarihte böylesi görülmemişti. Daha önce olan dehşetler, Kızıl olsun, Beyaz olsun, bir ülke veya bir egemen gurup bir iç savaşta dövüşürken meydana gelmişler, tehlike ve devamlı korku sonucu olmuşlardı. Ama Nazilerin ne korkacak bir şeyleri ne de karşılaşacak tehlikeleri vardı. Devlet yönetimini ellerinde bulundurdukları gibi, hiçbir silâhlı direnme ya da karşı gelme karşısında değillerdi. Kahverengi Dehşet, korku ve ızdırabın sonucu değil, Naziler-

le uyuşmıyanlara karşı soğukkanlılıkla, bilerek yapılan zalim bir baskıydı.

Naziler başa geldikten sonra yapılan zulmü saymak hiçbir işe yaramaz. Hem erkekler hem de kadınlar vahşice eziyetler, dayaklar ve cinayetlere kurban oldular. Çok büyük sayıda insan zindanlara ve toplama kamplarına atılıp pek kötü davranışlara maruz kaldı. En kötü davranılanlar komünistlerdi, sosyal demokratlara daha iyi davranılıyordu. Barışçılar, liberaller, sendikacılar ve enternasyonalistler de hücuma uğradılar, Yahudiler mahvedildiler. Naziler, Marksizme, Marksistlere ve bütün «sola» yok etme savaşı açılmış olduğunu ilân ettiler. Yahudiler de bütün mevki ve mesleklerden çıkarılmalıydı. Binlerce Yahudi profesör, öğretmen, müzisyen, avukat, doktor ve hemşire işten çıkarıldı. Yahudi dükkânları boykot edildi, işçiler fabrikalardan atıldı. Nazilerin istemedikleri kitaplar toptan imha edildi. Gazetelerde en küçük bir fikir ayrılığı veya tenkide izin verilmedi. Dehşet'in haberleri yayınlanamıyor, fısıldanması bile cezalandırılıyordu.

Nazi partisinden başka bütün parti ve kuruluşlar kapatıldı. Önce Komünist Partisi, sonra Sosyal Demokrat, Katolik Merkez Partisi ve sonunda Nazilerin müttefiki olan Ulusçu Parti. Nesiller boyu işçilerin emeği, fedakârlıkları ve birikmiş paralarını temsil eden Alman sendikaları dağıtılıp para ve malları alındı. Bir tek parti, bir tek kuruluş kalacaktı: Nazi Partisi.

Nazilerin acayip felsefesi herkese kabul ettirildi, Dehşet'in korkusundan kimse başını kaldıramadı. Eğitim, tiyatro, sanat, bilim kısaca her seye Nazi damgası vuruldu. Hitlerin yardımcılarından Herman Goering «Gerçek Alman, kanıyla düşünür» der. Başka bir Nazi lideri «katıksız mantık ve açık bilim devrinin kapandığını» söylemişti. Çocuklara Hitlerin İsa olduğu ve birinciden büyük olduğu öğretildi. Nazi hükümeti özellikle kadınlar arasında eğitimin yaygın olmasını istemiyordu. Hitlercilere göre kadının yeri evi ve mutfağıdır, baş işi de vatan için doğüşüp ölecek çocuklar yetiş-

tirmekti. «Genel Aydınlatma ve Propaganda» Bakanı Nazi lider Dr. Joseph Goebbels şöyle demişti: «Kadının yeri ailedir, görevi vatanı ve halkı için çocuk yetiştirmektir. Kadınların serbest bırakılması devlet için bir tehlike olur. Erkeğin işini erkeğe bırakmalıdır.» Dr. Goebbels halkı aydınlatma yolu hakkında da şöyle dedi: «Niyetim basınla piyano çalar gibi oynamaktır.»

Bu barbarlık, ateş ve gökgürültüleri arkasında orta sınıfın açlık ve sefaleti gizliydi. İş ve ekmek için dövüşmek gerekiyordu. «Ari» Almanlar, onlarla rekabet edemedikleri, başarılarına aç gözle bakıp işlerine sahip olmak istedikleri için Yahudi doktorlar, avukatlar, öğretmenler, hemşireler v.b. işlerinden atılmışlardı. Başarılı birer rakip olduklarından Yahudi dükkânları kapatıldı. Aşırı kâr ettiklerinden ve fazla yüksek fiyatlar koyduklarından şüphelenilen birçok Yahudi olmıyan dükkânlar da kapatıldı ve sahipleri tutuklandı. Nazilerin köylü taraftarları doğu Prusyanın büyük topraklarına göz dikmiş oraların aralarında bölüştürülmesini istiyorlardı.

Nazi programının enteresan bir yönü, bütün aylıkların yılda 12000 markta sınırlandırılması teklifiydi. Bunun üzerinde ne ölçüde durulduğunu bilmiyorum. Başbakanın şimdi aldığı para yılda 26000 marktır. Özel işletmelerin işçi ve direktörlerinin bile yılda 18000 marktan fazla almaması teklif edildi ki geçmişte bunlara çok ödenirdi. Bu rakamları, fakir Hindistanın memurlara ödediği dolgun maaşlarla karşılaştır. Karaşide Meclis, aylıkları 500 R. (750 mark) olarak sınırlamayı teklif etmişti.

Nazi hareketleri sadece dehşet ve zulma dayanmaz. Son seçimlere göre nüfusun % 52 si Hitleri desteklemekte, Hitler çok sevilmektedir. Halk, Versay anlaşmasının yol açtığı uzun baskı ve hor görülme yıllarından sonra ilk defa rahat nefes alıyor.

Almanyanın geri kalan % 48 i ise apayrı düşünmektedir. Alman işçi sınıfı, Nazilerin korkusundan açığa vurulamıyan bir kızgınlık ve nefretle doludur. Deh-

şete boyun eğip, ümitsizlik ve kederle, emek ve fedakârlıklarla kurmuş oldukları şeylerin yıkılmasına göz yummak zorunda kaldılar. Son aylarda Almanyada olan olaylar arasında en şaşırtıcılarından biri de Sosyal Demokrat Partinin en ufak bir direnme göstermeksizin çökmesidir. Bu, Avrupadaki en eski, en büyük, ve en iyi teşkilâtlanmış işçi partisiydi. Yine de her türlü hakarete ve sonunda yok edilmeye sessizce ve direnmeksizin boyun egdi. Hoş, aslında sadece direnmek hiçbir işe yaramazdı ya. Sosyal Demokrat Partisi başkanları, zamanla, her defasında itaatlerinin sonunda bir faydası olacağını düşünerek boyun eğdiler. Fakat bu itaat, kendilerine karşı bir silâh oldu: Naziler işçilere, liderlerinin tehlike karşısında kendilerini nasıl yalnız bıraktığını anlatmaya koyuldular. Avrupa işçi sınıfının uzun mücadele tarihinde bazı zaferler ve birçok yenilgiler oldu ama en küçük bir direnme olmadan işçi tezinin bu ölçüde utandırıcı bir ihanete uğrayıp teslim olması görülmemişti. Komünist Partisi direnmeye çalışıp genel bir greve başladı ama Sosyal Demokratların desteği olmadığından grev sönüp gitti. İşçi hareketi hâlâ gizli ve yaygın bir organizasyonla devam etmektedir. Nazilerin casusluk teşkilâtına rağmen bir kaçyüz bin civarında basılan gizli gazeteler olduğu sanılmaktadır. Almanyadan kaçabilen bazı Sosyal Demokrat liderler de dışarıdan, gizli metotlarla propaganda yapmaya çalışıyorlar.

Kahverengi Dehşetten en çok çeken işçi sınıfı idi. Gelgelelim Dünya, Yahudilere yapılandan daha çok etkilendi. Avrupa, sınıf kavgalarına kısmen alışıktır. Ama Yahudilere yapılan saldırı, ancak Orta Çağda veya devrimizde Çarlık Rusyası gibi geri ülkelerde olması mümkün bir ırk kavgasıydı. Bir ırkın resmen zulme uğraması Avrupayı ve Amerikayı sarstı. Alman Yahudileri arasında başta Einstein olmak üzere birçok ünlü bilim adamları, doktorlar, avukatlar, müzisyen ve yazarlar bulunması şoku artırdı. Bunlar Almanyayı vatan sayıyor, her yerde Alman kabul ediliyorlardı. Onları barın-

dırmak her ülkeye şeref verirdi, ama çılgın bir ırk ayrımı politikasına kendilerini kaptıran Nazilerin onları avlaması bütün dünyada yankılar uyandırdı. Sonra, Naziler Yahudi mağazalarını ve meslek adamlarını boykota başladılar ama Yahudilerin yurttan ayrılmalarına izin vermiyorlardı. Bunun tek sonucu onları açlıktan öldürmek olabilir. Bütün dünyaca yapılan itiraz sonunda Naziler Yahudilere daha hafif davranmaya başladılar ama politikaları hâlâ aynıdır.

Yahudiler dünyaya yayıldıkları ve kendilerine mahsus yurtları olmadığı halde Nazilere aynen karşılık veremiyecek ölçüde ümitsiz durumda değiller. İş hayatı ile mali dünyayı bir dereceye kadar kontrolleri altında bulunduruyorlar. Sessizce Alman mallarına boykot da ilân ettiler. Bir New York konferansında 1933 Mayısında alınan bir karara göre «Almanyada yapılan ve üretilen her türlü mal ve maddeler, Alman ulaştırma ve nakil sistemi, trafik hizmetleri ve hattâ Alman mallarından alınacak zevk bile boykot edilecek, Almanyadaki rejime her hangi bir şekilde maddi yardımı dokunacak her türlü davranıştan kaçınılacaktı.»

Hitlerizme dışarıdan gösterilen tek tepki bu değildi. Naziler hep Versay anlaşmasının değiştirilmesini, özellikle doğu sınırında Danzige kadar uzanan ve Almanyayı bölen Polonya Şeridinin kalkmasını istiyordu. Barış anlaşması ile silâhsızlandırılmış olduklarından, eşit ölçüde silâhlanma da istiyorlardı. Hitlerin silâhlanma tehdidi ile dolu konuşmaları Avrupayı, özellikle Almanyadan çok korkan Fransayı altüst etti. Bir zaman için Avrupa savaşın eşiğine geldi. Birdenbire bu Nazi korkusu Avrupada yeni guruplaşmalara yol açtı. Fransa, Sovyet Rusyaya eğilim gösteriyordu. Versay anlaşması ile ortaya çıkan veya bu anlaşmadan yararlanan Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, Anlaşmanın bozulacağından korkarak birleştiler ve aynı zamanda Rusya'ya yaklaştılar. Avusturya'da şaşırtıcı bir durum meydana çıktı. Fakat bir Başvekil olan Dolfuss, Hitlerinkinden başka türlü bir faşizmi benim-

sediğinden Avusturya'daki faşistlere karşı gelmeye başladı. Italya Hitlerin zaferine katıldı ama isteklerinin hepsini desteklemedi. Bunca zamandır Alman taraftarı olan İngiltere'de, halk Alman aleyhtarı haline geldi, hattâ yeniden «Hunlardan» söz etmeye başladılar. Hitler Almanyası Avrupa'da yapayalnız kalmıştı. Bir savaş çıktığı takdirde kuvvetli Fransa'nın silâhsız Almanyayı yeneceği şüphesizdi. Hitler bu sefer taktik değiştirip, barıştan söz etmeye başladı. Mussolini de Fransa Almanya, İngiltere ve İtalya arasında bir Dörtlü Kuvvetler Paktı teklif ederek imdadına yetişti.

Sonunda 1933 Haziranında Fransa'nın uzun süre tereddüt etmesinden sonra Pakt imzalandı. İçindekiler bakımından oldukça zararsızdı Pakt; bütün söylediği, dört kuvvetin uluslararası sorunlarda, özellikle Versay Anlaşması'nın değiştirilmesi hakkında bir teklif olduğunda birbirlerine danışmaya karar verdikleriydi. Gelgelelim bu Pakt'ın bir anti-Sovyet blok kurma çabası olduğu söylenir. Fransa, Pakt'ı belirli bir isteksizlikle imzalamıştı. Belki de bu Pakt'a cevap olarak, Londrada, 1 Temmuz 1933 de, Rusya ile komşuları, bir saldırmazlık paktı imzaladılar. Sırası ilgi çekicidir ki, Fransa da bu pakta uyduğunu belirtti.

Hitlerin esas programı - yani Alman kapitalizminin programı Avrupa'nın Rusya'ya karşı koruyucusu pozunu takınmaktır. Almanya toprak isterse bunu ancak Doğu Avrupa'dan veya Sovyetler Birliğinden alabilir. Bunun yapılması için, Almanya silâhlanmalıdır. Bu yüzden Versay anlaşmasının değiştirilmesi veya, kimsenin karışmamasının sağlanması gerekir. Hitler, İtalyanın desteğine güveniyor. İngilterenin de desteğini kazanabilse, Dört kuvvet paktındaki tartışmalarda Fransanın direncini etkisiz bırakabileceğini ümit ediyor.

Hitler bunun için İngiliz desteğini kazanmaya çalışıyor. Bunun için İngilizlerin Hindistandaki üstünlüklerinin zayıflamasının İngiltere için bir felâket olacağını açıkladı. İngiliz emperyalizmi Sovyet Rusya ka-

dar hiçbir şeyden nefret etmediği için, Hitlerin anti-Sovyetizmi de İngilizlere bir yaranmadır. Ama İngiliz halkı, Nazilerin hareketlerinden o kadar iğrendi ki, Hitlerizmi destekleyecek bir teklifi kabul etmeleri için zamana ihtiyaç vardır.

Nazi Almanya böylece Avrupa'da, bu paniğe kapılmış dünyanın korkularını arttıran bir fırtına merkezi oldu. Almanyanın kendisi ne olacak? Bu Nazi rejimi devam edecek mi? Almanya'da Nazilere karşı büyük bir nefret ve karşı koyma var ama organize olmuş direniş ezildi. Baska parti veya organizasyon kalmadı; Naziler egemen oldu. Naziler arasında iki parti var gibi görünüyor: sağ kanadı meydana getiren iş âlemi ve kapitalist unsurlar, ve sol kanadı meydana getiren, son zamanlarda birçok işçinin gelmesi ile artan, parti çoğunluğu. Hitlerin hareketini gönüllü olarak destekliyenler arasında birçok anti-kapitalist radikaller vardı ve bunlar son zamanlarda birçok Marksçı ve sosyalisti de aralarına aldılar. Sağ ve sol kanatların pek az ortak yönleri vardır. Hitlerin büyük basarısı, onları bir arada tutup, birbirlerine karşı oynamak olmustur. Bu ortak bir düşman oldukça uygulanabilirdi. Simdi düşman ezilmis olduğundan sağ-sol ayrılığı şüphesiz kendini gösterecektir.

Şimdiden sesler duyulmakta. Solcu Naziler, birinci ayaklanmanın başarıldığını, kapitalizm, toprak sahibcilik v.b. ye karşı olan «ikinci devrimin» baslaması gerektiğini söylüyorlar. Hitler ise bu «ikinci devrimi» insafsızca bastıracağı tehdidini savurmus bulunuvor. Böylece kapitalist, sağ kanatla olduğunu belirtti. Simdi yüksek mevkilerde bulunan arkadaşları bir değişikliğe taraftar değiller.

Hitlerizmi anlamak çok uzun sürdü ama, Nazi zaferinin ve sonuçlarının Avrupa ve dünya için cok önemli ve uzun vadeli sonuçları olduğunu kabul edersin. Nazi hareketi, İtalyan fasizminden süphesiz daha vahşi ve radikal oldu. Bu radikal unsurların ezilip gideceğini veya kalacağını bize zaman gösterecek.

Nazi hareketinin büyümesi, Marksist teoriyi bir dereceye kadar karıştırdı. Ortodoks Marksistler gerçekten ihtilâlci olan tek sınıfın işçi sınıfı olduğuna, ekonomik koşullar kötüleştikçe bu sınıfın, orta sınıfın hoşnut olmayan, fakir unsurlarını da kendine çekerek sonunda bir işçi ayaklanması doğacağına inanmışlardı. Ama Almanya'da bambaşka bir şey oldu. Kriz geldiği zaman işçiler ayaklanmaya hazır olmaktan uzaktı ve ihtilâlci sınıf, orta sınıfın aşağı tabakaları ile öteki unsurlardan meydana geldi. Bu, Marksizme uymaz. Fakat öteki Marksist'ler diyorlar ki, Marksizim, son gerçeği dinlerin yaptığı gibi ortaya koyan bir doğma, veya din değildir.

Bir tarih felsefesi, tarihi açıklayan bir görüş tarzı ve sosyalizmle sosyal eşitliğe giden bir hareket yöntemidir. Esas prensipleri, çeşitli zaman ve ülkelerdeki değişik koşulları karşılayacak, çeşitli yollarla uygulanmalıdır.

Not: (Kasım 1938):

5 yıl kadar önce yukarıdaki mektup yazıldığından beri, Nazi Almanyasının Hitlerin liderliği altındaki gelişmesi gibi önemli bir şey olmadı dünya politikasında. Bugün Hitler, Avrupa'ya hükmediyor ve büyük kuvvetler, daha doğrusu bir zamanlar büyük olan kuvvetler, onun önünde eğiliyor ve tehditleri karşısında titriyorlar. 20 yıl önce Almanya, yenilmiş ve ezilmişti. Şimdi ise, bir askerî savaş veya zafer olmadan, Hitler Almanya'yı galip ülke haline soktu ve Versay Anlaşması ölüp, gömüldü.

İdareyi eline aldıktan sonra Hitlerin ilk işi, Almanya'daki hasımlarını yok etmek ve Nazi Partisini kuvvetlendirmek oldu. Almanya'yı «Nazileştirdikten» sonra, Nazi çevrelerinde, ikinci bir anti-kapitalist devrim isteyen solcu eğilimlere son vermeye karar verdi. 30 Haziran 1934 de Kahverengi Gömlekliler terhis edilip, liderleri öldürüldü. Vaktiyle Başvekil olan General Von Schleicher dahil, daha birçok kişi öldürüldü.

1934 Ağustosunda, Başkan von Hindenburg öldü. ve Hitler Başvekil Başkan olarak O'nun yerini aldı. Alman halkının lideri, veya Führeri olarak, bütün kuvvetleri şahsında topluyordu. Halk arasında darlık baş göstermiş, âdeta zorla, geniş çapta bir özel yardım kurumu organize edilmişti. İşsizlerin çalıştırıldığı zorunlu iş kampları da kuruldu. Yahudiler zorla atılarak, yerlerine Almanlar geçti. Almanya'nın ekonomik durumu düzelmedi hattâ kötüleşti, ama işsizlik ortadan kalktı. Bu arada gizli silâhlanma devam etti ve Almanya korkusu büyüdükçe büyüdü.

1935 in ilk zamanlarında, Saar da yapılan plebisit sonucunda büyük çoğunluk Almanya ile birleşme taraftarı göründüğünden, Saar Almanya ile birleşti. Aynı yıl Mayısta, Hitler Versay Anlaşmasının silâhsızlanma maddelerini feshettiğini ilân ederek, askerî hizmeti zorunlu kılan bir karar aldı. Büyük bir silâhlanma programı yapıldı. Milletler Meclisi üyelerinden hiçbiri birşey yapamadı, korku onları, özellikle Fransa'yı sarmıştı. Fransa, Sovyet Rusya ile bir anlaşma yaptı. İngiliz Hükümeti, Nazi Almanyası ile birleşmeyi tercih ederek 1935 Haziranında bir denizcilik paktı imzaladı.

Bunun acayip sonuçları oldu. Fransa, İngiltere tarafından bırakıldığı hissine kapılarak, İtalya'ya tekliflerde bulundu. Fırsatı kaçırmayan Mussolini Habeşistanı istilâ etti.

1938 Martında Hitler, Avusturya üzerine yürüdü ve *anscluss* yani Avusturya'nın Almanya ile birleştiğini ilân etti. Milletler Meclisi Kuvvetleri yine boyun eğdiler. Avusturya'da, Naziler zalimce bir Yahudi aleyhtarı kampanyaya başladılar.

Bundan sonra Nazilerin hedefi Çekoslovakya oldu, ve birkaç ay için Sudeten Almanları sorunu Avrupa'yı karıştırdı. İngiliz politikasının Nazilere büyük yardımı oldu; Fransa da bu politikaya karşı gelmeye cesaret edemedi. Sonunda, Almanya'nın harp tehdidi karşısında, Fransa, müttefiki Çekoslovakya'yı terketti. İhanette İngiltere de rol almıştı. 29 Eylül 1938 de, Almanya,

İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Münih'de yapılan anlaşmayla Çekoslovakya'nın kaderi tayin edilmişti. Sudeten bölgesi ve daha birçok bölgeyi Almanya aldı. Polonya ve Macaristan'da fırsattan faydalanıp bazı bölgeleri aldılar.

Hitlerin idaresi altındaki Nazi Almanya'nın üstün olduğu, Fransa ve İngiltere'nin ikinci dereceden kuvvetler haline geldiği yeni bir Avrupa'nın bölünmesi böyle başladı.

KAPİTALİST DÜNYA KENDİNİ TOPLIYAMIYOR

Sana mali rekabet ve manevranın o kadar uzun bir hikâyesini anlattım ki korkarım bana teşekkür etmiyeceksin. Bu, milletlerarası entrikanın meydana getirdiği öyle karışık bir düğümdür ki çözmek veya bir kere içine girdikten sonra kurtulmak hiç kolay değildir. Ben sadece yüzeyde olnların çok sade bir görüntüsünü vermeye çalıştım. Aslında olanların çoğu hiçbir zaman aydınlığa çıkmamıştır.

Modern dünyada bankacının ve maliyecinin rolü çok büyüktür. Endüstri beylerinin günleri bile artık tarihe karıştı: Şimdi endüstriyi, tarımı, demiryollarını ve ulaştırma sistemini, bir ölçüye kadar hükümet de dahil her şeyi kontrol eden büyük bankacıdır. Endüstri ve ticaret ilerledikçe daha fazla para gerekti ve bunu da bankalar sağladı. Bugün işlerin çoğu kredilerle yapılmakta olup krediyi artıran, sınırlandıran ve kontrol eden bankalardır. Endüstrici de tarımcı da işleri yürütmek için bankalara koşmak zorundadır. Bu kredi verme işi bankacılar için yalnız kârlı olmakla kalmayıp endüstri ve tarım üzerindeki kontrolleri zamanla arttırır. Banka borç vermeyi reddetmek ya da, kritik bir anda parasını geri istemek suretiyle borçlunun işini bozabilir veya onu her hangi bir koşulu kabul etmeye zorlıyabilir. Bu, hem yurt içinde hem de uluslararası alanda uygulanabilir, çünkü merkez bankaları başka uluslara borç vermekle onlara baskı yapabilirler. New York bankacıları bu şekilde birçok Orta ve Güney Amerika uluslarını kontrol altında tutmaktadırlar.

Bu büyük bankaların önemli özelliklerinden biri hem iyi hem de kötü zamanlarda gelişebilmeleridir. İyi

zamanlarda iş âleminin genel zenginliğine ortak olurlar, para bankalara akar ve tekrar faizle kredi olarak verilir. Kriz ve depresyon zamanlarında parayı ellerinde tutar ve tehlikeye atmazlar, (ve böylece depresyon artar) ondan başka şekilde yararlanırlar. Her şeyin fiyatı düşmüştür toprağın, fabrikaların v.b. - ve birçok endüstriler iflâs eder. İşte bu anda banka herşeyi ucuz ucuz alır. Bolluk ve kıtlık devreleri bu yüzden bankacıların çıkarınadır.

Şimdi devam eden büyük deprosyon (*) da büyük bankaların durumu gayet iyidir. A.B.D. lerinde binlerce, Avusturya ve Almanyada da bazı büyük bankaların iflâs ettiği bir gerçektir. Amerikada iflâs eden bankalar küçük bankalardı, her halde Amerikan banka sisteminde bir hata vardı. Ama New York'un büyük bankaları işlerine başarıyla devam etti. İngilterede ise hiçbir banka iflâs etmedi.

Bu yüzden bankacılar bugünün kapitalist dünyasının gerçek efendileridir. Endüstri devrinden sonra gelen devrimize de «Maliye Devri» deniyor. Batı ülkelerinde, özellikle milyonerler ülkesi olan Amerikada milyonerler, milyarderler türemekte ve bunlara herkes hayran kalmaktadır. Fakat «yüksek maliye» metotlarının çok şüpheli olduğu, hırsızlık ve aldatmadan sadece çok geniş çapta uygulanmakta olmaları ile ayrıldığı gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Muazzam tekeller bütün küçük işleri ezer ve pek az kimsenin anlıyabildiği büyük mali işletmeler zavallı saf yatırımcıları soyarlar. Son zamanlarda Avrupa ve Amerikanın büyük maliyecilerinin içyüzleri açıklandı ve manzaranın hiç de hoş olmadığı görüldü.

İngiltere ile Amerika arasındaki liderlik kavgasının Londranın zaferi ile sonuçlandığını görmüştük. Fakat bu zaferin ödülü neydi? Kavga on iki yıldır devam ederken ödül de yavaş yavaş ortadan kalktı. Uluslararası ticaret azalınca mali liderliğin getireceği kar da

(*) Bu yazının 1933 te yazıldığı unutulmamalıdır.

azaldı. Poliçeler ortadan kalktığı gibi bonolar da kıymetten düştü ve yeni hisse senetleriyle bonolar kullanılmamaya başladı. Yine de büyük özel ve genel borçların faizleri aynı kaldı, bunun için de borçlu ülkeler borçlarını ödemekte çok güçlük çektiler. Uluslararası ödemelerde kullanılmak için çok az kaldığından altına ihtiyaç arttı. Fakat altın fakir ülkelerden, daha sağlam bir para sistemi olan zengin ülkelere aktı.

Gelgelelim altın ve servet birikimi, ve en yeni endüstriyel teknikler bile Amerikaya yardım etmedi. İnsanları bunca zamandır kendine çeken büyük fırsatlar ülkesi bir ümitsizlik ülkesi oldu. Ülkeye hakim olan büyük işin tamamiyle bozulmuş olduğu anlaşıldı, endüstri ve maliye liderlerine olan güven sarsıldı. Büyük isin dostu olan başkan Hoover gözden düştü ve 1932 Kasımında yapılan başkanlık seçiminde Franklin Roosevelt tarafından yenilgiye uğratıldı.

1933 Martının ilk günlerinde Amerikada bir başka banka krizi başgösterdi. Her ülkeden fazla altını olduğu halde Amerika altın standardını bırakıp doların değerinin düşmesine yol açtı. Amaç endüstri ve tarımın yükünü azaltıp banka ve alacaklıların aleyhine borçluları rahata kavuşturmaktı. Bu, İngiliz hükümetinin, Hindistanda Hint halkının toplu direnmesine karşı uyguladığı şeyin tam aksi idi.

1933 Haziranında kapitalist dünyasında onu ezmekte olan birçok sorunun çözümü için ortaklasa çalışmaya bir çaba daha yapıldı. Londrada bir Dünya Ekonomi Konferansı toplandı ve delegeler «panige kapılmış dünya» dan söz edip, konferans başarıya ulaşamazsa bütün kapitalist yapının çökeceğine dair ihtarlar yayınladılar. Fakat bütün bu tehlike ve ihtarlara rağmen Büyük kuvvetlerin her biri kendi yoluna gitti, konferans başarısızlığa uğradı ve her ülke kendi ulusçu ekonomik politikasını düzeltmek zorunda kaldı,

İngiltere kendine yetecek ölçüde yiyecek maddesi üretmediği ve endüstrinin ihtiyacı olan ham maddeleri

de dışardan aldığı için kendine yeterli olamazdı. Bunun için İngiltere hükümeti, Britanya İmparatorluğunun tek fiyat esasına dayanan bir birlik haline getirmeye çalışarak ekonomik ulusçuluğunu İmparatorlukta geliştirmek istedi. Bu fikirle, 1932 de Ottawada Britanya İmparatorluğu Konferansı toplandı. Ama daha orada güçlükler çıktı; Kanada, Avustralya ve Güney Afrika, İngilterenin çıkarı için hiçbir şeyden vazgeçmeye niyetli değillerdi. Asıl İngiltere onların isteklerini yapmalıydı. Fakat Hindistan, kuvvetli ve toplu bir direnmeye rağmen İngiliz mallarına özel muamele yapmaya resmen razı edilmişti. Sonraki olaylar, Ottawa Anlaşmasının başarıya ulaşmadığını, hem dominyonlar hem de Hindistan ile İngiltere arasında bir çıban olduğunu gösterdi.

Bu arada imparatorluk endüstrileri ve pazarları için yeni bir tehlike başgösterdi. Ucuz Japon malları her yerde seller gibi akmaya başladı. O kadar ucuzdular ki gümrük tarifeleri bile alınmalarına engel olamadı. Bu ucuzluğun nedeni Japonyadaki kız işçilere ödenen ücretin düşük olması ve Yen'in değerinin düşmesiydi. Japon endüstrisi, devlet yardımı ve Japon gemilerinin çok az taşıma ücreti almalarından da faydalanıyordu. Aynı zamanda Japon endüstrisi, eski İngiliz endüstrilerinin çoğunun olmadığı ölçüde başarılıydı.

Gümrük tarifeleri Japon mallarını önliyemeyince pazarlar bu mallara kapatıldı veya kota sistemi ile çok az ölçüde mal getirilmesine izin verildi. Eğer Japon malları bu yolla satıştan önlenirse Japonyanın muazzam endüstrileri ne olacaktı? Bütün ekonomik sistem alt üst olacak, çıkar yol bulmak için yapılan çabalar ekonomik yollarla karşılanmaya çalışılacak, belki savaşa bile yol açılacaktı. Kapitalizmin gereksiz rekabetinin doğurduğu olayların kaçınılmaz sonucu buydu.

Aynı şekilde, İngiliz pazarları, Avrupanın öteki ülkelerine kapatılacak olursa bu bazı ülkelerin mahvına yol açacaktı. Öyle bir durum vardı ki her ülkenin ken-

di iyiliği için atacağı adım öteki ülkelere ve uluslararası ticarete zarar verecek, karışıklık ve sıkıntıya yol açacaktı.

Yen Japon parasıdır.

DÜNYAYA SON BİR BAKIŞ

Şimdiden, kararlaştırdığımdan çok daha fazla yazmış bulunuyorum. Günümüze ve yarının da eşiğine ulaştık, burada durup dünyanın haline bir göz atalım.

Hindistanda Ghandi yeniden tutuklandı ve şimdi yine Yervada hapishanesinde. «Sivil İtaatsizlik» sınırlı bir şekilde yeniden kabul edildi ve arkadaşlarımız hapishanelere girmeye başladı. Cesur bir arkadaş, ilk olarak çeyrek yüzyıl önce Cambridge'de tanıdığım J. M. Sen-Gupta İngiliz hükümetinin bir hapishanesinde henüz öldü. Hayat ölüme dönüyor ama onu Hindistan halkı için yaşamaya değer hale getirme işi devam ediyor. Hindistanın en gayretli, canlı ve çoğunlukla en zeki binlerce kız ve erkek evlâdı ceza ve toplama kamplarında, Hindistanı köle yapan şimdiki sistemle çatışma halinde gençlik ve enerjilerini harcıyorlar. Bu yaşantı ve enerji yapmak ve kurmak için harcanabilirdi. Fakat yapımdan önce yıkım gelmeli ki yeni yapı için yer açılsın. Güzel bir yapıyı bir kulübenin çamurdan duvarları üstüne kuramayız. Bugünkü Hindistanın durumu en iyi olarak Hindistanın bazı yerlerinde, Bengal'de giyim tarzının bile devlet emriyle düzenlendiği, başka türlü giyinmenin hapse girmek demek olduğu gerçeğinden anlaşılabilir. Chittgong'da, on iki yaşındaki erkek çocuklar bile her gittikleri yerde kimlik kartları taşımak zorundadırlar. Bilmiyorum dünyanın başka bir yerinde, hattâ Nazi Almanyasında bile bu ölçüde olağanüstü bir düzen uygulanmış mıdır? Bugün bizler İngiliz yönetiminde gerçekten göz hapsinde bir tutuklu gibiyiz. Başka ülkelerdeki yurttaşlarımıza hiç iyi davranılmıyor; pek ender olarak iyi karşılanıyorlar. Buna şaşma-

mak gerek, öz yurtlarında itibarlı yaşıyamadıktan sonra dışarıda nasıl itibar görsünler? Renk ayrımı, ırk nefreti, ekonomik karışıklık hep birleşip Güney Afrikadaki Hintlileri evsiz barksız, istenmiyen kişiler haline soktu. «Onlar başka yerlere, İngiliz Guanasına veya açlıktan ölmek üzere geri Hindistana, ya da her hangi başka bir yere gönderilmelidirler» diyor Güney Afrika Birliği Hükümeti, yeter ki oradan gitsinler.

Doğu Afrikada Hintliler Kenya ve civarının kurulmasında büyük rol oynadılar. Ama artık orada da istenmiyorlar; bir avuç Avrupalı çiftçi onları istemediğinden. En iyi bölgeler bu çiftçilere ayrılmıştır, ne Afrikalılar ne de Hintliler buralara sahip olamaz. Zavallı Afrikalıların durumu daha da kötüdür. Esasında bütün toprak onların malı ve biricik gelir kaynağı idi. Bunun bir kısmı hükümet tarafından zorla alınıp Avrupalılara bağışlanmıştı. Böylece bugün bu çiftçiler toprak kazanmışlardı. Hiç gelir vergisi vermez ve diğer vergilerden de çok azını öderler. Verginin bütün yükü zavallı aşağılık Afrikalının üzerindedir. Afrikalıdan da vergi almak kolay değildir. Hiçbir şeyi yoktu ki. Bazı gerekli maddelere, örneğin un ve giyim eşyasına vergi konmuş ve Afrikalı dolaylı olarak vergi ödemek zorunda bırakılmıştır. Fakat en acayip olan şey, on altı yaşından yukarı her erkeğin ve onun bakmakla yükümlü olduğu, kadınlarda dahil herkesin ödemesi gereken ev ve baş vergisi idi. Vergi sisteminin esası insanların kazandıkları ya da sahip oldukları şeylerden para almaktır. Afrikalının hemen hemen hiçbir şeyi olmadığı için vücudundan vergi alıyorlardı! Fakat parası yoksa bu yılda on iki şilinlik baş vergisini nasıl ödiyeceklerdi? İşte verginin kurnazlığı buradaydı. Çünkü Afrikalıyı Avrupalının çiftliğinde çalışıp para kazanarak vergiyi ödemeye itiyordu. Bu yalnız para değil, çiftliklere ucuz iş elde edecek bir yoldu. Bu yüzden zavallı Afrikalılar bazan büyük yollar aşarak sahil kıyısındaki bu çiftliklere çalışmaya gelirler.

Bu zavallı sömürülen, daha seslerini dünyaya ilete-

bilmekten aciz Afrikalılar hakkında daha o kadar şey anlatabilirim ki. İzdırap destanları uzundur ve bunu sessizce çekerler. En iyi topraklarından sürülüp sonradan bu topraklara onları Afrikalıların bahasına bedavadan alan Avrupalıların yanında çalışmak üzere dönmek zorunda kaldılar. Bu Avrupalı toprak sahipleri yarı feodal efendilerdir, istemedikleri her hareket yasaklanır. Afrikalılar reformları teşvik için bile birlik kuramazlar, çünkü para toplamak yasaktır. Hattâ Afrikalılar mimikleri ile şarkı ve danslarında Avrupalılarla alay ediyorlar diye dans etmeyi yasaklıyan bir emir bile vardır! Köylü çok fakir olup Avrupalı ekicilerle rekabet etmemek için çay veya kahve yetiştirmesi yasaktır.

Üç yıl önce İngiliz Hükümeti Afrikalının mutemedi olduğunu, ileride Afrikalıyı toprağından kimsenin ayırmıyacağını ilân etti. Fakat maalesef geçen yıl Kenyada altın bulundu. Ciddî bildiri unutuldu, Avrupalılar Kenyaya koşup Afrikalıları kovarak altın aramaya başladılar. İngiliz sözü bu kadar olur. Üstelik bize bunların sonunda Afrikalıların iyiliğine yarıyacağı, yani onların topraklarını kaybetmekten memnun oldukları söyleniyor.

Kapitalistlerin altın bulunan bölgeyi sömürme yolları çok acayiptir. Herkes koşup bölgenin bir kısmını alır ve araştırmaya başlar. Altın bulup bulmamak şansa bağlıdır. Bu metot kapitalizmin özelliğidir. Aslında ise altın tarlalarını hükümetin alıp bütün milletin çıkarı için işlemesi gerekir. Sovyet Rusya, Tacakistan ve başka yerlerde bu usulü kullanmaktadır. Bu son bölümde Kenya hakkında birşeyler söylemiş olmamın nedeni mektuplarda Afrikayı ihmal etmiş olmamızdır. Unutma ki Afrika yüzlerce yıldır sömürülmekte olan ırklarla doludur. Bu ırklar son derece geri kalmışlardır. Fakat ilerlemeleri için fırsat verilmemiştir ki.

Batı Asya ülkeleri hakkında yeter ölçüde şey anlattım. Orada ve Mısırda özgürlük savaşı çeşitli şekil ve basamaklarda süregelmektedir. Güney doğu Asyada,

Indonezya, Siyam, Vietnam, Hint Adalarında ve Filipin adalarında da durum böyledir. Bağımsız olan Siyam hariç her yerde savaşın iki yönü vardır: Yabancı egemenliğine ulusçu direnme ve aşağı görülen sınıfların toplumsal eşitlik veya hiç olmazsa ekonomik düzelme isteği.

Uzak doğuda dev Çin, Japon, saldırılarının önünde yapayalnız ve iç çatışmalarla bölünmüş haldedir. Fakat Çin, uzun tarihi boyunca birçok işgal ve tehlikeler geçirmiştir, bunu da atlatacağına şüphe yok.

Emperyalist, yarı feodal ve askeri bir yönetimi olan, yine de endüstride çok ileri giden Japonya, geçmiş ve geleceğin acayip bir karışımı halinde, bir dünya imparatorluğu kurma hülyaları beslemektedir. Fakat bu hülyaların ardında, yaklaşan ekonomik düşüş ve Amerika ile Avusturalyanın geniş ve boş topraklarından kovulan ve durmadan artmakta olan nüfusu bekliyen korkunç felâket gizlidir. Bu hülyalara en büyük engel de modern milletlerin en kudretlisi olan A.B.D. nin düşmanlığıdır. Sovyet Rusya da Japonyanın Asyada genişlemesine bir başka engeldir. Mançuryada ve Pasifik Okyanusunun derin sularında keskin gözlü gözlemciler şimdiden, yaklaşan bir büyük savaşın gölgesini görmektedirler.

Kuzey Asyanın tamamı Sovyetler Birliğinin bir parçasıdır ve burada insanlar yeni bir dünya, yeni bir toplum düzeni kurmakla uğraşıyorlar. Uygarlığın arkada bıraktığı ve bir çeşit feodalizmin uygulandığı bu geri ülkenin Batının ileri ülkelerinden de ileride bir basamağa gelmiş olması şaşılacak bir şeydir. Avrupa ve Asyada Sovyetler Birliği sendelemekte olan kapitalizme meydan okumaktadır. Ticaretin azalması, issizlik ve ardarda gelen krizler kapitalizmi felce uğratırken Sovyetler Birliği sosyalist düzeni hızla kurup yerleştirmektedir. Bu taşkın gençlik ve hayat, Sovyetlerin şimdiden ulaştıkları basarılar, bütün dünyadaki aydınları etkilemekte ve kendine çekmektedir.

Başka bir geniş bölge, Amerika Birleşik Devletleri, krizler, işçi grevleri ve korkunç işsizliğiyle kapitalizmin başarısızlığına tipik bir örnektir. Ama bunun sonucu ne olursa olsun muazzam topraklarının, yeraltı zenginliklerinin ve kabiliyetli, iyi yetişmiş insanlarının verdiği büyük avantajları kimse yok edemez. Sovyetler Birliği gibi A.B.D. nin de gelecekte dünya sorunlarında önemli bir rol oynıyacağı şüphesizdir.

Ya Güney Amerikanın, Kuzeyinkilerden çok değişik olan Lâtin ülkeleri. Kuzeyin aksine burada çok az ırk ayrımı olduğundan ırklar birbirine karışmıştır - Güney Avrupalılar, Ispanyollar, Portekizliler, İtalyanlar, Zenciler ve sözde Kızılderililer yani Amerikanın gerçek yerlileri. Kızılderililer, Kanada ve Birleşik Devletlerde hemen hemen hiç kalmamıştır, fakat güneyde, özellikle Venezüelada çok sayıda bulunmaktadır.

Çeşitli ırklar bulunmasına rağmen yöneticiler beyaz ırka mensupturlar. Ordu ve polisi kontrol altında tutan gurup yönetimi elinde bulundurur. Bütün Güney Amerika ülkelerinde maden kaynakları bol olduğundan bu ülkelerin çok zengin olmaları gerekir. Ama onlar borca batmış durumda olup dört yıl önce A.B.D. nin para yardımını kesmesi üzerine zavallı bir hale düştüler ve her yerde ayaklanmalar başladı.

1932 yazından beri Güney Amerikada iki küçük savaş oldu, fakat bunlar Japonların Mançurya savaşı gibi resmi savaşlar değildir. Milletler Meclisi (*) anlaşması Kellogg barış paktı ve diğer anlaşmalardan sonra hemen hiç savaş olmadı. Bir ulus diğerini istilâ edip halkı öldürünce buna «karışıklık» deniyor ve bir karışıklık seyirci kalıyor. Bu küçük savaşlar, örneğin Mançurya savaşı dünyaca önem taşımıyor ama Milletler Meclisinden tutun çeşitli pakt ve anlaşmalara kadar dünyanın bu derece övülen barış mekanizmasının ne kadar faydasız ve zayıf olduğunu ispata yarıyor. Meclisin bir

(*) Cemiyeti Akvam.

devleti diğerini işgal edince Meclis çaresiz oturuyor yada kavgayı durdurmak için tümüyle yararsız işler yapıyor.

Bu çeşit savaş veya «karışıklık» lardan biri, Güney Amerikada Bolivya ile Paraguay arasında, Chaco denen ormanlık bir toprak parçası yüzünden çıktı. Nükteci bir Fransız bu savaş için «Chaco üzerindeki bu kavga bana iki kelin bir tarak için dövüşmesini hatırlatıyor» demişti. Bu kavga gerçi aptalcadır, ama sanıldığı ölçüde değil. Paraguay nehri Chacodan geçer ve Bolivya ile Atlantiği birleştirir ayrıca petrol sorunu da önemlidir.

Başka bir karışıklık da Kolumbiya ile Peru arasında, bir köyün Peru tarafından haksızca işgalinden doğdu. Öyle sanıyorum ki Milletler Meclisi Peruyu şiddetle yermişti.

Güney Amerikanın dili Ispanyolcadır, yalnız Brezilya'nın resmi dili Portekizcedir. Konuşulduğu alan çok geniş olduğundan Ispanya bugün dünyanın en büyük dillerinden bidir.

P. Nehru'nun Mektupları 1933 yılında yazılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Hindistanda İngiliz İdaresi	3
Demokrasinin İlerlemesi	12
Sosyalizmin Gelişi	21
Karl Marks ve İşçi Örgütlerinin Gelişmesi	30
Marksizm	38
İngiltere'de Viktorya Devri	48
İngiltere Dünyaya Borç Veriyor	57
İngilterenin Çine Zorla Afyon Satması	65
Filipinler ve A.B.D.	72
İngiltere Mısırı Zaptedip Yerleşiyor	80
İngiliz İdaresinde Bağımsızlık	89
Mısırın Özgürlük Savaşı	97
Bir Devrin Sonu	107
Çarlık Rusyası	113
İspanya İhtilâli	119
Mussolini ve İtalya'da Faşizm	123
Almanya'da Nazilerin Zaferi	133
Kapitalist Dünya kendini Toplıyamıyor	148
Dünyaya Son Bir Bakış	153

DÜNYA TARİHİNE BAKIŞLAR

Hindistan'da İngiliz İdaresi - Demokrasinin İlerlemesi - Sosyalizmin Gelişi - Karl Marks ve İşçi örgütlerinin Gelişmesi - Marksizm - Çarlık Rusya'sı - İtalya'da Faşizm- Almanya'da Naziler - Filipinler ve A. B. D. v.b.,

PANDİT NEHRU'nun bu kitapta aldığı konular, bizim de birinci derecede sorunlarımıza ışık tutmaktadır. Kapitalizmin geri kalmış ülkelerde hangi yollarla saltanat kurmaya çalıştığını bütün çıplaklığı ile ünlü bir devlet başkanının kaleminden okumak ayrı bir kazançtır.

Fiatı 300 Lira